

NILS JAREBORG

De särskilda
strafflagarna

 IUSTUS FÖRLAG
Juridiska Föreningen i Uppsala

JURIDISKA INSTITUTIONEN
vid Uppsala Universitet

Depå 7040

reförordnanden vid livförsäkring
vensk Juristtidning
I barn och make
årdnad, adoption
sing

Bertil Bengtsson	Miljö rätt
Bertil Bengtsson	Sakrättsliga frågor i fastighetsrätten
Bertil Bengtsson	Speciell fastighetsrätt
Bergström/Lennander	Kredit och säkerhet
Bergström/Strömholm	Lärobok i upphovsrätt
Sture Bergström	Skatter och civilrätt
Robert Boman	Deldom
Ove Bring	Aggression, självförsvar och non-intervention. Tre studier i internationell rätt.
Leif Bylund	Repetitionskompendium i processrätt
Leif Bylund	Skrivningsfrågor i processrätt 1972–82
Per-Olof Ekelöf	Rättsmedlen
Sten Hillert	Introduktion till fastighetsrätten
Sten Hillert	Servitut
Nils Jareborg	Brottsbalken kap. 23–24 med mera
Nils Jareborg	De särskilda strafflagarna
Nils Jareborg	Uppsåt och oaktsamhet
Källström/Rylander	Frågekompendium för juridisk introduktionskurs
Lindblom/Rylander	Att skriva uppsats
Åke Malmström	Förmynderskapsrätt
Åke Malmström	Successionsrätt I
Åke Malmström	Successionsrätt II
Nils Mattsson	Mervärdesskatt och socialavgifter
Nils Mattsson	Skattepolitik. En introduktion
Alvar Nelson	Kriminalpolitik och ingripanden vid brott
Tore Sigeman	Semesterrätt
Torsten Seth	Internationella affärstvister
Stig Strömholm	Lagtolkning: Huvudproblem och funktioner
Peter Traung	Fel och dröjsmål vid kommersiella tillverkningsavtal

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

NILS JAREBORG

**De särskilda
strafflagarna**

 IUSTUS FÖRLAG
Juridiska Föreningen i Uppsala

IUSTUS FÖRLAG
ISBN 91-7678-089-9
Ord & Form AB, Uppsala 1987

Förord

Jag har på Norstedts förlag utgivit tre häften i serien Brotten. I det första (andra upplagan 1984) behandlas Grundbegrepp och Brotten mot person, i det andra (andra upplagan 1986) Förmögenhetsbrotten och i det tredje (andra upplagan 1987) Brotten mot allmänheten och staten. I den tredje upplagan skall Brotten II kompletteras med kapitel rörande skattebrott och smugglingsbrott och Brotten III med kapitel om drogbrott och trafikbrott. För att tillgodose undervisningens behov utges nu utkast till dessa fyra kapitel i förevarande häfte. Kapitlen har av vissa praktiska skäl åsatts den framtida numreringen i Brotten-böckerna. Jag vill understryka att framställningen är påtagligt provisorisk. Rättsfall redovisas inte. Litteraturförteckningen upptar endast de viktigaste lagförarbetena och böckerna. Författnings- och sakregister har inte upprättats.

November 1986

Innehåll

Förord	3
Förkortningar	10
10 Skattebrott	13
10.1 <i>Skattebrottslagen</i>	13
10.1.1 Inledning	13
10.1.2 Brottstyper och straffskalor	14
10.1.3 SBL:s tillämpningsområde	14
10.2 <i>Skattebedrägeri</i>	15
10.2.1 ”Aktivt” skattebedrägeri – SBL § 2 st 1	15
10.2.2 ”Passivt” skattebedrägeri – SBL § 2 st 2	22
10.2.3 Skattebedrägeri enligt SBL § 2 st 3	24
10.2.4 Skatteförseelse – SBL § 3	24
10.2.5 Grovt skattebedrägeri – SBL § 4	25
10.3 <i>Vårdslös skatteuppgift – SBL § 5</i>	25
10.3.1 Oaktsamhetsrekvisitet	26
10.3.2 Farerekvisitet	26
10.3.3 Betydande belopp	28
10.4 <i>Uppbördsbrott</i>	29
10.4.1 Oredlig uppbördsredovisning – SBL § 7	29
10.4.2 Bristande uppbördsredovisning – SBL § 8	30
10.4.3 Vårdslös uppbördsredovisning – SBL § 9	30
10.4.4 Brott mot UL m m	31

10.5	<i>Övriga skattebrott</i>	32
10.5.1	Försvårande av skattekontroll – SBL § 10	32
10.5.2	Brott mot UL m m	33
10.5.3	Brott mot TL m m	34
10.5.4	Andra skattebrott	35
10.6	<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	36
10.7	<i>Särskilda åtalsregler m m</i>	36
10.7.1	Villkor för åtal	36
10.7.2	Särskild åklagarprövning	36
10.7.3	Anmälningsskyldighet	36
10.7.4	Övrigt	37
11	Smugglingsbrott	38
11.1	<i>Varusmuggningslagen</i>	38
11.1.1	Brottstyper och straffskalor	38
11.1.2	Regleringen av införsel och utförsel	39
11.1.3	VSL:s tillämpningsområde	42
11.2	<i>Varusmuggling</i>	42
11.2.1	Varusmuggling enligt VSL § 1 st 1	43
11.2.2	Ringa varusmuggling enligt VSL § 2	44
11.2.3	Varusmuggling enligt VSL § 1 st 2 och § 4 p 4 och 5	45
11.2.4	Varusmuggling enligt § 4 p 1-3	46
11.2.5	Varusmuggling enligt Lag 1960:419	46
11.2.6	Grov varusmuggling – VSL § 3	47
11.2.7	Särskilt om smuggling av narkotika	47
11.3	<i>Oaktsamhetsbrotten i VSL § 5</i>	47
11.4	<i>Övriga brott enligt VSL</i>	48
11.4.1	Olovlig befattning med smuggelgods – VSL § 6 st 1	48

11.4.2	Oaktsamhetsbrottet i VSL § 6 st 2	48
11.4.3	Bristande tillsyn över transportmedel – VSL § 7	49
11.5	<i>Brott mot valutaregleringen</i>	49
11.6	<i>Andra smugglingsbrott</i>	51
11.7	<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	53
11.8	<i>Särskilda åtalsregler m m</i>	53
11.8.1	Villkor för åtal	53
11.8.2	Övrigt	54
16	Drogbrott	55
16.1	<i>Narkotikastrafflagen</i>	55
16.1.1	Brottstyper och straffskalor	55
16.1.2	Narkotika	56
16.2	<i>Brott rörande narkotika</i>	57
16.2.1	Narkotikabrott – NSL § 1	57
16.2.2	Ringa narkotikabrott – NSL § 2	60
16.2.3	Grovt narkotikabrott – NSL § 3	60
16.2.4	Vårdslöshet med narkotika – NSL § 3a	62
16.2.5	Brott enligt NSL § 5a	62
16.2.6	Andra brott	63
16.3	<i>Brott rörande alkohol</i>	63
16.3.1	Olovlig tillverkning m m	64
16.3.2	Olovlig försäljning m m	64
16.3.3	Särskilda bestämmelser om teknisk sprit m m	66
16.3.4	Andra brott	66
16.4	<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	66
16.5	<i>Särskilda åtalsregler</i>	67

17	Trafikbrott	68
17.1	<i>Trafikbrottslagen</i>	68
17.1.1	Brottstyper och straffskalor	68
17.1.2	Definitioner	69
17.1.3	Förande av fordon	70
17.2	<i>Olovlig körning o dyl</i>	72
17.2.1	Olovlig körning – TBL § 3 st 1 och 4	72
17.2.2	Grov olovlig körning – TBL § 3 st 1 och 4	73
17.2.3	Åsidosättande av föreskrift – TBL § 3 st 2 och 4	73
17.2.4	Tillåtande av olovlig körning – TBL § 3 st 3 och 4	74
17.2.5	Brott mot körkortslagen m m	74
17.2.6	Brott mot terrängkörningslagen	75
17.3	<i>Trafikförseelser o dyl</i>	76
17.3.1	Brott mot VTK	76
17.3.2	Brott enligt TBL § 2	77
17.3.3	Brott mot väglagen	78
17.3.4	Vissa brott mot TTK	78
17.3.5	Brott mot körkortsförordningen	78
17.3.6	Brott mot fordonskungörelsen m m	79
17.3.7	Brott mot bilregisterkungörelsen m m	79
17.3.8	Andra brott	80
17.4	<i>Trafiknykterhetsbrott</i>	81
17.4.1	Inledning	81
17.4.2	Rattfylleri (I) – TBL § 4 mom 1 st 1 och 2	81
17.3.3	Rattfylleri (II) – TBL § 4 mom 1 st 3	83
17.4.4	Mildrande omständigheter	85
17.4.5	S k rattonykterhet – TBL § 4 mom 2	85
17.4.6	Blodalkoholhalt	85
17.5	<i>Smitning m m</i>	87
17.5.1	Inledning	87
17.5.2	Trafikolycka	89

17.5.3	Gärningsman	89
17.5.4	Överträdelse av VTK § 14 st 3	90
17.5.5	Första ledet av TBL § 5 (åtgärdsskyldighet)	90
17.5.6	Överträdelse av VTK § 14 st 2 och TTK § 44 st 2	91
17.5.7	Andra ledet av TBL § 5 (upplysningsskyldighet)	92
17.5.8	Förhållandet mellan första och andra ledet	94
17.6	<i>Vårdslöshet i trafik</i>	94
17.6.1	Vårdslöshet i trafik – TBL § 1 st 1	94
17.6.2	Trafikolycka	95
17.6.3	Kriminalpolitisk bakgrund	95
17.6.4	Culpabedömning	97
17.6.5	Närmare om gränsdragningen mellan ringa och ej ringa oaktsamhet	99
17.6.6	Grov vårdslöshet i trafik – TBL § 1 st 2	101
17.6.7	Vissa konkurrensfrågor	101
17.7	<i>Trafikbrott förövade utomlands</i>	103
17.8	<i>Järnvägstrafikbrott</i>	104
17.9	<i>Sjötrafikbrott</i>	104
17.9.1	Brott mot SjöL	104
17.9.2	Andra brott	106
17.10	<i>Lufttrafikbrott</i>	107
17.11	<i>Osjälvständiga brottsformer</i>	107
	Litteratur	108

Förkortningar

AOS	Allmän ordningsstadga 1956:617
AUL	Lag 1982:1006 om avdrags- och uppgiftsskyldighet beträffande vissa uppdragsersättningar
BrB	Brottsbalk 1962:700
CECA	Europeiska kol- och stålgemenskapen
EEC	Europeiska ekonomiska gemenskapen
EFTA	Europeiska frihandelssammanslutningen
EG	Europeiska gemenskaperna
FiskeriF	Fiskeriförordning 1982:126
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
JaktSt	Jaktstadga 1938:279
kap	kapitel
KF	kunglig förordning
KK	kunglig kungörelse
mom	moment
mån	månader
NarkotikaF	Narkotikaförordning 1962:704
NSL	Narkotikastrafflag 1968:64
p	punkt
PolisF	Polisförordning 1984:730
prop	Kungl Maj:ts eller regeringens proposition
RB	Rättegångsbalk 1942:740
SBL	Skattebrottslag 1971:69
Sjöl	Sjölag 1891:35 s 1
SjömansSkL	Lag 1958:295 om sjömansskatt
SOU	Statens offentliga utredningar
st	stycke
TBL	Lag 1951:649 om straff för vissa trafikbrott
TL	Taxeringslag 1956:623
TTK	Terrängtrafikkungörelse 1972:594

UL	Uppbördslag 1953:272
ValutaF	Valutaförordning 1959:264
ValutaL	Valutalag 1939:350
VSL	Lag 1960:418 om straff för varusmuggling
VTK	Vägrattfikkungörelse 1972:603
I.1.1	Avsnitt i Brotten I
II.1.1	Avsnitt i Brotten II
III.1.1	Avsnitt i Brotten III
V.1.1	Avsnitt i Brottsbalken kap 23-24 med mera (1985)
VI.1.1	Avsnitt i Uppsåt och oaktsamhet (1986)

10 Skattebrott

10.1 SKATTEBROTTSLAGEN

10.1.1 Inledning

År 1972 trädde ett nytt sanktionssystem i kraft på skatte- och avgiftsområdet. För straffrättens del bestod den viktigaste ändringen i att Skattestrafflagen (1943:313) ersattes av en skattebrottslag, som innebar en viss skärpning av kriminaliseringen, men också och framförallt en betydande avkriminalisering, såvitt gäller oaktsamma gärningar. Samtidigt infördes ett system med administrativa avgifter, som handhas av skattemyndigheterna. De straffrättsliga och skatterättsliga sanktionssystemen fungerar i princip oberoende av varandra.

Enligt nuvarande ordning drabbas endast allvarliga överträdelse av skattelagstiftningen av straffrättslig sanktion. Flertalet förseelser möts enbart av administrativ sanktion i form av skatte- eller avgiftstillägg eller förseningsavgift. (I skatterätten förekommer även andra sanktioner vid försenad inbetalning av skatt och det finns vidsträckta möjligheter att förelägga vite.) För brott mot skattestrafflagen utgjorde normerade böter (dvs böter vilkas storlek sattes i proportion till den undandragna skatten) den vanligaste påföljdsformen. Funktionen att på ett kännbart sätt göra klart för den felande, att han inte fått något ekonomiskt utbyte av gärningen, har övertagits av sanktionen skatte tillägg. Böter enligt SBL utdöms i form av dagsböter. (Det kan tilläggas att administrativa sanktioner inte är möjliga mot den som medverkar till skattebrott och t ex vid överträdelse av bestämmelserna om arvs- och gåvobeskattnings.)

I SBL § 12 finns en regel om ansvarsfrihet för brott mot SBL §§ 2-9 vid *frivillig rättelse*. Se V.10.4.4 och 6-8.

SBL § 1 ändras ofta. 1982 reviderades SBL § 10 i samband med nyregleringen av bokföringsbrottet (BrB 11:5). §§ 15-17 tillkom 1983 och reviderades 1985. Reglerna om preskription reformerades 1985, då också en ny form av skattebedrägeri tillkom.

10.1.2 Brottstyper och straffskalor

(1) grovt skattebedrägeri (SBL § 4)	fängelse lägst 6 mån högst 6 år
(2) (grovt) försvårande av skattekontroll (SBL § 10)	fängelse lägst 6 mån högst 4 år
(3) skattebedrägeri (SBL § 2)	fängelse högst 2 år
(4) vårdslös skatteuppgift (SBL § 5) (5) försvårande av skattekontroll (SBL § 10)	böter eller fängelse högst 2 år
(6) oredlig uppbördsredovisning (SBL § 7)	fängelse högst 1 år
(7) vårdslös uppbördsredovisning (SBL § 9)	böter eller fängelse högst 6 mån
(8) skatteförseelse (SBL § 3) (9) bristande uppbördsredovisning (SBL § 8)	böter

10.1.3 SBL:s tillämpningsområde

I SBL § 1 finns en uppräkningslista av vilka skatter och avgifter som omfattas av lagen. De tre punkterna i första stycket hänför sig i princip till direkta skatter, indirekta skatter respektive socialavgifter. (Ehuru Lag 1982:423 om allmän löneavgift inte nämns i SBL § 1 skall SBL dock enligt lagens § 4 även gälla allmän löneavgift.) Som exempel på skatter och avgifter, som ej berörs av SBL, kan nämnas hundskatt, kupongskatt och prisregleringsavgifter på jordbrukets och fiskets områden.

Det skall märkas att även preliminärskattesystemet faller under lagen (se § 1 st 2). Brott rörande preliminär skatt kan dock antas vara mindre farliga än brott rörande slutlig skatt, vilket förhållande påverkar brottsrubricering och straffmätning. Oriktiga uppgifter eller underlåtenhet att lämna uppgifter i deklaration för fastighetstaxering faller inte under SBL (se nedan 10.5.3).

Enligt § 1 st 3 undantas restavgift, skattetillägg och liknande avgift (dvs administrativa skatte- och avgiftssanktioner), men också skatt och avgift som fastställs eller uppbärs i den ordning som gäller för tull. När en skatt — t ex mervärdesskatt på varor som införs till Sverige (se Lag 1968:430 om mervärde-

skatt § 58) — eller avgift uppbärs av tullverket skall således VSL (se nästa kapitel) och inte SBL tillämpas.

Straffbestämmelserna i SBL och annan skattelagstiftning avser endast gärningar som gäller skyldighet att erlägga svensk skatt eller avgift. (Se I.4.7.1. Skattebrott i annat land kan dock ibland uppfylla rekvisiten för bedrägeri enligt BrB 9:1.)

Det skall observeras, att i fortsättningen talas för enkelhets skull i regel endast om ”skatt”, inte om ”skatt eller avgift”. Det är således underförstått att reglerna också gäller avgifter, som berörs av SBL. På motsvarande sätt är framställningen förenklad genom att ”tillgodoräkande av för högt belopp” inte ständigt nämns som alternativ till ”påförande av för lågt belopp”.

10.2 SKATTEBEDRÄGERI

Skattebedrägeri är i princip ett specialfall av bedrägeri (BrB 9:1; se II.7). På väsentliga punkter avviker dock skattebedrägeriets brottskonstruktion från bedrägeriets. Vissa underlåtenhetsfall har fått särskild reglering (SBL § 2 st 2). Inget formellt krav på förmögenhetsöverföring är ställt (även om sådan är den regelmässiga konsekvensen av gärningen). Vid skattebedrägeri måste vilseledandet ske på ett speciellt sätt: genom att avge eller underlåta att avge viss typ av skriftlig handling. Även den erforderliga dispositionen är åtskilligt mer preciserad än vid bedrägeri. — En speciell situation regleras i SBL § 2 st 3.

10.2.1 ”Aktivt” skattebedrägeri — SBL § 2 st 1

Denna variant av skattebedrägeri begås genom att någon till ledning för myndighets beslut i fråga om skatt (eller avgift) uppsåtligen avger handling med oriktig uppgift och därigenom föranleder att skatt (eller avgift) påförs med för lågt belopp (eller tillgodoräknas med för högt belopp).

(A) Avgiven handling

Vilseledandet skall således ske genom att någon avger viss handling. Det vanligaste är att handlingen är en deklaration eller annat formulär, som undertecknats av den skattskyldige eller den som behörigen företräder denne (tex en förmyndare eller en ställföreträdare för en juridisk person). Men inget krav gäller på att handlingen skall ha viss form eller vara undertecknad. Det är därför möjligt, att en oriktig uppgift i en handling, som företer formella brister i det att den tex ej är undertecknad eller upprättad på föreskrivet

formulär, kommer att föranleda ansvar. Det avgörande är om den avgivna handlingen åtminstone i något hänseende har betydelse för myndighetens beslut. Handlingen får dock förutsättas kunna utgöra ett tjänligt bevismedel för att ansvar skall aktualiseras: i annat fall föreligger inte ens fara för att myndigheten skall vilsledas. Om skattemyndighet godtagit viss handling och lagt den till grund för beslut, men på grund av handlingens otjänlighet inte bort göra detta, finns visst utrymme för allmän domstol att underkänna handlingen och på den grunden fria från ansvar för aktivt skattebedrägeri (jämför I.10.2). (I flertalet fall anmodar skattemyndighet vederbörande att reparera formella brister innan någon åtgärd vidtas.) Se vidare nedan 10.2.2.

Handlingen behöver således inte vara upprättad just för att utgöra underlag för fastställande av skatt. Här kan erinras om att stämpelskatt beräknas utifrån innehållet i köpehandling avseende fast egendom och att bouppteckning ligger till grund för fastställande av arvsskatt.

Under stadgandet faller även uppgifter i korrespondens med skattemyndigheter och i handlingar, som lämnas vid skatterevision. Det är något tveksamt, om detsamma gäller handlingar som inges i samband med en skatteprocess till t ex länsskatterätt, kammarrätt eller regeringsrätten. Det finns inget i lagtexten som motsäger en sådan tolkning, men det kan också hävdas att processbedrägeri faller utanför SBL § 2 (dock kan det allmännas representant bli vilsledd under processen).

Det är inte nödvändigt att handlingen avser egen skatt. Man gör sig skyldig till skattebedrägeri i gärningsmannaskap, även om man avger handling med osann uppgift till ledning för beräkning av annans skatt. Av vikt är dock att handlingen lämnas till myndighet som handlägger skatteärenden (t ex taxeringsnämnd, lokal skattemyndighet, riksskatteverket eller skattemyndstol). Det kan därför inte bli skattebedrägeri att lämna oriktig uppgift till enskild, t ex en arbetsgivare, som till följd därav verkställer för lågt skatteavdrag (detta gäller givetvis också det fall att skattemyndigheten råkar vara arbetsgivare); för fallet i exemplet finns en särskild straffbestämmelse i UL § 79 (se nedan 10.5.2). Men rekvisiten för skattebedrägeri kan ibland vara uppfyllda vid oriktig uppgift i arbetsgivares kontrolluppgift enligt TL § 37 (ofta är dock närmast fråga om medverkan till en arbetstagares skattebedrägeri).

(B) Myndighets beslut

Handlingen måste avges till ledning för myndighets beslut, varigenom myndigheten bestämmer storlek av skatt, underlag för beräkning av skatt eller

huruvida skatt överhuvudtaget skall utgå. Andra beslut, såsom medgivande av anstånd med inbetalning av skatt, avses inte i SBL § 2 (jämför nedan 10.5.2).

(a) Vid *slutlig inkomst- och förmögenhetsbeskattning* förekommer två beslut: taxering enligt TL (bestämmande av underlag för skatteberäkning) och debitering enligt UL (lokal skattemyndighets bestämmande av skattens storlek på grund av taxeringsbeslutet). Principiellt kan brottet förövas mot båda taxeringsmyndigheten och debiteringsmyndigheten. Se dock nedan under (D) om brottets fullbordan. — För sjömansskatt finns särskilda regler i SjömansSkL.

(b) I fråga om *preliminär inkomst- och förmögenhetsskatt* förekommer myndighets beslut blott i vissa fall, t ex rörande debitering av preliminär B-skatt (B-skattsedel innehas av personer som inte är arbetstagare; de skall själva inbetala skatt under inkomståret och årligen inkomma med preliminär självdeklaration). Skattemyndighets beslut om jämkning av preliminär A-skatt (dvs skatt som arbetsgivare drar på den skattskyldiges lön) är på grund av reglerna om brottets fullbordan utan intresse för tillämpningen av SBL § 2.

(c) Vid *indirekta skatter* (mervärdeskatt och punktskatter) kan det vara oklart vad som skall anses som myndighets beslut. I regel fattas inget formligt beslut, utan skatten anses vara preliminärt fastställd i enlighet med de uppgifter som lämnats i den skattskyldiges deklaration. I flertalet fall blir ett sådant beslut att anse som slutligt när viss tid förlupit. Det förekommer dock också formliga beslut, både preliminära och slutliga, t ex när skäl till ändring i det underförstådda beslutet har yppats. Se Lag 1968:430 om mervärdeskatt och Lag 1984:151 om punktskatter och prisregleringsavgifter.

(d) De socialrättsliga *arbetsgivaravgifterna* (Lag 1981:691 om socialavgifter) uppbärs numera enligt ett system som påminner om vad som gäller för indirekta skatter. Särskild fastställelse sker hos lokal skattemyndighet, endast om det finns skäl till avvikelse från ursprungligen inlämnad uppbördsdeklaration eller sådan ej lämnats. Se Lag 1984:668 om uppbörd av socialavgifter från arbetsgivare. (Den andra typen av socialavgift — egenavgift — hanteras på samma sätt som inkomst- och förmögenhetsskatt.)

För att undanröja eventuella oklarheter upptogs i SBL § 11 på lagrådets förslag en bestämmelse om att med myndighets beslut förstås även sådant preliminärt eller slutligt beslut, som på grund av särskild föreskrift skall anses meddelat.

(C) *Oriktig uppgift*

De regler, som gäller för den ifrågavarande typen av skatt, avgör vilka uppgifter som är relevanta. Oriktiga uppgifter, som saknar betydelse för ett riktigt fastställande av skattskyldigheten, kan således inte föranleda ansvar. Men även sådant som ålder och civilstånd kan vara relevant.

Det åligger den domstol, som dömer i brottmålet, att tolka skatteförfattningarna. Det normala är att åtal väcks sedan skattemyndighet eller skattedomstol funnit uppgiften vara relevant. Men allmän domstol är inte bunden av skattemyndighetens eller skattedomstolens ståndpunkt i det aktuella ärendet; en presumption råder dock för att den är riktig. (Om skattedomstol funnit, att skattskyldighet i visst hänseende inte föreligger, anses emellertid allmän domstol förhindrad att komma till en annan slutsats.) Omvänt är inte allmän domstols ståndpunkt bindande för skattemyndigheterna. Det är därför möjligt att en person åläggs att betala skatt, trots att han i brottmål frikänts därför att han inte är skattskyldig.

Att förtiga en omständighet kan vara detsamma som att lämna en oriktig uppgift. Underlåtenhet att ta upp viss inkomst i sin självdeklaration är detsamma som ett påståande att man inte haft större inkomster än man uppgivit (deklaranten försäkrar för övrigt att han inte utelämnat uppgift som han är skyldig att lämna). Om uppgiftslämnaren genom att avge handlingen antyder, att han lämnat alla relevanta upplysningar, innefattar hans underlåtenhet att ta med en uppgift av betydelse alltid att han lämnat oriktig uppgift. Den som i sin deklaration gör tydligt förbehåll för att uppgifterna är ofullständiga behöver däremot inte ha lämnat oriktig uppgift (genom sin underlåtenhet).

Man har att skilja mellan uppgift och yrkande. Ett *yrkande* är en begäran om att en skattefråga skall bedömas på visst sätt. Ofta rör det sig om en begäran, att skattemyndigheten skall godkänna ett visst avdrag från den skattepliktiga inkomsten. Uppgiften blir inte oriktig, därför att yrkandet inte bifalls. Men har den skattskyldige inte haft de utgifter han vill dra av är uppgiften givetvis oriktig. (Vid avslag på yrkandet kan det dock endast bli fråga om ansvar för försök till skattebedrägeri.) För det fall att man i en deklaration blott redovisar en nettointäkt blir bedömningen något annorlunda. Inget yrkande är då framställt, utan den skattskyldige har verkställt ett avdrag utan att tala om det. Uppgiften blir då oriktig, inte bara när avdraget är större än de verkliga kostnaderna, utan även när utgiften inte är avdragsgill.

Uppgifter om värden behöver inte vara oriktiga bara därför att de inte godtas av skattemyndighet. I många fall finns det inga allmänt accepterade bedömningsgrunder, varför uppgiftslämnaren då rimligen inte bör ansvara

för annat än att de omständigheter, varpå uppskattningen grundas, är korrekt angivna.

”Oriktig uppgift” kan inte tolkas alldeles bokstavligt. Det kan finnas uppgifter som är klart vilseledande, utan att vara direkt oriktiga, och som bör föranleda ansvar. (I ett fall yrkades avdrag för ”målnings av hus”; vid kontroll befanns det att huset inte hade målats, men ägaren hade inköpt en tavla föreställande ett hus.)

Det är tämligen vanligt, att den som påvisas ha upptagit för låg inkomst i en deklaration invänder, att han på annat ställe i deklarationen kunnat göra avdrag med (minst) motsvarande belopp eller en del därav. Deklarationen är således ofullständig, men om den hade varit fullständig, så skulle skatt ej utgått med högre belopp än som följer av att den ofullständiga deklarationen läggs till grund för beskattningen eller i vart fall med lägre belopp än som skulle påföras, om man enbart lägger till ej upptagna inkomster. Dylika invändningar om *kvittning* brukar godtas i skatteprocesser. Men frågan är om de också bör godtas vid åtal. Vid tillämpningen av äldre lag stabiliserade sig praxis dithän, att invändning om kvittning godkändes enbart beträffande kostnader som direkt hänför sig till den utelämnade inkomsten. Förarbetena till SBL ger vid handen, att kvittning skall godtas i större utsträckning än förut, men motiven är oklara såvitt gäller uppsåtliga brott: departementschefen ställde kravet att ”gärningsmannen inte kan misstänkas för att ha haft ett skattebedrägligt syfte genom att först efter brottsupptäckten göra invändning av detta slag”. Det är svårt att förstå vilka fall som åsyftas. (Möjligen är tanken att kvittning inte skall tillåtas när någon underlåter att ta upp en utgift, som hänför sig till en intäkt till större belopp, som ej heller tagits upp, i syfte att skattemyndigheterna inte skall kunna kontrollera intäkten.)

Den rimligaste lösningen är att en invändning om kvittning får samma relevans som i en skatteprocess. Det är svårt att se varför ansvar skall kunna ådömas i annat fall än när staten (osv) löpt risk att gå miste om ett rättmätigt skattebelopp. Man når genom denna tolkning den eftersträlvade kongruensen med vad som gäller för vanligt bedrägeri (förmögenhetsskada). Det kan dock inte bli tal om att tillåta kvittning med belopp som hänför sig till andra skatteärenden (tex kvittning med utgifter som vederbörande haft under ett tidigare inkomstår) eller avser andra fordringar (tex skadestånd) på staten. Fråga är alltså inte om ”kvittning” med motfordran i civilrättslig mening. (HD har godtagit beräkning efter en fördelaktigare, alternativ deklaraionsmetod, som inte längre var möjlig vid kvittningsinvändningen, när fråga endast var om uppskjutande av beskattning till senare år.)

I skatteprocessen ligger bevisbördan i frågan om avdragsgilla kostnader föreligger i betydande utsträckning på den skattskyldige. I brottmålsprocessen har åklagaren bevisbördan för att avdragsgilla kostnader inte föreligger. Att bevisa att något inte är fallet är emellertid mycket svårare än att bevisa att något är fallet. Åklagaren anses därför ha fullgjort sin bevisskyldighet, om den tilltalade inte kommer med en kvittningsinvändning, som är någorlunda rimlig och som är så bestämt formulerad att den är praktiskt möjlig att kontrollera.

Att *uppskjuta beskattning* genom att ta upp viss inkomst från ett år först under ett följande år innefattar att avge oriktig uppgift rörande det första årets inkomster och kan föranleda ansvar för skattebedrägeri (om inte den senare uppgiften framstår som frivillig rättelse enligt SBL § 12 och föranleder eftertaxering för det första året). Man kan uppskjuta beskattning genom att föra räkenskaper i strid med skattereglerna, varvid en nettovinst förskjuts från ett år till ett annat. Det hjälper inte att invända att den sammanlagda skatten för de två åren blir (minst) lika hög som den skulle ha blivit, om man hade förfarit korrekt. Även på denna punkt råder överensstämmelse med vad som gäller för vanligt bedrägeri: att gärningsmannen avser att i framtiden gör rätt för sig påverkar inte det faktum att han begått brott. Det finns inte anledning att låta den, som blott avser att göra en tillfällig skattevinst, undgå ansvar.

Det är vanligt att deklarationer och andra skattehandlingar innehåller felräkningar och felaktiga överföringar från en del till en annan (eller från en bilaga till en sammanställning). I förarbetena till SBL finns uttalanden, som går ut på att handlingen i sådant fall skall anses innehålla oriktig uppgift (därmed är naturligtvis inte sagt att brott är förövat). Det finns dock starka skäl för att anse, att den skattskyldiges uppgiftsskyldighet begränsar sig till de olika deluppgifterna. Summeringar och överföringar är givetvis till nytta för den skattskyldige i det att han lättare kan överblicka sina skatteförhållanden. Men för den myndighet, som har att besluta i ärendet, kan de närmast ses som en serviceåtgärd och det måste åligga myndigheten att kontrollera, att de angivna beloppen summerats och överförts korrekt. Frågan är inte löst i refererad praxis. (Det är för övrigt mycket svårt att i dessa fall visa att gärningsmannen haft uppsåt.) Situationen är givetvis annorlunda, när det rör sig om felräkningar i och felöverföringar från handlingar, som inte ges in till myndigheten.

Enligt TL § 21 skall skönstaxering ske bl a när skattskyldigs inkomst eller förmögenhet inte kan tillförlitligen beräknas p g a brister i eller bristfälligt

underlag för deklaration. Inkomst eller förmögenhet skall då uppskattas med beaktande av föreliggande omständigheter, tex en verksamhets art och omfattning. En dylik deklaration kan givetvis innehålla oriktiga uppgifter, men det är inte givet vare sig att deklarationen läggs till grund för myndighets beslut eller att detta innebär att den skattskyldige får för låg skatt.

(D) *Brottets fullbordan*

Brottet fullbordas när skatt påförs med för lågt belopp (eller någon tillgodoräknas skatt med för högt belopp). Beslut — preliminärt eller slutligt — om debitering (eller kreditering) av skatt skall således vara fattat — eller anses vara fattat enligt SBL § 11 — till det allmännas nackdel. Beslutet behöver ej ha vunnit laga kraft, men utom vid preskriptionsfara avvaktas ofta den slutliga utgången i en skattefråga innan åtal väcks. (Särskilda regler om preskription finns i SBL §§ 14-14c.)

Ordet ”föranleda” uppställer krav på orsakssammanhang mellan avlämnandet av handlingen med den oriktiga uppgiften och det för det allmänna skadliga beslutet. Orsakssammanhanget är av samma natur som vid vanligt bedrägeri.

Såvitt gäller beslut rörande skatt på inkomst och förmögenhet (i första instans) sägs i motiven, att brottet fullbordas först vid debiteringsbeslutet, dvs när lokal skattemyndighet skriver under stommen till debiteringslängden; längden anses upprättad vid detta tillfälle. Denna tolkning torde ha godtagits av domstolarna. Nu har emellertid debiteringslängden ersatts av en skattelängd (TL § 68), som skall underskrivas av den lokala skattemyndigheten senast den 20 januari året efter taxeringsåret. I verkligheten fattas debiteringsbeslutet tidigare, senast före den 15 december taxeringsåret, då skattsedel avseende slutlig skatt skall tillställas den skattskyldige. Eftersom debiteringsbesluten tillkommer efter komplicerade datorkörningar, är det i praktiken mycket svårt att fastställa det verkliga beslutsdatumet. Det är därför lämpligt att låta en fast tidpunkt gälla som fullbordanspunkt, varvid det framstår som sakligt mest motiverat att välja den 15 december taxeringsåret.

Vid oriktig uppgift i preliminär deklaration avseende B-skatt fullbordas brottet vid den lokala skattemyndighetens beslut om debitering av preliminär skatt.

Vad gäller mervärdeskatt, arbetsgivaravgift och punktskatter fullbordas brottet i allmänhet vid handlingens ingivande till myndigheten, eftersom preliminärt beslut anses fattat vid denna tidpunkt. Som nämnts förekommer dock ibland formliga beslut och det kan väl vara så att brottet fullbordas först vid

tidpunkten för ett sådant (tex därför att nytt material har ingivits till myndigheten).

Om gärningsmannen begår brottet genom att inge en handling i samband med besvär över ett beslut eller i anslutning till en väntad eller pågående process i högre instans, fullbordas brottet genom det beslut om debitering som överinstansen — eller särskild myndighet på grund av överinstansens beslut — fattar.

10.2.2 "Passivt" skattebedrägeri — SBL § 2 st 2

Den andra formen av skattebedrägeri består i att föranleda, att man själv eller den man företräder påförs för låg skatt, genom att man underlåter att avge deklaration eller därmed jämförlig handling (dvs handling som skall ligga till grund för beslut om skatt eller avgift, men som i vederbörande författning inte kallas deklaration).

Enligt förarbetena skall underlåtenheten vara total: har deklaration avgivits och är den så bristfällig att den inte kan läggas till grund för beslut är handling ändå avgiven och st 2 är inte att tillämpa. Denna ståndpunkt framstår som alltför kategorisk. Man kan tänka sig att deklarationen är så bristfällig att det är praktiskt taget uteslutet att den läggs till grund för ett beslut. I så fall undgår gärningsmannen ansvar för aktivt skattebedrägeri eller försök därtill — se ovan 10.2.1(A) — och enligt vad nyss sagts skulle det inte vara möjligt att döma för passivt skattebedrägeri. Det finns emellertid inget hinder för att i sådant fall säga att gärningsmannen underlåtit att lämna deklaration; det bör ju kunna ställas vissa krav på vad som skall räknas som deklaration. Klart är att en handling, som genomgående har ett uppenbart orimligt innehåll eller tex helt saknar uppgifter om intäkter och avdrag, inte bör anses som relevant handling. Är en deklaration inte undertecknad, kan den anses som avgiven blott om den ändå kan hänföras till ett viss skattesubjekt. Att en deklaration är så bristfällig, att skattemyndigheten tillgriper skönstaxering eller annan schablonberäkning föranleder däremot inte i och för sig att vederbörande går fri från ansvar enligt st 1; även förtigande av uppgift kan ju utgöra aktivt skattebedrägeri.

Passivt skattebedrägeri kan ha förövats även om korrekt deklaration inges för sent (ansvarsfrihet kan dock inträda på grund av frivillig rättelse; SBL § 12).

Handlingen skall vara avsedd att ligga till grund för beräkning av skatt (eller avgift) för den uppgiftsskyldige eller någon han företräder (tex en

omyndig eller en juridisk person). Under stadgandet faller därför inte bl a underlåtenhet att registrera sig som skattskyldig (tex för mervärdeskatt) el- ler underlåtenhet att avge handling för annan än den man företräder (tex arbetsgivares kontrolluppgift rörande utbetalad lön enligt TL § 37; se nedan 10.5.3).

Uppsåtskravet är — i jämförelse med vad som gäller för aktivt skattebedrä- geri — skärpt på det sättet, att gärningen skall förövas i avsikt (dvs med *direkt uppsåt*) att skatt skall påföras med för lågt belopp. Meningen är att kriminaliseringen på ett kännbart sätt skall drabba den som låter bli att dekla- rera för att eventuellt få för låg skatt vid skönstaxering eller för att helt slippa skatt.

Den som blott av oaktsamhet (slarv, glömska, osv) underlåter att lämna deklaration gör sig aldrig skyldig till skattebedrägeri. Men det är något oklart, om syftet måste föreligga redan när deklarationen bort avges. Det har sålun- da hävdats, att skattebedrägeri kan begås även i det fall att en person glömmar bort att deklarerar i tid och för sent erinrar sig deklarationsskyldigheten, men då beslutar sig för att avstå från att deklarerar för att slippa skatt. För att fin- na en relevant underlåtenhet, sedan avsikten bildats, torde man böra kräva att den deklarationsskyldige anmodats avlämna deklaration.

Det är att märka, att avsikt att få för låg skatt är förenlig med osäkerhet om huruvida målet kan nås (tex beroende på osäkerhet huruvida gärnings- mannen eller den han företräder är skattskyldig).

Det är givetvis ofta svårt att bevisa, att gärningsmannen hade den erforder- liga avsikten. Det blir därför knappast aktuellt med åtal, om inte speciella omständigheter gör troligt, att avsikt att slippa skatt har förelegat. Sådana omständigheter kan vara att underlåtenheten ägt rum under tid, då gärnings- mannen haft särskilt höga inkomster, eller att det framkommer, att skönstaxe- ring tidigare varit till hans fördel och han därefter fortsatt att underlåta att deklarerar.

Brottet är *fullbordat* när underlåtenheten lett till beslut av myndigheten. Brott är ej förövat, om vid skönstaxering riktigt eller för högt belopp på- förs. (Detta kan dock inte gälla vid mervärdeskatt, arbetsgivaravgift och punktskatter, där automatisk skattefastställelse sker. Om deklaration ej läm- nats anses ju skatten eller avgiften fastställd till 0 kr.)

Gränsfallet av för låg skatt är ingen skatt alls. Lagtexten är så illa avfat- tad, att det framgår att brott ej föreligger i det fall att myndigheten inte alls fattar något beslut. Enligt HD är emellertid passivt skattebedrägeri förövat även i det fallet (se I.3.4.4). Fullbordanspunkten får då bestämmas till den

tidpunkt, då relevant beslut skulle ha fattats, om uppgiftsskyldigheten hade fullgjorts. När detta exakt skulle ske är dock svårt att avgöra vid debitering av slutlig inkomst- och förmögenhetsskatt (kontinuerliga datorkörningar). Senaste tidpunkt för fullbordan är den 15 december taxeringsåret (se 10.2.1 under (D)).

10.2.3 Skattebedrägeri enligt SBL § 2 st 3

Från 1987 finns möjlighet till taxering av inkomst- och förmögenhetsskatt på grundval av förenklad självdeklaration (TL §§ 24, 28). Den skattskyldige behöver i sådant fall inte själv ange inkomster för vilka kontrolluppgifter skall lämnas till skattemyndighet av andra (tex rörande lön och bankräntor). Undertecknandet av deklarationsblanketten innefattar emellertid ett påstående om att de kontrolluppgifter, som tillställts den skattskyldige, är riktiga. Är kontrolluppgifterna felaktiga till den skattskyldiges fördel kan således aktivt skattebedrägeri vara förövat. Passivt skattebedrägeri kan begås om deklaration ej avges.

Antag emellertid att den skattskyldige kommer överens med någon, som skall lämna kontrolluppgift enligt TL § 37, att denne skall lämna korrekt uppgift till den skattskyldige, men felaktig uppgift eller ingen alls till skattemyndigheten. I så fall lämnar den skattskyldige ingen oriktig uppgift i sin deklaration, trots att myndigheten fått felaktiga uppgifter. Den som underlåter att följa reglerna om lämnande av kontrolluppgift kan ibland föröva brott enligt SBL; i vart fall är TL § 120 tillämplig (se nedan 10.5.3). Ibland kan den skattskyldige således göra sig skyldig till medverkan till brott enligt SBL. För att nå en mer adekvat reglering har i SBL § 2 st 3 nämnda gärningar straffbelagts, under förutsättning dels att den skattskyldige har *direkt uppsåt* att skatt skall påföras honom med för lågt belopp och dels att avsikten förverkligas.

10.2.4 Skatteförseelse — SBL § 3

Skatteförseelse är skattebedrägeri som är att anse som ringa brott. I enlighet med systematiken i BrB utgör skatteförseelse en särskild brottstyp. Klassificeringen är förutom i straffhänseende (endast böter kommer i fråga) av betydelse för åtalsfrågan (SBL § 13; se nedan 10.7.2) och för ansvar vid försök (SBL § 6; se nedan 10.6).

Vid bedömningen skall samtliga objektiva omständigheter beaktas. Av största vikt är naturligtvis storleken av det undandragna *skattebeloppet*. Må-

hända kan numera tre fjärdedels basbelopp vara ett riktmärke för en gränsdragning enbart med hänsyn till beloppet (se nedan 10.7.3). I motiven har till ringa fall även förts sådana, där beloppen visserligen inte är jämförelsevis små, men där uppgiftens oriktighet varit så iögonenfallande, att myndigheten vid normal uppmärksamhet skulle ha märkt den och således inte föranletts att fatta ett felaktigt beslut.

Att ett beslut i en skattefråga vunnit laga kraft kan bli av betydelse för placeringen i svårhetsgrad i och med att det dessförinnan kan råda osäkerhet om storleken av det undandragna beloppet.

Den omständigheten att skattetillägg utgår är inte av beskaffenhet att påverka gärningens placering i svårhetsgrad, men väl straffmätningen.

10.2.5 Grovt skattebedrägeri — SBL § 4

Klassificering i denna brottskategori skall förbehållas den mest allvarliga brottsligheten på skatte- och avgiftsområdet. Som vanligt är en helhetsbedömning avgörande, men lagen nämner som särskilt beaktansvärda omständigheter:

(a) att brottet rör *mycket betydande belopp*; ordvalet tyder på att avsevärt större summor skulle vara aktuella än som avses i BrB 9:3 (grovt bedrägeri); i praxis ligger gränsen vid minst fem basbelopp (se dock II.2.5.4 om att HD slagit in på en ny linje vid bedömning av vilken skada som bör föranleda att ett förmögenhetsbrott bedöms som grovt);

(b) att brottet eljest varit av *synnerligen farlig art*, t ex därför att gärningsmannen använt falsk handling eller vilseledande bokföring; även här synes starkare krav ställas än i BrB 9:3 ("särskilt farlig art").

Se även V.11.5.1 om hur brottet bör rubriceras vid konkurrens med annat brott.

10.3 VÅRDSLÖS SKATTEUPPGIFT — SBL § 5

Brottet utgör en culpamotsvarighet till aktivt skattebedrägeri och försök därtill. Vad som skulle vara culpöst passivt skattebedrägeri är inte särskilt straffbelagt i SBL, men gärningen kan utgöra brott enligt t ex TL § 120 (se nedan 10.5.3).

Brottet företer avvikelser från aktivt skattebedrägeri i tre hänseenden:

10.3.1 Oaktsamhetsrekvisitet

Det kan relativt sällan bevisas, att oriktiga uppgifter i deklarationer (osv) har lämnats uppsåtligen. Uppsåt till aktivt skattebedrägeri föreligger nämligen inte t ex när uppgiftslämnaren inte ens har eventuellt uppsåt i förhållande till att viss inkomst är skattepliktig eller att visst dolt avdrag inte är giltigt. Villfarelse eller okunnighet rörande innehållet i skatteförfattningarna påverkar således frågan om gärningsmannen hade uppsåt (se VI.3.3.7). Det kan även vara svårt att visa, att han varit medveten om att de upptagna beloppen var oriktiga. Uppsåt är vidare uteslutet, t ex när en förväxling ligger bakom ingivandet av uppgifterna.

För att leda deklaranterna (osv) mot iakttagande av försiktighet vid upprättande av deklarationer m m har det funnits befogat att även kriminalisera grovt oaktsamma gärningar. Culpan skall således vara kvalificerad. I äldre rätt gällde samma krav för motsvarande brott, men efterhand kom domstolarna att skärpa sin bedömning, så att praktiskt taget all oaktsamhet klassificerades som grov. Under arbetet på SBL tog man genomgående avstånd från denna ordning, vilket var så mycket lättare som man kunde hänvisa till det nya administrativa sanktionssystemet (den som är slarvig eller glömsk får ändå vidkännas en kännbar ekonomisk sanktion). Meningen är att nu skall endast påtagligt klandervärda utslag av försummelse eller nonchalans (höggradigt slarv eller uppenbar ligkiltighet för beskattningsreglernas innehåll) föranleda ansvar för brott.

Av praktisk betydelse är att kravet på grov oaktsamhet gäller även för den som medverkar till vårdslös skatteuppgift, t ex genom att hjälpa till med att upprätta självdeklaration åt annan (se V.4.2.5). I stor utsträckning är en sådan medhjälpare hänvisad till att lita på att uppgifter som lämnas honom är riktiga och att presenterat grundmaterial är fullständigt. Medhjälparen får anses ha viss skyldighet att granska uppgifter och material, som den uppgiftsskyldige lämnar honom, för att få en sanningsenlig deklaration till stånd. Något större krav på aktivitet i detta hänseende kan man dock inte ställa. Men det kan också vara så, att man av medhjälparen kunnat kräva, att han kände till beskattningsreglerna, medan motsvarande krav inte kunnat ställas på den uppgiftsskyldige. Omvänt kan det givetvis hända, att den senare haft uppsåt, medan medhjälparen ej ens varit oaktsam.

10.3.2 Farerekvisitet

Vårdslös skatteuppgift är inte konstruerad på samma sätt som aktivt skattebedrägeri. I stället för att myndighet föranleds att fatta ett oriktigt beslut (osv)

krävs blott att fara därför uppkommit, dvs en fara för att det resultat som utgör rekvisit vid aktivt skattebedrägeri skall inträffa.

Faran skall vara konkret (se I.5.6.6): gärningen skall medföra att det är existensiellt möjligt och kognitivt plausibelt att vederbörande kommer att påföras för låg skatt. Faran måste givetvis vara något utöver det blotta faktum att uppgiften är oriktig på ett relevant sätt; ville man blott kräva, att för låg skatt skulle påföras om uppgiften togs för god, så behövde man inget fararekvisit.

Man har att utgå från att fara inte föreligger, *dels* när det är praktiskt taget uteslutet att oriktigheten undgår upptäckt, *dels* — därutöver — när uppgiften är så tivelaktig att den bör föranleda en närmare granskning från myndighetens sida, och *dels* ytterligare i de fall där felaktigheten är av den art att den bör upptäckas vid normalt omsorgsfull granskning enligt föreskrivna rutiner. Av betydelse för bedömningen blir därför sådant som aktuell redovisningsmetod, kontrollapparatus utformning och granskningstidens längd. Faktiska egenskaper hos vederbörande kontrollanter — tex okunnighet eller bristande kapacitet — skall dock inte behöva beaktas. Fara föreligger regelmässigt, om felaktigheten kan upptäckas först vid granskning av handlingar som inte ingivits till myndigheten (tex räkenskaper).

Det sagda innebär, att det kan vara så att fara inte har förelegat, trots att myndigheten faktiskt föranletts till ett oriktigt beslut. Teoretiskt är därför tillämpningsområdet för SBL § 5 i ett hänseende snävare än tillämpningsområdet för SBL § 2 (observera dessutom den begränsning som nämns i nästa avsnitt).

I de allmänna självdeklarationerna förekommer många felaktigheter. De flesta upptäcks vid rutinmässig granskning och har sin grund i förbiseenden av bagatellnatur. Felaktigheter i form av felsummeringar och felöverföringar inom deklarationen och dess bilagor torde enligt vad förut sagts (se 10.2.1(C)) inte böra anses vara oriktig uppgift. I vart fall skall de inte föranleda ansvar för vårdslös skatteuppgift, eftersom de bör upptäckas vid rutinmässig kontroll.

Om en person i sin deklaration som inkomst endast upptar ett *nettobelopp* (bruttoinkomst minskad med avdragen preliminärskatt) är uppgiften oriktig; huruvida fara föreligger beror på övriga omständigheter. Fara får sålunda anses utesluten om i deklarationen på något sätt angivits, att uppgiften ej avser bruttoinkomst. Anteckningar av typen "kontant uppburet" eller "kontant inkomst" bör rutinmässigt föranleda kontroll.

Av största praktiska betydelse är den situationen att en löntagare lämnar oriktig uppgift, samtidigt som arbetsgivaren fullgör sin skyldighet att lämna

kontrolluppgift till skattemyndigheten och den skattskyldige (TL § 37). Hos myndigheten sker rutinemässigt en avstämning mot kontrolluppgiften. Den skattskyldige själv utgår ofta från att kontrolluppgiften är riktig och skriver av den i sin deklaration, utan särskild granskning. Inte sällan är det emellertid så att en oriktig deklarationsuppgift upptäcks, därför att den inte stämmer med vad som sägs i kontrolluppgiften. För deklaranten ligger det då nära till hands att till sitt försvar åberopa, att skattemyndigheten haft tillgång till kontrolluppgiften och fara för att för låg skatt skulle påföras därför ej föreläggat. Har korrekta kontrolluppgifter ingivits är invändningen utan tvekan bärande. Men kontrolluppgifter lämnas ej alltid, de kan vara felaktiga och arbetsgivaren kan t o m vara införstådd med att den skattskyldige skall försöka slippa att betala skatt för en del av sin inkomst. (En deklarant har ofta inkomster från olika håll, kanske också i form av naturaförmåner och andra förmåner som inte består av kontant lön.)

Så snart fullständiga och korrekta kontrolluppgifter saknas får man således en viss presumtion för att fara har föreläggat och deklaranten är normalt att döma för vårdslös skatteuppgift, givetvis under förutsättning att det rekvisit som berörs i nästa avsnitt är uppfyllt (när det rör sig om så stora inkomstbelopp är sannolikt att deklaranten varit grovt oaktsam genom att inte göra erforderlig kontroll). Undantagsvis är oaktsamheten inte grov, därför att gärningsmannen av erfarenhet kunnat räkna med att arbetsgivaren lämnar korrekt kontrolluppgift. — Även avlämnande av en oriktig kontrolluppgift kan innefatta vårdslös skatteuppgift.

Brottet fullbordas vid avlämnande av handlingen eller senare, om faran av någon anledning uppstått först efter avlämnandet.

10.3.3 Betydande belopp

Vårdslös skatteuppgift avviker från aktivt skattebedrägeri på ytterligare en punkt: brott är ej förövat, om gärningen ej rör betydande belopp. Enligt departementschefen (1971) borde (presumtivt) undandragna belopp upp till 2000 kr ej leda till åtal; de administrativa sanktionerna utgör tillräcklig reaktion. I praktiken har gränsen snabbt förskjutits uppåt (inflation, begränsad anmälningsbenägenhet och en något förändrad syn på brottsligheten). En riktpunkt för gränsdragningen är ett basbelopp.

Det har i motiven antytts, att en serie gärningar, som föranlett skattetillägg, skulle kunna ge anledning till ingripande vid ett lägre belopp. Det måste betvivlas att detta är förenligt med lagtexten (en annan sak är att det är lättare att styrka uppsåt vid upprepade gärningar).

Progressiv beskattning gör att en höginkomsttagare lättare kommer över gränsen (det undanhållna inkomstbeloppet behöver inte vara så stort). Omvänt är det mindre ursäktligt för en låginkomsttagare att glömma bort så stort inkomstbelopp att gränsen för betydande belopp (i form av undandragen skatt) nås.

Ett av skälen för att icke betydande belopp faller utanför kriminaliseringen är att vårdslös skatteuppgift delvis svarar mot försök till skattebedrägeri. Eftersom försök till skatteförseelse inte är straffbelagt, skulle det vara egendomligt om det vore möjligt att bestraffa culpösa försök till skatteförseelse såsom vårdslös skatteuppgift.

10.4 UPPBÖRDSBROTT

10.4.1 Oredlig uppbördsredovisning — SBL § 7

I UL §§ 54-55 finns regler om arbetsgivares skyldighet att till länsstyrelse inge uppgifter om skatteavdrag (skatt som innehållits för arbetstagare). Sådan uppbördsdeklaration kan avse preliminär A-skatt eller kvarskatt. Ytterligare skall beaktas skyldigheten att deklarerat skatteavdrag enligt AUL och att avge redovisningshandling enligt SjömansSkL § 14. Även överträdelse av TL §§ 37-38 kan måhända innefatta oredlig uppbördsredovisning (se nedan 10.5.3).

Uppgiftsskyldigheten har särskild betydelse i det fall att arbetsgivaren (osv) inte inbetalar innehållen skatt inom föreskriven tid (jämför t ex UL §§ 52-53). För skattedebitering och skatteindrivning är det av vikt, att det snabbt blir känt för berörda myndigheter att innehållen skatt ej inbetalas t ex på grund av arbetsgivarens obestånd. Det allmännas förlust kan begränsas genom ett tidigt ingripande och även andra kreditorer kan ha intresse härav. För löntagarna är det av värde att det snabbt blir klarlagt, huruvida preliminär skatt tillgodoförts med rätt belopp.

De viktigaste fallen av uppsätlig överträdelse av nämnda bestämmelser om uppgiftsskyldighet i uppbördsärenden har kriminaliserats som oredlig uppbördsredovisning. Eftersom inget skattemyndighetens beslut förekommer, kan ansvar för skattebedrägeri här inte komma i fråga.

Brottet har två varianter, vilka på ett sätt utgör motsvarigheter till passivt respektive aktivt skattebedrägeri:

(a) att underlåta att till uppbördsmyndighet avge föreskriven handling avseende redovisning av skatt eller avgift, som innehållits för annan;

(b) att avge sådan handling med oriktig uppgift; i båda fallen krävs vidare att gärningsmannen föranleder fara (=konkret fara) för att innehållen skatt eller avgift med orätt belopp påförs den uppgiftsskyldige eller tillgodoräknas annan. Med ”orätt belopp” avses alltid både för högt och för lågt belopp. I underlåtenhetsfallet krävs inte, såsom vid passivt skattebedrägeri, direkt uppsåt att skatt skall undandras det allmänna.

I varianten (a) fullbordas brottet när föreskriven tid för ingivande av handlingen har gått till ända. I varianten (b) fullbordas brottet vid handlingens avgivande (såvida inte av någon anledning faran uppkommer först senare).

I praktiken gottskrivs arbetstagare redovisat belopp inte efter varje uppbördstermin, utan genom kontrolluppgiftsavstämningen året efter uppbördsåret. Detta hindrar inte att fara för oriktighet föreligger vid varje uppbördstermin (registreringen i skatteregistret blir ju felaktig).

Gärningsman är ej blott arbetsgivare (uppdragsgivare, redare) utan även den som handlar på dennes vägnar, t ex en kamrer i ett företag eller befälhavaren på ett fartyg.

10.4.2 Bristande uppbördsredovisning — SBL § 8

Om brott som sägs i SBL § 7 är att anse som ringa skall dömas för bristande uppbördsredovisning. Däremot finns inget särskilt straffbud för grova fall. Klassificeringen har betydelse för påföljden (endast böter kommer i fråga) och för åtalsfrågan (SBL § 13; se nedan 10.7.2).

Vid bedömningen av svårhetsgrad beaktas i första hand storleken av det belopp gärningen avser. Vad som gäller för gränsdragningen mellan skattebedrägeri och skatteförseelse (tre fjärdedels basbelopp) bör kunna vara vägledande, men ståndpunkten att gränsen bör ligga lägre är också företrädd. Vidare är att beakta sådant som att brott förövats under någon enstaka uppbördstermin eller avser ett fåtal arbetstagare. I motiven hävdas, att brott bör anses som ringa även i fall när faran för oriktighet varit ringa (sannolikheten för oriktighet måste dock ha varit så pass påtaglig att man rimligen kan tala om fara; annars är brott inte förövat).

10.4.3 Vårdslös uppbördsredovisning — SBL § 9

Brottet består i gärning som sägs i SBL § 7, förövad av grov oaktsamhet. Oaktsamheten skall således vara kvalificerad på samma sätt som vid vårdslös skatteuppgift. (Det bör observeras att ansvar enligt § 7 eller § 8 förutsätter uppsåt i förhållande till redovisningsskyldighetens existens.)

I ringa fall skall ej dömas till ansvar. Detta innebär att culpös gärning, som svarar mot brott som sägs i SBL § 8, inte har kriminaliserats. (I praktiken torde beloppsgränsen ligga högre, kanske krävs detsamma som för ”betydande belopp” enligt SBL § 5.)

10.4.4 Brott mot UL m m

(1)

I UL §§ 39-42 åläggs arbetsgivare att *verkställa skatteavdrag* på till arbetstagarer utbetalad lön. Åsidosättande av denna skyldighet är straffsanktionerad (böter) i UL § 80 (uppsåt eller grov oaktsamhet). I ringa fall skall dock brott ej anses var förövat. Ringa fall föreligger om gärningen avser relativt små belopp, utgör en engångsföreteelse eller har reparerats före upptäckten. — Vad gäller sjömansskatt finns en motsvarande straffbestämmelse i SjömansSkL § 27 (jämför § 10).

AUL har tillkommit i syfte att dämpa användningen av sk svart arbetskraft i samband med att uppdrag utförs i en uppdragsgivares rörelse, på hans fastighet eller i hans bostadslägenhet. Regleringen innebär i princip att sådan uppdragsgivare i uppbördshänseende blir att jämställa med en arbetsgivare. (Se vidare nedan 10.5.3.) En direkt motsvarighet till straffbestämmelsen i UL § 80 finns i AUL § 24.

I sammanhanget bör uppmärksammas, att arbetsgivaren (osv) blir — även om brott ej förövats — ansvarig för skatten jämte arbetstagaren, om han utan skälig anledning underlåtit att göra skatteavdrag (han har dock regressrätt gentemot arbetstagaren). Se UL §§ 75-76, SjömansSkL §§ 17-18 och AUL § 12-13.

Skatteavdrag förutsätter inte att arbetsgivaren har medel omedelbart tillgängliga för betalning eller avskiljande, men det torde krävas att avdraget på något sätt har materialiserat sig, tex i bokföring eller i uppbördsdeklaration eller i uppgift till arbetstagaren.

(2)

Det kan ju inträffa att en arbetsgivare verkställer skatteavdrag och fullgör sin skyldighet att till skattemyndighet lämna uppgift härom, men likväl underlåter att *inbetala den innehållna skatten*. I UL § 81 är därför straffbelagt (böter) att uppsåtligen eller av grov oaktsamhet åsidosätta sin skyldighet att inbetala skatt som innehållits för annan. I ringa fall är brott ej begånget.

Ringa fall föreligger vid någon eller några dagars försening och när underlåtenheten avser mindre belopp, säg mindre än ett basbelopp.

En särskild straffskala (fängelse högst 1 år) skall tillämpas, när gärningen förövats under försvårande omständigheter, t ex när den avsett mycket betydande belopp.

AUL § 25 och SjömansSkL § 28 (jämför § 14) innehåller motsvarande straffbestämmelser.

Betalningsbrottet fullbordas på sista uppbördsdagen (eller när tid för ansånd gått ut). HD har i ett flertal fall anvisat en väg till ansvarsfrihet: även den som uppfyller brottsrekvisiten undgår ansvar om han senast på uppbördsdagen ser till att en samlad gäldsavveckling kommer till stånd genom konkursansökan eller verklig betalningsinställelse. — Inbetalning av innehållen skatt kan inte utgöra mannamån mot borgenärer (BrB 11:4; se II.6.7.1).

Rätt till kvittning med krav på återbetalning av mervärdeskatt föreligger inte.

Ansvar för betalningsbrott ådöms i konkurrens med brott enligt SBL §§ 7-9. Betalningsbrott kan inte föreligga samtidigt som brott enligt UL § 80 eller motsvarande bestämmelser.

I syfte att förhindra t ex att ett aktiebolag upplöses och omedelbart ersätts med ett annat, varvid det första bolagets skatteskulder måste avskrivas, har i UL § 77a föreskrivits, att den som företräder en arbetsgivare, som är juridisk person, och som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet underlåtit att inbetala innehållat skattebelopp i rätt tid blir jämte den juridiska personen personligen ansvarig för det innehållna beloppet. Betalningsskyldigheten, som åläggs av allmän domstol, kan jämkas eller efterges om särskilda skäl föreligger. Enligt SjömansSkL § 17 mom 1 st 3 skall UL § 77a äga motsvarande tillämpning när fråga är om innehållen sjömansskatt. Motsvarande gäller också enligt AUL § 22. — För andra typer av skatter finns liknande bestämmelser i Lag 1968:430 om mervärdeskatt § 48a och Lag 1984:151 om punktskatter och prisregleringsavgifter 5:17.

10.5 ÖVRIGA SKATTEBROTT

10.5.1 Försvårande av skattekontroll — SBL § 10

Brottet kan begås av den som är eller företräder någon som är bokföringsskyldig eller föreskriven särskild skyldighet att föra och bevara räkenskaper. Förutom bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen och de särskilda lagarna om juridiska personer (se II.6.8 om bokföringsbrott — BrB 11:5) avses skyldighet att föra och bevara räkenskaper enligt

- (a) Jordbruksbokföringslag 1979:141,
- (b) UL § 78 mom 1 (arbetsgivare) och SjömansSkL § 19 (redare), och
- (c) vissa punktskatteförfattningar.

SBL § 10 straffsanktionerar däremot inte den allmänna skyldighet — att i skälig omfattning, genom räkenskaper, anteckningar eller på annat lämpligt sätt, sörja för att underlag finns för fullgörande av uppgiftsskyldighet och kontroll — som föreskrivs i TL § 20. Detsamma torde gälla motsvarande skyldigheter enligt Lag 1968:430 om mervärdeskatt § 24 och Lag 1984:151 om punktskatter och prisregleringsavgifter § 11.

För ansvar erfordras att gärningsmannen uppsåtligen eller av grov oaktsamhet åsidosatt sin eller annans skyldighet att föra eller bevara räkenskaper och därigenom allvarligt försvårat myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Effekten anses ha inträtt när myndigheten i det enskilda fallet konstaterat att kontroll påtagligt försvårats eller omöjliggjorts. Eftersom en sådan effekt inte kan repareras, finns inget utrymme för att låta frivillig rättelse vara ansvarsbefriande (jämför SBL § 12).

Rörande sättet för gärningens förövande må hänvisas till II.6.8.

Brott är inte förövat i ringa fall, tex när det rör sig om relativt obetydliga skatte- eller avgiftsbelopp. Är brottet grovt föreligger en särskild brottstyp.

Ansvar enligt SBL § 10 skall ådömas, endast om ej ansvar kan ådömas enligt BrB. Formuleringen ger vid handen att avgörande inte är om brott enligt BrB är förövat, utan om åtal kan äga rum. Det kan ju tex tänkas att brottsbalksbrottet är preskriberat: i så fall kan åtal ske för försvårande av skattekontroll (om inte också det brottet är preskriberat). Efter 1982 års reform av bokföringsbrottet (BrB 11:5) — se II.6.8.3 — är utrymmet för ansvar enligt SBL § 10 i övrigt begränsat till *dels* fall, där endast sådan skyldighet att föra och bevara räkenskaper, som sägs i jordbruksbokföringslagen, UL § 78, SjömansSkL § 19 eller vissa punktskatteförfattningar, åsidosatts, och *dels* fall, där gärningen allvarligt försvårar taxeringsmyndigheternas kontrollverksamhet, men ändå inte är av väsentlig betydelse för bedömningen av rörelsens förlopp eller ställning (så är ibland fallet vid anlitan av sk svart arbetskraft eller när en uppköpare av vara blott underlåter att i bokföringen ange själva inköpskällan); ytterligare en förutsättning är att ansvar för förfalskningsbrott inte är aktuellt.

10.5.2 Brott mot UL mm

Skattskyldig, som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet till myndighet eller arbetsgivare lämnar oriktig uppgift om förhållande som har betydelse för

hans skyldighet att erlægga skatt eller underlåter att lämna föreskriven uppgift av sådant slag, gör sig skyldig till brott mot UL § 79 (böter). I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Såvitt gäller brott gentemot myndighet innefattar gärningen ibland brott mot SBL och då skall UL ej tillämpas. Det praktiska tillämpningsområdet för brott mot myndighet gäller lämnande av oriktig uppgift i samband med att någon avlämnar eller underlåter att avlämna preliminär självdeklaration, föranleder att lokal skattemyndighet (på oriktiga grunder) utfärdar B-skattsedel eller avlämnar ansökan om jämkning av preliminär skatt eller anstånd med inbetalning av skatt.

Beträffande sjömansskatt finns motsvarande bestämmelser i SjömansSkL § 26 (böter). Detta lagrum innehåller även ett särskilt straffbud för redare, som lämnar oriktig uppgift till sjömansskattekontoret (jämför § 16).

AUL § 23 innehåller en likartad bestämmelse beträffande uppdragstagare som till myndighet, uppdragsgivare eller uppgiftsskyldig (enligt § 8) lämnar oriktig uppgift om något förhållande, som har betydelse för uppdragstagarens skyldighet att vidkännas avdrag eller för den uppgiftsskyldiges redovisning, eller underlåter att lämna föreskriven uppgift av sådant slag (någon sådan föreskrift finns inte för närvarande). Exempel på straffbelagda gärningar är att i faktura felaktigt ange att man har B-skatt eller är registrerad för mervärdesskatt och att med oriktig uppgift föranleda jämkning enligt AUL § 6.

Lag 1983:850 om undantag från vissa bestämmelser i uppbördslagen (1953:272) m m § 3 straffbelägger (böter) att en uppdragstagare begär betalning enligt en faktura, på vilken han uppsåtligen eller av grov oakt-samhet oriktigt uppgivit att han är registrerad för mervärdesskatt eller är skyldig att betala B-skatt. Ansvar ådöms ej i ringa fall.

10.5.3 Brott mot TL m m

I TL § 119 är straffbelagt (böter) att till arbetsgivare eller annan, som är skyldig att avge kontrolluppgift angående gärningsmannen, uppsåtligen lämna oriktig uppgift om förhållande, som har betydelse för skyldighetens fullgörande. I ringa fall föreligger ej brott. — Jämför även AUL § 23 och Lag 1983:850 § 3 (se föregående avsnitt).

I TL § 120 st 1 är straffbelagt att uppsåtligen eller av grov oakt-samhet underlåta att fullgöra skyldighet som sägs i TL §§ 37-38 (skyldighet att avlämna kontrolluppgifter och särskilda uppgifter om handelsbolag, kommanditbolag eller rederi). Straffet är böter eller fängelse högst 6 mån. I ringa fall ådöms ej ansvar (st 3). Brott mot SBL har företräde (st 4). Särskilt är att märka att gärningen kan utgöra aktivt skattebedrägeri (se dock V.4.4.3) eller vårdslös

skatteuppgift; mer oklart är om den kan innefatta brott mot SBL §§ 7-9. — Kontrolluppgiften har numera det dubbla syftet att underlätta kontroll av både arbetsgivare m fl och arbetstagare m fl.

En likartad straffbestämmelse finns i AUL § 26. För vissa småhusägare och lägenhetsinnehavare är kraven i uppbördshänseende begränsade till en uppgiftsskyldighet (§ 8). (Se även Lag 1983:850 om undantag från vissa bestämmelser i uppbördslagen (1953:272) m m.) Eftersom dessa ”kontrolluppgifter” endast skall utnyttjas vid stickprovskontroller, torde ansvar för brott mot SBL sällan aktualiseras.

I TL § 120 st 2 straffbeläggs en rad förseelser; straffet är blott penningböter. I ringa fall är brott ej begånget och brott mot SBL har företräde.

I TL § 121 straffbeläggs med böter — utom i ringa fall — uppsåtlig eller oaktsam underlåtenhet att göra anmälan enligt TL § 31 mom 3 om nedsättning eller tillgodoräknande av utländsk skatt.

I Fastighetstaxeringlag 1979:1152 18:31 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 6 mån) att till ledning vid allmän fastighetstaxering uppsåtligen eller av grov oaktsamhet lämna handling med oriktig uppgift och därigenom föranleda fara för att taxeringen blir för låg. I ringa fall föreligger ej brott.

I 26:3 straffbeläggs motsvarande gärning vid särskild fastighetstaxering.

Uppsåtlig eller grovt oaktsam underlåtenhet att lämna allmän fastighetsdeklaration straffbeläggs i 18:41 med böter, utom i ringa fall. Beträffande särskild fastighetsdeklaration finns ingen motsvarande bestämmelse. Sådan deklaration skall avges endast på särskild anmaning och det är tillräckligt att kunna hota med vite.

SBL är ej tillämplig på gärningar rörande fastighetstaxering.

10.5.4 Andra skattebrott

I Lag 1941:416 om arvsskatt och gåvoskatt § 66 är straffbelagt (böter) att uppsåtligen eller av grov oaktsamhet underlåta att inom föreskriven tid avge deklaration avseende arvs- eller gåvoskatt. I ringa fall är brott ej förövat. SBL äger företräde.

I Vägtrafikskattelag 1973:601 §§ 33-38 finns straffbestämmelser — i en del fall är straffskalan böter eller fängelse högst 6 mån — rörande bl a otillåtna åtgärder med kilometerräknarapparat och brukande av fordon i vissa fall när skatt ej betalats eller fordon ej har föreskriven kilometerräknarapparat. Se även Vägtrafikskattekungörelse 1973:776 §§ 55-58, Lag 1976:338 om vägtrafikskatt på vissa fordon som inte är registrerade i riket § 8 och Förordning 1973:777 om återbetalning och avräkning av vägtrafikskatt m m för fordon som använts utom riket § 8.

I Utsädeslag 1976:298 § 7 straffbeläggs — utom för ringa fall — bl a att till utsädeskontrollen avge handling med oriktig uppgift och därigenom

föranleda fara för att växtförädlingsavgift undandras. Straffet är, vid uppsåtligt brott, böter eller fängelse högst 1 år, och vid gärning som förövas av grov oaktsamhet böter.

Straffbestämmelser finns vidare bl a i Kupongskattelag 1970:624 §§ 31-32 (fängelse finns i flera straffskalor; i de grövsta fallen är straffmaximum 6 år) och Lag 1982:691 om skatt på vissa kassetband § 17 (böter eller fängelse högst 6 mån; brott enligt BrB har företräde).

I Lag 1923:116 om hundskatt § 9 straffbeläggs med böter att underlåta att göra föreskriven anmälan om innehav av hund, att genom oriktig uppgift söka undandra sig skattskyldighet (brott enligt BrB har företräde) och att underlåta att ha skattemärke anbringat på föreskrivet sätt.

10.6 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Försök till skattebedrägeri (SBL § 2) och grovt skattebedrägeri (SBL § 4) straffbeläggs i SBL § 6. Se V.2.1.4.

10.7 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER MM

10.7.1 Villkor för åtal

Brott enligt Lag 1923:116 om hundskatt § 9 får åtalas endast efter medgivande av kommun.

10.7.2 Särskild åklagarprövning

Vid *skatteförseelse* (SBL § 3) och *bristande uppbördsredovisning* (SBL § 8) får åtal väckas, blott om det är påkallat av särskilda skäl (jämför ordvalet i regler om åtalsprövning enligt BrB; se I.2.6.2). Tanken är att åtal för skatteförseelse huvudsakligen skall väckas bara när ingen administrativ sanktion i form av skatte- eller avgiftstillägg drabbar den felande. Så är fallet t ex när gärningsmannen är ställföreträdare för en juridisk person eller en omyndig, när sådan administrativ sanktion ej är stadgad (såsom vid undandragande av arvs- eller gåvoskatt) och när gärningen utgör medverkan till skatteförseelse. Ibland kan omständigheterna dock vara så graverande, att åtal bör väckas, trots att gärningsmannen dessutom drabbas av skattetillägg.

10.7.3 Anmälningsskyldighet

Enligt SBL § 17 skall förvaltningsmyndighet, som handlägger frågor om skatter eller avgifter, göra anmälan till åklagaren så snart det finns anledning att

anta att brott enligt SBL förövats, dock ej om det kan antas att brottet inte kommer att medföra påföljd enligt SBL eller om anmälan av annat skäl inte behövs. Anmälningspraxis beträffande misstänkta brott enligt SBL §§ 2-5 ligger i fall, där skattetillägg kan utgå, vid tre fjärdedels basbelopp.

Anmälningsskyldighet rörande brott mot SBL och varierande andra skatteförfattningar finns vidare föreskriven i Uppbördsförordning 1967:626 § 66 (för länsstyrelsen), Taxeringsförordning 1957:513 § 43 (för skattechef). Förordning 1984:247 om punktskatter och prisregleringsavgifter § 23 (för beskattningsmyndighet), Förordning 1982:1239 om skyldighet för riks-försäkringsverket att göra åtalsanmälan vid misstanke om vissa brottsliga förfaranden, Sjömansskattekungörelse 1958:301 § 22 och Fastighetstaxeringsförordning 1979:1193 9:1.

10.7.4 Övrigt

1983 tillfördes SBL två paragrafer — §§ 15 och 16 — rörande vilandeförklaring av brottmål och förtursbehandling av skatteärenden eller -mål i syfte att förkorta tiderna för handläggning av brott enligt SBL.

1985 har den ordningen införts att det företrädesvis skall ankomma på vissa tingsrätter att pröva vidlyftiga och annars särskilt krävande mål om allmänt åtal i vilka bedömningen av ekonomiska eller skatterättsliga förhållanden har väsentlig betydelse. Vid behandling av sådana mål kan domstolen förstärkas med ekonomiska och/eller skatterättsliga experter. Se RB 1:7-8 och 2:4a.

De totala skatte- och avgiftsinkomsterna för den offentliga sektorn utgjorde år 1982 311,4 miljarder kr, varav 140,5 (46 %) i direkta skatter, 72,9 (23 %) i indirekta skatter (därav 41,8 i mervärdesskatt och 10,3 i skatt på tobak och drycker) samt 95,2 (31 %) i socialavgifter.

Vid utgången av år 1982 hade landets kronofogdemyndigheter en oredovisad skuldbalans för skatter och allmänna avgifter av 7,2 miljarder kr. Det totala beloppet för kronofogdemyndigheterna att indriva under 1982 var — efter avkortningar — 11,2 miljarder kr, varav de lyckades leverera 23 %.

11 Smugglingsbrott

11.1 VARUSMUGGLINGSLAGEN

11.1.1 Brottstyper och straffskalor

(1) (grov) varusmuggling (av narkotika) (VSL § 3)	fängelse lägst 2 år högst 10 år
(2) (grov) varusmuggling (VSL § 3)	fängelse lägst 6 mån högst 6 år
(3) varusmuggling (av narkotika) (VSL § 1 och § 4)	fängelse högst 3 år
(4) varusmuggling (VSL § 1 och § 4) (5) (grovt oaktsam varusmuggling m m) (VSL § 5) (6) olovlig befattning med smuggelgods (uppsåt) (VSL § 6 st 1)	böter eller fängelse högst 2 år
(7) olovlig befattning med smuggelgods (oaktsamhet) (VSL § 6 st 2) (8) bristande tillsyn över transportmedel (VSL § 7)	böter
(9) (ringa) varusmuggling (av narkotika) (VSL § 2)	böter eller fängelse högst 6 mån
(10) (ringa) varusmuggling (VSL § 2)	penningböter

VSL har reviderats i samband med 1973 års tullagstiftningsreform. Bl a infördes då p 5 i § 4 och st 2 i § 5. Vidare har bestämmelserna om smuggling av narkotika ändrats upprepade gånger för att nå samordning med regleringen i NSL.

Den i § 5 st 2 in fine upptagna regeln om ansvarsfrihet vid *frivilligt tillbakaträdande* berörs i V.10.4.5-8.

Detsamma gäller för övrigt regeln om frivilligt tillbakaträdande i Lag 1962:120 om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration m m § 2.

VSL §§ 9-26 innehåller processuella bestämmelser och bestämmelser om förverkande. En ny bestämmelse om åtal (VSL § 23a) trädde i kraft 1986.

En undersökning av omfattningen av brottslighet vid import och export år 1980 gav anledning till antagandet att felaktiga uppgifter förekom vid minst en fjärdedel av sändningarna och att undandragen tull, skatt, osv uppgick till miljardbelopp.

11.1.2 Regleringen av införsel och utförsel

Av ekonomiska skäl och säkerhetsskäl är lagstiftningens utgångspunkt att både allmänt importförbud och allmänt exportförbud skall råda. Vittgående avsteg har dock gjorts, bl a genom föreskrifter om frilistning och licensförfarande. För vissa områden gäller speciella förbud. Regeringen har genom Lag 1975:85 med bemyndigande att meddela föreskrifter om in- och utförsel av varor fått en allmän fullmakt att på visst sätt och under vissa förutsättningar reglera import och export, men mer speciella bemyndiganden finns också i andra författningar.

Se även Förordning 1984:53 om import- och exportreglering, Förordning 1984:54 om import- och exportlicenser, Förordning 1978:15 om övervakning av viss import och Förordning 1984:59 om varors ursprung.

Som exempel på särskilda förbudsregleringar kan följande nämnas:

- Lag 1985:1104 om skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål
- Lag 1984:3 om kärnteknisk verksamhet (licens för utförsel)
- Strålskyddslag 1958:110 § 2 (licens för införsel)
- Kungörelse 1958:551 med vissa bestämmelser till förebyggande av djursjukdomars införande i riket m m (veterinär införselkungörelse)
- Kungörelse 1958:552 med vissa bestämmelser om utförsel ur riket av levande djur m m (veterinär utförselkungörelse)
- Läkemedelsförordning 1962:701 § 8 (begränsningar gällande införsel)
- Narkotikaförordning 1962:704 § 3 (licens för införsel eller utförsel; undantag för narkotiskt läkemedel som medförs av resande för personligt bruk)
- KF 1968:70 med vissa bestämmelser för injektionssprutor och kanyler § 2 (licens och andra förutsättningar för införsel)
- Livsmedelslag 1971:511 § 11
- KK 1974:270 om kontroll vid införsel av livsmedel
- KK 1974:271 om kontroll vid utförsel av livsmedel
- Lag 1985:426 om kemiska produkter §§ 11-12 (möjlighet ge föreskrift om licenstag, särskilda villkor eller förbud för införsel)

- Förordning 1985:835 om kemiska produkter §§ 17-25
- Förordning 1985:841 om miljöfarligt avfall §§ 19-21
- Vapenlag 1973:1176 § 5 och §§ 14-17 (förutsättningar för införsel)
- KF 1959:312 om förbud mot innehav av vissa stiletter m m § 2 (införselförbud)
- Lag 1977:292 om tillverkning av drycker m m § 18 (förutsättningar för införsel av destillationsapparat eller apparatdel)
- Lag 1977:293 om handel med drycker §§ 17-18 (förutsättningar för införsel av spritdrycker, vin eller starköl) och § 17 st 3 och § 23 (förutsättningar för utförsel)
- Lag 1960:419 om förbud i vissa fall mot införsel av spritdrycker (om införsel med fartyg till svenskt territorialvatten)
- KK 1925:465 med särskilda bestämmelser om utförsel från riket av spritdrycker och vin (om utförsel med fartyg)
- KK 1962:62 ang införsel av levande bin
- KK 1974:713 om intyg vid utförsel av växter
- Förordning 1975:994 om införsel av växter m m
- Lag 1985:1050 och Förordning 1985:1051 om förbud mot införsel av jordbruksvaror från Sydafrika
- Förordning 1983:870 om förbud mot införsel av krigsmateriel (införsel från Sydafrika)
- Lag 1982:513 om förbud mot utförsel av krigsmateriel m m
- Förordning 1982:1062 om förbud mot utförsel av krigsmateriel m m
- Förordning 1979:719 angående övervakning av oljeexporten
- Lag 1974:226 om prisreglering på fiskets område
- Förordning 1984:63 om prisreglering på fiskets område
- Lag 1967:340 om prisreglering på jordbrukets område
- Förordning 1984:62 om prisreglering på jordbrukets område

In- och utförsel av svenska och utländska betalningsmedel, fordringar och värdepapper samt guldmynt, obearbetat guld eller därmed jämförligt halvfabrikat av guld regleras av ValutaL och ValutaF (se nedan 11.5).

Vid *tillåten införsel* skall ofta *tull, skatt eller annan avgift* betalas till statsverket. Tullarna, som numera främst är ett näringspolitiskt instrument, är mindre viktiga än förut. Av särskild betydelse är den principiella tullfrihet för industrivaror, som gäller inom området för Europeiska frihandelssammanslutningen (EFTA) och Europeiska gemenskaperna (EG), dvs Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEC) och Europeiska kol- och stålgemenskapen (CECA). (Se Frihandelsförordning 1977:1194.) Av större ekonomisk betydelse än tullar är skatter och andra avgifter, som skall erläggas vid införsel. Viktigast är mervärdeskatt (se Lag 1968:430 om mervärdeskatt § 1).

Vid uppbörd av skatter och avgifter tillämpas två olika system. Bl a uppbörd av mervärdeskatt sker alltid av tullverket i samband med förtullning.

Vid en rad punktskatter (särskild varuskatt, försäljningsskatt på motorfordon, allmän energiskatt, bensinskatt, tobaksskatt, m fl) skils mellan registrerade och ej registrerade importörer. De senare har att betala skatt i samband med erläggande av tull, medan de förra levererar in skatten i samband med sin övriga skatteredovisning för tillverkning eller omsättning i landet.

Vid *tillåten utförsel* av varor förekommer skatter eller avgifter endast undantagsvis (se t ex KK 1968:591 om erläggande av mervärdesskatt i vissa fall vid utförsel) och tullverket har ingen uppbördsfunktion.

Förfarandet vid införsel och utförsel regleras av tullagstiftningen, främst Tullag 1973:670, Tullförordning 1973:979 och Tullstadga 1973:671. Sålunda föreskrivs t ex i tullstadgan § 53 att i samband med ankomst till eller avgång från tullområde skall befälhavare eller förare av transportmedel till tullmyndighet anmäla och lämna uppgifter om transportmedlet och medförda varor utom resandes handresgods, som den resande själv har att anmäla. Principiellt gäller att tulldeklaration skall avges och tull, osv betalas för att varan skall få införas. För etablerade importörer gäller emellertid det s k *hemtagningssystemet*, som innebär att generaltullstyrelsen ger stående medgivande för importören att förfoga över varan innan förtullning skett och tulltaxering sker periodvis i efterhand sedan tulldeklarationer ingivits. Systemet liknar taxeringssystemen på skatteområdet. — Särskilda regler gäller för transitering av gods (temporär tullfrihet, förvaring i frihamn, tullupplag, m m).

Vid förtullning skall — om inte annat är föreskrivet — åläggas tull i enlighet med Lag 1977:975 med tulltaxa (se även Förordning 1980:749 om tullvärde). Taxan är uppställd enligt den internationella s k Bryssel-nomenklaturen för klassificering av varor i tulltarifferna och upptar såväl tullbelagda som tullfria varor.

Praktiskt betydelsefull tullfrihet regleras i KF 1966:394 om rätt för resande m fl att införa varor tull- och skattefritt, KK 1966:400 om rätt för resande m fl att införa varor tull- och avgiftsfritt, tullförordningen § 11 jämte Tullkungörelse 1973:1014 §§ 21 och 22 (införsel vid flyttning till Sverige) och Förordning 1963:480 om rätt till införsel av spritdrycker, vin och starköl i gävförsändelser.

Vid *utförsel* föreligger en principiell anmälningsskyldighet (tullstadgan § 16). Från denna har undantagits bl a resandes reseutrustning och varor — intill ett visst värde — som inte utförs i handelssyfte eller för yrkesmässig användning.

Se även Kungörelse 1957:123 med särskilda bestämmelser om utförsel av vissa obeskattade varor såsom proviant eller resgods.

11.1.3 VSL:s tillämpningsområde

Vad gäller förhållandet mellan VSL och SBL framgår av SBL § 1 att brott avseende skatter och avgifter, som uppbärs av tullverket, inte omfattas av SBL. Detta innebär att skattebrott i samband med införsel vid en del skattetyper (tex mervärdeskatt) helt och vid andra delvis skall bedömas enligt VSL och inte enligt SBL. Det utgör otvivelaktigt en olägenhet att skattebrott sålunda bedöms enligt två ej samordnade lagkomplex. Fördelen med nuvarande ordning är att det är praktiskt att brott mot bestämmelser om in- och utförsel regleras i en författning.

VSL § 27 föreskriver, att speciella bestämmelser om påföljd för överträdelse av förbud mot införsel eller utförsel skall tillämpas framför VSL. Införsel eller utförsel i strid mot förbud enligt Lag 1971:176 om vissa internationella sanktioner bedöms sålunda inte enligt VSL utan enligt 1971 års lag (se III.14.1).

Av särskild vikt är att olovlig in- eller utförsel av betalningsmedel, fordringar och värdepapper faller utanför VSL:s tillämpningsområde (däremot ej gärningar avseende guldmynt, obearbetat guld eller därmed jämförligt halvfabrikat av guld); se ValutaL § 9 st 3 och ValutaF §§ 4 och 6 och vidare nedan 11.5.

VSL avser brott riktade mot svenska statens intressen. För en del gärningar riktade mot andra stater kan Lag 1962:120 om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration m m tillämpas. I övrigt kan liksom vid mot andra stater förövade skattebrott bestämmelserna om bedrägeri användas. Narkotikasmuggling utomlands kan bestraffas enligt NSL, som är universellt tillämplig.

11.2 VARUSMUGGLING

Ansvar för varusmuggling förutsätter uppsåt. Enligt förarbetena skulle inte villfarelse eller okunnighet rörande tillåtligheten av införsel eller utförsel — eller huruvida införsel eller utförsel är förenad med skatt, tull eller annan avgift — kunna utesluta uppsåt. Särskilt som en del skattebrott skall bedömas enligt VSL är det orimligt att tillämpa en annan princip än den som gäller för skattebrotten. HD har likväl intagit ståndpunkten att den mening som förarbetena företräder skall gälla i fråga om brott enligt VSL § 1 st 1 (men inte st 2) — se VI.3.3.7.

11.2.1 Varusmuggling enligt VSL § 1 st 1

Grundformerna av varusmuggling — ”smuggling” i inskränkt bemärkelse — består i

- (1) att till landet införa eller från landet utföra gods,
 - (a) för vilket tull eller annan avgift skall erläggas till statsverket (alltså ej nödvändigtvis tullverket) — undandragande av tull, osv; eller
 - (b) som enligt stadgande i lag eller författning inte får införas eller utföras — överträdelse av förbud;
- (2) och samtidigt inte ge detta tillkänna hos vederbörlig myndighet (tex tullverket eller dess ”ombud” postverket eller SJ).

Den som fullgör sin anmälningsskyldighet är inte brottslig, om tullpersonalen försummar att ta ut tull eller annan avgift eller att hindra förbjuden införsel eller utförsel. Tillkännagivandet kan vara muntligt, men måste alltid vara riktigt och fullständigt i de hänseenden som är relevanta för tullbehandlingen.

Ansvar förutsätter att avgiftsskyldighet respektive förbud föreligger i det enskilda fallet. Får en viss mängd gods fritt införas eller utföras, så kan brott förövas blott beträffande överskjutande del.

Tullfrihet förutsätter ibland ett visst syfte (tex användning för privat bruk) eller behovsprövning (tex att mängden gods ej överstiger ägarens och hans familjs behov). Enligt förarbetena till VSL skulle varusmuggling äga rum om varor i sådant fall införs utan tillkännagivande, oberoende av om det kan visas att tullmyndigheten ej skulle ha tagit ut tull. Lagtexten ger dock knappast utrymme för en så vidsträckt tolkning.

Tullområde är enligt tullagen § 1 Sveriges landområde och sjöterritorium samt luftrummet däröver (se I.4.7.4).

Utförselbrott fullbordas, när varan förs över gränsen för tullområdet. Enligt Lag 1959:590 om gränstullsamarbete med annan stat, som gäller i förhållande till Finland och Norge, kan tullkontroll och tullklarering för svensk räkning ske på finskt eller norskt territorium. I sådant fall fullbordas brottet först vid passerandet av den utländska tullanstalten.

Vid *införselbrott*, som sker genom kringgående av tullställe, anses brottet fullbordat när varan

- (a) förs över landgränsen, eller
- (b) förs i land från fartyg eller på annat sätt kommer ut i den fria rörelsen på svenskt sjöterritorium (tex genom att kastas överbord för hämtning eller överförs till hämtande båt), eller
- (c) lossas från luftfartyg (eventuellt genom att kastas ut över svenskt territorium).

När ett fartyg övergår från utrikestrafik till inrikestrafik, anses varor som medförts från utlandet för konsumtion ombord vara införda till riket. HD har uttalat att gods som medförs på segling, som i avsevärd utsträckning äger rum på svenskt inre vatten, får anses vara infört till riket.

Kringgås inte tullstället fullbordas brottet, då godset tullklarats eller kommit ur tullverkets besittning. Vid normal resandetrafik utmärks fullbordanspunkten ofta genom en tullgräns i en särskild passage för den som inget har att deklarerat. — Sker tullbehandling för svensk räkning i Norge eller Finland måste även svenska gränsen passeras.

Brottet kan givetvis förövas utan att gärningsmannen personligen transporterar varan över gränsen i fråga. Han kan t ex utnyttja en godtroende person och lägga varan i dennes bil eller bagage. Särskilt vid gärningar som förövas inom företag (ofta juridiska personer) är att notera att "införa" kan vara identiskt med att "låta införa".

Att en näringsidkare invänder, att undandragen mervärdeskatt motsvaras av vad som kunnat avdras i samband med redovisning av inrikes mervärdeskatt, utgör ej hinder för ansvar.

Särskilda problem uppkommer vid bedömningen av införsel i enlighet med hemtagningssystemet. Det torde vara mest praktiskt att utgå från att varje i en hemtagningsanmälan upptaget kolli är tillkännagivet för tullverket, med undantag för dels fall av förtigande av att hemtagning hindras av importrestriktioner och dels fall av medvetet oriktiga uppgifter om ett kolli (är uppgifterna blott oaktsamt oriktiga bör alltså godset anses vara hemtaget; ansvar kan aktualiseras enligt t ex VSL § 1 st 2). Gäller importen massgods (t ex bulklast av olja) kan samma princip tillämpas, varvid felaktig uppgift om antalet kolli motsvaras av felaktig uppgift om volym eller vikt.

11.2.2 Ringa varusmuggling enligt VSL § 2

Den särskilda straffskalan i VSL § 2 — som möjliggör lagföring genom ordningsbot, om gärningen ej avser narkotika — gäller endast smuggling som sägs i VSL § 1 st 1. Som exempel på fall där godsets värde och övriga omständigheter gör att brottet är ringa är främst att nämna smuggling av små varukvantiteter från fartyg (i försäljningssyfte) eller av turister (för eget behov). Sålunda tillämpas VSL § 2 vid turisternas smuggling av sprit upp till 10 liter.

För övrigt kan märkas att den skattefria införseln av spritdrycker beräknas uppgå till 5-6 miljoner liter per år (vilket svarar mot 8-10 % av systembolagets försäljning) och att stickprov ger vid handen att var tionde resande smugglar spritdrycker.

Vid beräkning av godsets värde har man att utgå från priserna på den legala marknaden. Finns ingen legal marknad, bör dock värdet på den illegala marknaden kunna läggas till grund för bedömningen.

11.2.3 Varusmuggling enligt VSL § 1 st 2 och § 4 p 4 och 5

(1)

Enligt VSL § 1 st 2 sker varusmuggling när någon medelst vilseledande (tex genom att lämna oriktig uppgift i en tulldeklaration) i samband med tullbehandling föranleder

(a) att tull eller annan allmän avgift undandras statsverket, eller

(b) att gods införs eller utförs i strid mot förbud.

Med "tullbehandling" avses varje åtgärd, som tullverket (osv) har att vidta med godset, innan det definitivt frigjorts från dess befattning. — Beträffande rekvisitet vilseledande hänvisas till framställningen över bedrägeri (II.7.3 och 4).

I undandragandefallen, dvs (a) ovan, fullbordas brottet när oriktigt beslut i avgiftsfrågan fattas. (Detta torde även gälla hemtagare, trots att enligt tullräkningen viss betalningsfrist återstår.)

Vissa vilseledanden vid tullbehandling (tex att dölja gods) faller direkt under st 1. VSL § 1 st 2 avser endast fall där vederbörande kan sägas ha givit godset tillkänna.

(2)

I VSL § 4 p 4 straffbeläggs att genom vilseledande förmå tillståndsgivande myndighet att medge införsel eller utförsel och därigenom föranleda att godset införs eller utförs i strid mot förbud. En formellt riktig licens utfärdas alltså under felaktiga förutsättningar. Brottet fullbordas vid införsel respektive utförsel.

(3)

Enligt tullagen § 7 st 2 får tulldeklaration lämnas genom ombud, som godkänts av generaltullstyrelsen. Innehåller en deklaration, som lämnats genom ombud, en oriktig uppgift och kan det föranleda, att tull eller annan införselavgift undandras statsverket eller att vara införs i strid mot förbud, så åligger det den tullskyldige att rätta uppgiften inom tre veckor från den dag deklarationen lämnades. Underlåtenhet att sålunda rätta uppgiften är straffbelagd enligt § 4 p 5, förutsatt att den föranleder att tull eller annan avgift undandras statsverket eller att gods införs i strid mot förbud. (Bestämmelsen påverkar inte ombudets straffrättsliga ansvar.)

11.2.4 Varusmuggling enligt § 4 p 1-3

I VSL § 4 p 1-3 straffbeläggs som varusmuggling vissa förfoganden över gods, nämligen

(a) över oförtullat eller obeskattat gods, restitutionsgods (dvs gods för vilket ifrågasatts återbetalning eller befrielse från tull, osv) eller gods underkastat införsel- eller utförselförbud, som i vederbörlig ordning anmälts hos tullmyndighet. Förfogandet måste föranleda att tull eller annan allmän avgift undandras statsverket eller att godset i strid mot införselförbud kommer ut i den fria rörelsen eller att utförsel sker i strid mot utförselförbud. Exempel på sådana gärningar är att obehörigen föra bort oförtullade varor från tullager eller tullupplag och att olovligen förbruka obeskattade proviantvaror, som förvaras på provianteringslager eller har tagits ombord på fartyg.

(b) över infört gods, för vilket åtnjutits tullfrihet eller tullnedsättning under stadgad särskild förutsättning. Förfogandet måste innebära att denna förutsättning åsidosätts, tex genom att utan erforderlig anmälan överlåta en bil, som införts med temporär tullfrihet, eller att uppsåtligen förfoga över gods i strid mot villkor för tullfrihet eller tullnedsättning, när införsel kunnat ske på grund av en ej uppsåtligen felaktig uppgift om ändamålet med införseln (förelåg uppsåt vid uppgiftens lämnande tillämpas VSL § 1 st 2).

(c) över gods, för vilket meddelats tillstånd för införsel eller utförsel under stadgad särskild förutsättning. Förfogandet måste innebära att denna förutsättning åsidosätts.

Se tex villkor som nämns i Lag 1973:980 om transport, förvaring och förstöring av införselreglerade varor mm § 2 p 5 (skyldighet för hemtagare att förvara gods i oförändrat skick).

11.2.5 Varusmuggling enligt Lag 1960:419

I lag 1960:419 om förbud i vissa fall mot införsel av spritdrycker §§ 1 och 5 regleras på vad sätt spritdrycker får med fartyg införas till svenskt territorialvatten från internationellt eller utländskt vatten. Enligt § 2 mom 1 skall överträdelse av bestämmelserna bedömas som varusmuggling enligt VSL. Lagrummet uppställer även en särskild regel om ansvarsfrihet: brott föreligger inte om det visas (omkastad bevisbörda) att det fartyg, med vilket dryckerna forslats, på grund av sjönöd för räddande av fartyg, last och människoliv tvingats att ingå på svenskt territorialvatten och att bli kvar där.

11.2.6 Grov varusmuggling — VSL § 3

Vid bedömande av om varusmuggling är att anse som grovt brott skall enligt VSL § 3 st 2 särskilt beaktas om gärningen

- (a) förövats yrkesmässigt;
- (b) avsett gods av betydande myckenhet eller värde; eller
- (c) eljest varit av särskilt farlig art (tex avsett vapen eller smittoförande föremål, förövats av tulltjänsteman eller beväpnad person).

11.2.7 Särskilt om smuggling av narkotika

Vid smuggling av narkotika gäller särskilda straffskalor, som är korrelerade med straffskalorna i NSL.

Ringa varusmuggling enligt VSL § 2 är tänkbar endast i fall av smuggling av små mängder lätt narkotika.

I fråga om gränsdragningen mellan grov och icke grov varusmuggling av narkotika skall gränsdragningen mellan grovt och icke grovt narkotikabrott vara vägledande. För att nå huvudsaklig överensstämmelse mellan VSL § 3 och NSL § 3 har i det förra lagrummet nämnts som särskilt beaktansvärd omständighet vid bedömning av om narkotikasmuggling är grovt brott att gärningen

- (d) utgjort led i en verksamhet av särskilt hänsynslös art (vilket förutsätter att hänsyn tas till sådant som för vem narkotikapartiet varit avsett).

Vid smuggling av narkotika bör inte också dömas till ansvar för innehav av narkotika enligt NSL.

11.3 OAKTSAMHETSBROTTEN I VSL § 5

I VSL § 5 st 1 straffbeläggs att av grov oaktsamhet föröva gärning som sägs i § 1 eller § 4. Vid bedömningen av vad som konstituerar grov oaktsamhet kan ledning hämtas i praxis rörande ansvar enligt SBL § 5.

Vid sådan varusmuggling som sägs i Lag 1960:419 (se ovan 11.2.5) är grovt oaktsam gärning inte straffbelagd.

Det i VSL § 5 st 2 upptagna brottet — som får anses vara subsidiärt till det i st 1 nämnda — företer påtagliga likheter med vårdslös skatteuppgift. När det vid varusmuggling talas om undandragande av tull, osv eller införsel eller utförsel i strid mot förbud räcker det här med fara för sådant undandragande eller sådan in- eller utförsel. Vidare krävs att faran av grov oaktsamhet föranleds (a) antingen av vilseledande i samband med tullbehandling av gods

(jämför § 1 st 2) eller prövning som avses i § 4, (b) eller underlåtenhet som sägs i § 4 p 5.

I ringa fall skall ej dömas till straff. Trots formuleringen torde det var möjligt att frikänna.

11.4 ÖVRIGA BROTT ENLIGT VSL

11.4.1 Olovlig befattning med smuggelgoods — VSL § 6 st 1

Brottet avser gods som varit föremål för varusmuggling, men inte gods som varit föremål för oaktsamhetsbrottet i VSL § 5 (detta kan föranleda problem, eftersom man måste kunna styrka uppsåt hos förövaren av förbrottet). Surrogat för smuggelgoods, såsom pengar som ersatt försålt smuggelgoods, är inte brottsobjekt. Narkotika som i Sverige tillverkats av insmugglade råvaror får dock anses vara identisk med det smugglade, oberoende av om tillverkningen skett genom blandning eller genom kemisk förändring.

Gärningen måste bestå i någon av följande åtgärder med smuggelgodset: (a) förvärv (tex köp, byte, gåva, arv), (b) transport, (c) döljande, (d) förvaring (en viss permanens i innehavet förutsätts; den som får vetskap om att något är smuggelgoods skall ha tillfälle att göra sig av med det), eller (e) avyttring (dvs en transaktion mot vederlag; gåva utgör inte avyttring).

Enligt VSL § 6 st 3 skall ej dömas till straff vid ringa brott. Enligt ordalydelsen är alltså brott förövat även i ringa fall, men brottspåföljd får ej förekomma. Möjligen bör man ändå i ringa fall kunna frikänna den tilltalade — dvs ej ådöma ansvar — i stället för att sakerförklara honom för brott, varpå påföljd är utesluten. Ringa fall föreligger tex när någon för eget bruk köper några askar insmugglade cigaretter.

Relationen mellan olovlig befattning med smuggelgoods och varusmuggling motsvarar relationen mellan sakhäleri (BrB 9:6) och tex stöld (BrB 8:1). I åtskilligt kan därför hänvisas till II.5.6. VSL § 6 fungerar i viss mån som reservstadgande, när det inte är möjligt att visa att en viss person själv förövat smugglingen.

VSL § 6 tillämpas i konkurrens med brott enligt NSL (även vid ansvar för innehav).

11.4.2 Oaktsamhetsbrottet i VSL § 6 st 2

Ansvar för olovlig befattning med smuggelgoods förutsätter uppsåt. Den som uppsåtligen förvärvar, osv gods, som varit föremål för varusmuggling, och

därvid inte inser men har skälig anledning anta att gärningen rör smuggelgods kan emellertid dömas till ansvar enligt VSL § 6 st 2. Bestämmelsen i st 3 om straffrihet vid ringa brott är tillämplig också i dessa fall. Brottet utgör en motsvarighet till häleriförseelse (BrB 9:7 st 1; se II.5.6.5).

11.4.3 Bristande tillsyn över transportmedel — VSL § 7

Brottet kan förövas av befälhavare på fartyg, luftfartyg eller tåg eller den person av befälsgrad vartill ansvaret i hithörande hänseende delegerats genom skriftlig instruktion eller på annat dylikt sätt (tex genom anteckning i skeppsdagbok, men ej genom muntlig delegation). Brottet kan inte förövas av tex bussförare eller reseledare.

Ansvar förutsätter

- (1) att gods påträffas undandolt i fartyg, luftfartyg eller tåg på plats, som inte är upplåten till medföljande resandes personliga begagnande,
- (2) att det av omständigheterna framgår, att varusmuggling (dvs brott som behandlats i 11.2), som ej är att anse som ringa (ringa brott kan givetvis föreligga i annat fall än som nämns i VSL § 2), är tillämnad eller har ägt rum, och
- (3) att befälhavaren (osv) förfarit oaktsamt genom att inte ha gjort vad på honom skäligen ankommit för att förhindra varusmuggling.

Annat brott enligt VSL har företräde.

11.5 BROTT MOT VALUTAREGLERINGEN

ValutaL tillhör krislagstiftningen, men gäller numera tills vidare. Detta innebär dock bara att den är automatiskt tillämplig när riket kommer i krig. Riksdagen kan emellertid i enlighet med § 1 st 3 anta en lag om tillämpning helt eller delvis av § 2 st 1 och § 5 p 1 och 3.

Enligt § 2a skall förordnande enligt ValutaL av riksbanken tas i anspråk för att främja penning- och valutapolitiken, varvid industri- och sysselsättningspolitiska strävanden får beaktas. Hänsyn av sistnämnda slag får dock föranleda avslag på framställning endast då bifall skulle åsamka landets intressen utomordentlig skada. Enligt § 6 får närmare föreskrifter rörande tillämpningen av meddelat förordnande meddelas av riksbanken.

Det är numera vanligt att riksdagen för ett år i taget beslutar att § 2 st 1 (utom p 3) och § 5 p 1 och 3 skall äga tillämpning. Av § 1 st 4 följer att då också övriga däremot svarande stadganden i ValutaL tillämpas.

Det förordnande som nämns i § 2 är givet i ValutaF, vars giltighet brukar

förlängas med ett år i taget. ValutaF § 1 definierar ”betalningsmedel”, ”värdepapper” och andra viktiga termer.

ValutaF delegerar åtskilligt till riksbankens avgörande och riksbanken har också meddelat närmare föreskrifter rörande tillämpningen av ValutaF. Se t ex ValutaF § 4 st 1 och § 6 st 1, där det anges att resande till eller från utlandet får medföra resevaluta till belopp som riksbanken medger. Av praktisk betydelse är därutöver särskilt vad som gäller om sk löpande betalningar till och från utlandet (se § 10a och anvisningarna därtill). Överföring av ”mindre belopp” är alltid att anse som löpande betalning. (De löpande betalningarna utgör 80 % av totala betalningsutbytet med utlandet.) Enligt ValutaF § 14 får riksbanken vidare medge befrielse från eller lindring i de skyldigheter som stadgas i ValutaF. Se även ValutaF § 12 om undantag för vissa utländska medborgare (diplomater och likställda).

I ValutaL § 9 straffbeläggs följande gärningar:

(1) att bryta mot förbud eller villkor som meddelats med stöd av § 2 st 1 p 1-7 (p 3 är i praktiken inte aktuell, se ovan) eller § 5 p 3;

(2) att använda sig av eller medverka som bulvan för att kringgå förbud som avses i (1);

(3) att genom oriktig uppgift förskaffa sig sådan rätt att förvärva eller avyttra utländska betalningsmedel eller utländska fordringar som behövs enligt förordnande som meddelas med stöd av § 2 st 1 p 2 eller § 5 p 3 (se ValutaF §§ 2-3); eller att genom oriktig uppgift förskaffa sig riksbankens tillstånd, i den mån det behövs enligt förordnande som meddelas med stöd av § 2 st 1 eller § 5 p 3;

(4) att underlåta att fullgöra uppgiftsskyldighet som föreskrivs med stöd av ValutaL eller att vid fullgörande av sådan skyldighet lämna oriktig uppgift. (Vid överträdelse av införselbud, som meddelas med stöd av § 2 st 1 p 9, tillämpas VSL.)

Straffet är vid uppsåtlig gärning böter eller fängelse i högst 1 år eller, om brottet är grovt, fängelse i högst 2 år. (För att grovt valutabrott skall anses föreligga torde krävas vid olovlig valutaexport att gärningen avser ett par hundra tusen kronor.) Är gärningen grovt oaktsam, döms till böter.

I ValutaL § 15 st 2 föreskrivs skyldighet för den, som inför eller utför betalningsmedel, fordringsbevis eller värdepapper, som inte utan särskilt tillstånd får införas eller utföras, att i enlighet med vad (i praktiken) generaltullstyrelsen bestämmer, göra anmälan och lämna uppgifter. Underlåtenhet i detta hänseende straffbeläggs i st 4 med böter vid uppsåt eller oaktsamhet. Genom hänvisning i st 3 straffbeläggs vidare vissa mot-

svarigheter till förseelse mot tullstadgan. — Enligt st 5 skall ansvar enligt § 15 ej ådömas om gärningen är ringa. Brott mot ValutaL § 9 eller § 10 (som i st 1 reglerar försök till vissa brott enligt § 9 och i st 2 medverkan till brott mot § 9 eller § 10 st 1) eller BrB eller VSL har företräde. § 15 kan tillämpas exempelvis i fall där någon har erforderligt utförelsetillstånd, men underlåter att göra anmälan, ävensom vid vissa överträdelser av § 9 då oaktsamheten inte kan anses vara grov.

I ValutaF § 18 straffbeläggs (böter) att åsidosätta föreskrift, som meddelats av riksbanken med stöd av ValutaF, om gärningen inte är belagd med straff i ValutaL §§ 9-10. Oaktsamhet torde räcka för ansvar.

Den olovliga valutautförelsen bedöms ligga på ungefär samma nivå som beloppen för tillstånd för privata kapitaltransaktioner och således uppgå till miljardbelopp årligen. (Beräkningar kan göras med hjälp av statistiken för återköp av svenska sedlar från utlandet.)

11.6 ANDRA SMUGGLINGSBROTT

(1)

Enligt tullagen § 41 bestraffas såsom *tullförseelse* (böter) uppsåtlig eller oaktsam underlåtenhet att lämna uppgift eller handling, som enligt §§ 7-9 eller § 10 st 1 skall lämnas till ledning för förtullning. Brott enligt VSL har företräde.

Detsamma gäller underlåtenhet att enligt § 11 inom två veckor från det förhållandet upptäckts hos tullmyndighet anmäla att uppgift, som lämnats i tulldeklaration eller eljest i samband med förtullning, inte stämmer överens med vara som införts. Skyldig att göra rättelse är tullskyldig eller den för vars räkning varan införts. Ansvar förutsätter att förhållandet har föranlett eller kan föranleda att tull eller annan införselavgift undandras statsverket eller att det föranlett att vara införts i strid mot förbud. Rättelse behöver inte göras, om oriktigheten upptäcks först sedan tiden för besvär mot avgiftsbeslutet gått ut (i allmänhet 6 mån).

Den underlåtenhet att rätta felaktig uppgift som nu avses är en annan än den som nämns i § 7 st 2 (ombudsfall) och som kan föranleda ansvar för varusmuggling enligt VSL § 4 p 5 (se ovan 11.2.3). Rättelseskyldigheten i § 11 torde ha störst betydelse vid direktförtullning, när den tullskyldige inte har möjlighet att undersöka varan innan den lämnas ut. Skyldigheten i § 11 innesluter dock i och för sig skyldigheten i § 7 st 2. Ansvar för tullförseelse kan därför komma i fråga, om ansvar inte kan ådömas enligt VSL § 4 eller § 5 (tex när en oaktsamhet inte är grov eller när tidsfristen gått ut enligt tullagen § 7 st 2, men ej enligt § 11).

(2)

I tullstadgan §§ 72-74 straffbeläggs med böter vissa uppsåtliga eller oaktsamma överträdelse av stadgans bestämmelser eller av föreskrifter som meddelats med stöd av stadgan, bl a förbrukning eller användning av oförtullad vara på tullupplag eller tullager. I ringa fall skall inte dömas till ansvar och brott enligt VSL har företräde (§ 75).

(3)

KK 1925:465 med särskilda bestämmelser om utförsel från riket av spritdrycker och vin reglerar utförsel med fartyg till utrikes ort. I § 6 straffbeläggs överträdelse av utförselförbud enligt § 1 eller § 2 (jämför även § 10) och i § 7 straffbeläggs att uppsåtligen lämna oriktigt meddelande i försäkringen som sägs i § 5 b) (dvs av avlastaren, att utförseln sker i lovligt syfte, eller av befälhavaren, att dryckerna kommer att behörigen införas på bestämmelseorten).

Lagtexten upptar straffskalorna böter 100-5000 kr respektive 50-1000 kr. Enligt övergångsbestämmelserna till 1980 års ändringar i BrB kap 25 skall BrB 25:1 i dess äldre lydelse fortfarande tillämpas i fråga om böter för vilka det i bestämmelse som trätt i kraft före 1965 har utsatts ett högsta belopp som överstiger 500 kr. Detta innebär att straffet för brott enligt både § 6 och § 7 är dagsböter.

(4)

Straffbestämmelserna i Lag 1962:120 om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration mm (se ovan 11.1.3) har sin grund i Sveriges avtal med EFTA, EEC och CECA. Om brott av ifrågavarande slag riktar sig mot svenska statsverket är VSL tillämplig.

I § 1 straffbeläggs (a) att i ursprungsintyg eller annan handling, som åberopas till bevis för vinnande av förmånsbehandling i främmande stat enligt frihandelsavtal mellan Sverige och sådan stat eller sammanslutning av stater, lämna oriktig uppgift, som är ägnad att leda till förmånsbehandling, (b) att lämna sådan uppgift i samband med ansökan om varucertifikat, eller (c) att tillhandahålla en enligt (a) eller (b) åberopad handling. Brottet fullbordas i och med att ifrågavarande skriftliga handling kommer vederbörande myndighet till handa. Detta innebär att brott inte har förövats i fall, där en svensk exportör själv kan upprätta varucertifikat som i samband med utförseln skickas till den utländske importören och svensk tullmyndighet upptäcker att certifikatet är oriktigt. Angående uttrycket "uppgift, som är ägnad att ..." hänvisas till I.5.7.3.

Straffet är vid uppsåtligt brott böter eller fängelse i högst 1 år eller, om brottet är grovt, fängelse i högst 2 år. Vid grov oaktsamhet är straffet böter.

I ringa fall skall ej dömas till ansvar. (Konventionstexterna ger ej stöd för detta undantag. För övrigt kan noteras att i lagtexten talas om ringa "brott", fastän brott inte begås i dessa fall.)

(5)

I FiskeriF § 21 uppställs vissa införselsförbud rörande fisk och skaldjur. Uppsåtlig eller oaktsam överträdelse av sådant förbud bestraffas enligt § 41 med böter.

(6)

Angående Lag 1971:176 om vissa internationella sanktioner, se III.14.1.

11.7 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Försök är straffbelagt i följande utsträckning:

(1) Enligt VSL § 8 st 1 vid varusmuggling i alla former.

(2) Enligt ValutaL § 10 st 1, såvitt gäller (a) överträdelse av utförsel- eller införselsförbud, som meddelats med stöd av ValutaL § 2 st 1 p 4 eller p 5 eller § 5 p 3 (se ValutaF §§ 4-7), eller (b) brott som avses i § 9 st 1 p 3.

(3) Enligt KK 1925:465 med särskilda bestämmelser om utförsel från riket av spritdrycker § 6.

(4) Enligt FiskeriF § 41 st 2.

Vidare straffbeläggs i VSL § 8 st 1 *förberedelse* till varusmuggling av narkotika och *stämpling* till varusmuggling av narkotika som inte är ringa. Kriminaliseringen, som i huvudsak tillkom samtidigt som NSL, möjliggör ingripande mot bl a den som förser en presumtiv smugglare med pengar eller utrustning.

11.8 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER MM

11.8.1 Villkor för åtal

Åtal för varusmuggling eller försök därtill eller för brott enligt VSL § 5 får väckas, endast om det med hänsyn till brottets allvarliga art eller i övrigt finns särskilda skäl till det, om gärningen kan föranleda påföring av tulltillägg enligt Tullag 1973:670 § 40a eller sådan särskild avgift som avses i Lag 1975:85 med bemyndigande att meddela föreskrifter om in- och utförsel av varor (VSL § 23a). (Efter mönster av vad som gäller vid överträdelser av skatteförfattningar, har 1986 bestämmelser om administrativa sanktioner — tulltillägg och förseningsavgift — införts i tullagen för den som är skyldig att lämna skriftlig tulldeklaration.)

För åtal krävs medgivande av generaltullstyrelsen vid varusmuggling, som sägs i Lag 1960:419 om förbud i vissa fall mot införsel av spritdrycker (se

§ 2 mom 2), och vid brott mot Lag 1962:120 om straff i vissa fall för oriktig ursprungsdeklaration (se § 4). Medgivande av tullmyndighet krävs vid tullförseelse (se tullagen § 41), förseelse mot tullstadgan (se §§ 72-75) och brott enligt ValutaL § 15.

Allmänt åtal för brott mot ValutaL §§ 9-10 eller ValutaF § 18 förutsätter medgivande av riksbanken (ValutaL § 12 st 2, ValutaF § 20). Har tillstånd givits för åtal av endast uppsåtligt brott, kan domstolen inte pröva skuldfrågan vad gäller oaktsamhetsbrott. — Vidare skall märkas regeln i ValutaL § 12 st 1 att det är uteslutet att ådöma ansvar för brott, när gärningen omfattas av vitesföreläggande som meddelats med stöd av ValutaF.

11.8.2 Övrigt

(1) Enligt VSL § 24 får befattningshavare vid tullverket som generaltullstyrelsen förordnar föra talan i mål rörande brott enligt författningar, vars efterlevnad tullverket har att övervaka, om inte svårare straff än böter kan följa på brottet eller fråga är om ringa varusmuggling av narkotika enligt VSL § 2. Denna åtalsrätt, om inte påverkar allmän åklagares åtalsrätt, har i praktiken stor betydelse vad gäller beivrande av varusmuggling enligt VSL § 2. Tullåklagares behörighet gäller även t ex brott enligt ValutaL § 9 st 3 och § 15.

(2) En motsvarighet till bestämmelsen om rapporteftergift i PolisF 5:5 finns i generaltullstyrelsens cirkulär 24 nov 1970 om handläggning av tullmål m m.

(3) I Lag 1934:437 för Sveriges riksbank § 35 åläggs riksbanken att underätta polismyndighet eller åklagarmyndighet, om det i riksbankens bankrörelse framkommer uppgifter som ger anledning att anta att brott har begåtts; riksbanken får dock avstå från anmälan, när särskilda skäl föreligger (t ex när det rör sig om relativt obetydliga belopp som olagligen utförts).

16 Drogbrott

16.1 NARKOTIKASTRAFFLAGEN

16.1.1 Brottstyper och straffskalor

(1) grovt narkotikabrott (NSL § 3)	fängelse lägst 2 år högst 10 år
(2) narkotikabrott (NSL § 1)	fängelse högst 3 år
(3) vårdslöshet med narkotika (NSL § 3a)	böter eller fängelse högst 1 år
(4) brott enligt NSL § 5a	
(5) (ringa) narkotikabrott (NSL § 2)	böter eller fängelse högst 6 mån

Brott avseende narkotika är i Sverige ett relativt ungt fenomen: först från mitten av 1960-talet kan ett kriminalitetsproblem anses föreligga. Från social synpunkt har detta dock aldrig varit jämförbart med de problem som är förknippade med alkoholmissbruk. Synen på narkotikabrott har efter hand blivit allt strängare. Därvid har inte bara de fysiska, psykiska och sociala skador som drabbar missbrukarna beaktats, utan även den betydande följdcriminalitet som förekommer, både hos missbrukare, som behöver mycket pengar för att finansiera sina inköp, och hos försäljare, som investerar sina vinster i annan olaglig verksamhet. Kriminalpolitiskt är narkotikabrott i förening med narkotikamissbruk besvärligt att hantera, eftersom vårdsynpunkter kommer i stark konflikt med krav på en effektiv, allmänt avskräckande lagstiftning och rättstillämpning.

Tillkomsten av NSL innebar att det högsta straffet för brott mot narkotikabestämmelserna höjdes från 1 till 4 år. Redan 1969 höjdes maximistraffet till 6 år (samtidigt höjdes minimum för grovt brott från 6 mån till 1 år). 1972 fastställdes nuvarande maximum (10 år) under angivande av att ingen generell ändring egentligen var avsedd; syftet var att ha adekvat straff i beredskap för de allra farligaste brotten. Vid grovt narkotikabrott kan

man emellertid notera en stränghet i straffmätningspraxis som är unik för svensk straffrättskipning. Mycket höga straff, t o m maximistraff, utdöms så att utrymme saknas för att markera straffvärdet hos de svåraste brotten.

1981 höjdes såväl minimum för grovt narkotikabrott som maximum för narkotikabrott. Vidare ändrades kriterierna för bedömning av när narkotikabrott bör anses vara grovt. 1983 reviderades NSL tämligen genomgripande, varvid bla det kriminaliserade området vidgades dels genom en ny konstruktion av begreppet narkotikabrott och dels kriminalisering av vårdslöshet med narkotika. 1985 har straffskalorna för de två lägre grader av narkotikabrott justerats (någon ändrad påföljdspraxis var inte avsedd). Samtidigt borttogs brottsbenämningen "narkotikaförseelse" för ringa brott och kriminaliseringen av försök och förberedelse utvidgades.

NSL anses vara tillämplig på gärningar som förövats utom riket. (Om gärningen är tillåten enligt utländsk rätt, kan den nog ändå vara "olovlig" enligt NSL § 1. Ansvar kan i sådant fall dock ådömas endast om förutsättningarna i BrB kap 2 är uppfyllda; märk särskilt kravet på dubbel straffbarhet.)

11.1.2 Narkotika

Narkotika definieras i NSL § 8 som sådana läkemedel och hälsofarliga varor, som på grund av sina starkt vanebildande egenskaper eller lättheten att kunna omvandlas i varor med sådana egenskaper

(a) är föremål för internationell kontroll enligt av Sverige biträdd överenskommelse (1961 års allmänna narkotikakonvention — den sk Single Convention — med ändringsprotokoll 1972 och 1971 års konvention om psykotropa substanser; de ämnen som är föremål för internationell kontroll upptas i listor som fogats till konventionerna och fortlöpande revideras); eller

(b) enligt förordnande av regeringen förklarats skola vara narkotika. Se Förordning 1983:366 om att vissa substanser skall anses som narkotika, som förtecknar en rad centralstimulerande medel, hallucinogener, smärtstillande medel samt sömnmedel och lugnande medel; vidare anges att vid tillämpning av NSL skall med cannabis förstås också de ovanjordiska delarna av varje växt av släktet Cannabis från vilka hartset inte blivit extraherat (med undantag för frön), oavsett under vilken benämning de förekommer. Växande cannabisplantor är således narkotika, oberoende av ändamålet med odlingen, medan cannabisfrön inte är narkotika.

Enligt NarkotikaF § 1 st 2 åligger det socialstyrelsen att låta upprätta och kungöra förteckningar över narkotika.

Från biologisk synpunkt är narkos en nedsättning av cellers eller organismers aktivitet. Det juridiska narkotikabegreppet avviker även från det

medicinska, vid vilket förmågan att framkalla beroende är central. Åtskilliga beroendeframkallande medel — t ex alkohol samt vissa sömnmedel och nervlugnande medel — omfattas inte av definitionen av narkotika i NSL.

De viktigaste typerna av narkotika är följande:

(1) cannabis och cannabisextrakt (t ex haschisch, marihuana, cannabis-harts, cannabisolja);

(2) centralstimulerande medel (t ex kokain, amfetamin, fenmetralin (bl a preludin), metylfenidat (bl a ritalina), pipradol);

(3) opiater (t ex opium, morfin, morfinbas, morfinderivat såsom heroin) och syntetiska morfinersättningsmedel;

(4) hallucinogener (t ex LSD, dvs lysergysyredietylamid, PCP, dvs fenylcyklo-din — även kallat ängladamm — samt meskalin och psilocybin);

(5) lugnande medel, sömnmedel (innehåller i regel barbitursyra) och psyko-farmaka (t ex fenemal, hexemal, librium, meproamat, mogadon, pentymal, valium).

Narkotikamissbruket i Sverige sker huvudsakligen i följande former. (a) Rökning av cannabispreparat (vanligen cannabis-harts som i regel blandas med tobak; en vanemissbrukare använder 1-3 gram cannabis-harts per dygn). (b) Bruk av centralstimulantia (vanligen amfetamin eller fenmetra-lin) peroralt (dvs genom munnen) eller intravenöst (dvs genom insprutning i blodet; 0,1-0,2 gram av drogen räcker till en injektion). Kokainmiss-bruket är relativt obetydligt, men har ökat något på sistone (0,025-0,15 gram räcker för en dos). (c) Intravenöst bruk av opiater, främst heroin. Dosen heroin varierar mycket beroende på tillvänjningsgraden, men lig-ger vanligen mellan 0,1-1 gram. — Flertalet mål gäller cannabis. Miss-bruket av centralstimulantia synes vara på nedgång, medan missbruket av heroin möjligen ökar något. Som helhet torde narkotikamissbruket vara i avtagande.

16.2 BROTT RÖRANDE NARKOTIKA

16.2.1 Narkotikabrott — NSL § 1

Brottet består i att olovligen ta befattning med narkotika på visst sätt. Upp-såt krävs för ansvar.

Enligt NarkotikaF § 2 får narkotika inte införas eller här tillverkas, saluhål-las eller överlätas för annat än medicinskt eller vetenskapligt bruk. I Narkoti-kaF §§ 3-7 regleras närmare när det är tillåtet att införa, utföra, tillverka, köpa och sälja, utlämna eller inneha narkotika. Överträdelse av bestämmel-serna om införsel och utförsel beivras genom VSL.

NSL § 1 nämner sex olika gärningsformer:

(1) *att överlåta narkotika*. Begreppet överlåtelse har samma innebörd som i civilrättsliga sammanhang: ägaren förfogar över narkotikan genom försäljning, byte eller gåva eller på annat sätt så att äganderätten överförs till annan. Även "lån" (försträckning) av narkotika eller att bjuda någon på narkotika för omedelbar konsumtion innebär att äganderätten övergår till annan. Att överlämna narkotika, som införskaffats på uppdrag, är inte att överlåta den, även om försträckning av pengar skulle kombineras med uppdragets fullgörande. Brottet fullbordas normalt vid överlämnandet av narkotikan till den nye ägaren eller en representant för denne. Det saknar betydelse, om transaktionen av någon anledning (omyndighet, ocker, svek, osv) är civilrättsligt ogiltig.

(2) *att framställa narkotika som är avsedd för missbruk*. Exempel på kriminaliserade gärningar är framställning av narkotiska ämnen ur naturråvaror eller på syntetisk väg, omvandling eller bearbetning av narkotiska ämnen samt odling av tex kokabuske eller cannabisväxt. Med "missbruk" förstås konsumtion som inte har stöd i en i vederbörlig ordning utfärdad ordination. Att odla en narkotisk växt som prydnadsväxt eller i viltvårdssyfte kan medföra ansvar endast för innehav.

(3) *att förvärva narkotika i överlåtelssyfte*. Med "förvärv" förstås åtgärd varigenom någon får äganderätt till narkotikan. Normalt torde brottet fullbordas när narkotikan överlämnas till förvärvaren eller dennes representant. Överlåtelssyfte föreligger även om avsikten är att — på sätt som anges under (1) — överlåta blott en del av narkotikan. Förvärv som sker uteslutande för eget bruk kan föranleda ansvar för innehav.

(4) *att anskaffa, bearbeta, förpacka, transportera, förvara eller ta annan sådan befattning med narkotika, som inte är avsedd för eget bruk*. Enligt motiven skall lagen tolkas restriktivt. Inte varje förflyttning är en transport och inte varje mer varaktig befattning är ett förvarande. I användningen av ordet "sådan" ligger ett krav på påtaglig jämförbarhet.

(5) *att bjuda ut narkotika till försäljning (oberoende av innehav), förvara eller befordra vederlag för narkotika, förmedla kontakter mellan säljare och köpare eller företa annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel*. De straffbelagda gärningarna skall typiskt sett ha en omedelbar anknytning till omsättning av narkotika in concreto. Utanför faller förfaranden, som kan antas blott främja narkotikahandeln i stort (t ex allmänt lovprisande av eller reklam för missbruk, instruktioner om hur narkotika brukas, allmänna beskrivningar av var och hur narkotika brukar säljas) och

att någon erbjuder sig köpa narkotika eller med annan kommer överens därom — i dessa senare fall föreligger dock stämpling till narkotikabrott.

Här avsedda gärningar innefattar ofta medverkan till annans narkotikabrott. På grund av svårigheter att styrka att medverkan förövat är det dock en betydande fördel att ha en självständig kriminalisering; det är nu lättare att ingripa mot den organiserade narkotikahandeln. Med "narkotikahandel" skall enligt motiven förstås en mer vane- eller yrkesmässig överlåtelseverksamhet samt sådana större förvärv eller överlåtelser, som uppenbarligen förutsätter en organiserad eller eljest mer omfattande avyttringsverksamhet i missbrukarledet, men ej text tillfälliga överlåtelser av mindre mängder narkotika eller vanemässigt förvärv för eget bruk. Det ställs alltså vissa krav på omfattning eller frekvens och på att narkotikan skall vara avsedd för annan.

Såsom vederlag (det må vara pengar eller annat) räknas både sådant som är avsett som vederlag och sådant som redan överlämnats som vederlag.

Kravet, att förfarandet skall vara ägnat (se I.5.7.4) att främja narkotikahandel, gäller även för de uppräknade exemplen; det ligger dock i sakens natur att det i dessa fall i regel är uppfyllt. För mindre kvalificerade fall kan ansvar för förberedelse eller stämpling till överlåtelse eller förvärv komma i fråga.

Ansvar för de under (1)-(4) angivna gärningsformerna eller medverkan därtill skall ådömas i första hand. Däremot döms för narkotikabrott enligt (5), även om förutsättningarna för ansvar för försök, förberedelse eller stämpling till en annan form av narkotikabrott skulle vara uppfyllda.

(6) *att inneha narkotika*. Allt innehav är straffbelagt, alltså även innehav av små mängder för eget bruk. Med "innehav" förstås till en början — omedelbar eller medelbar — besittning (se II.2.2.1). Därunder förs dock även mer osjälvständig befattning såsom besittningsbiträde eller i form av att någon samverkar med en besittare eller ett besittningsbiträde. Sålunda har det ansetts utgöra innehav att medfölja som passagerare i en bil där narkotika förvarades, när avsikten var att senare ta mer konkret befattning med en del av narkotikan. Mycket tillfällig befattning, text i samband med en hastig förflyttning av narkotikan, bör knappast bedömas som innehav. Under (6) faller bl a odling av cannabis för annat syfte än för missbruk (text som växtskydd).

Konsumtion av narkotika är inte straffbelagd. De principiella invändningarna mot en sådan kriminalisering är tungt vägande. Den omedelbara skadan drabbar missbrukaren själv och eftersom denne ofta är fysiologiskt beroende av narkotika kan det vara utsiktslöst att få honom att avstå från missbruk genom hot om straff. Vidare är analysmetoderna bristfälliga (spår av narkoti-

ka kan finnas kvar i kroppen lång tid). Den viktigaste synpunkten är att en kriminalisering skulle kunna avhålla missbrukare från att söka vård och behandling. Problem skulle också uppstå rörande bedömningen av missbruk inom ramen för den legala hanteringen.

Samtidigt är det emellertid så att konsumtion i regel förutsätter innehav. Visserligen kan man tänka sig konsumtion utan innehav, tex när annan person injicerar narkotika eller låter någon röka en pipa som den andre håller i. Till förtydligande av rättsläget har HD förklarat att såsom innehav i lagens mening skall inte anses ett handhavande av narkotika i direkt anslutning till konsumtion därav. Detta innebär att ansvar för innehav förutsätter bevisning om att missbrukaren hanterat narkotika på annat sätt än som normalt är nödvändigt förknippat med missbruk.

Den som påträffar narkotika i sin besittning är i en besvärlig situation: något måste göras för att han skall undgå ansvar för innehav, men att förstöra narkotikan eller placera den så att den blir hittegoods kan innefatta skadegörelse (BrB 12:1), olovligt förfogande (BrB 10:4) eller skyddande av brottsling (BrB 17:11) och en icke anonym hänvändelse till polis kan medföra att han utsätter sig för misstankar om narkotikabrott. (Jämför regleringen vid sakhäleri, där rent passivt innehav inte utgör brott; se II.5.6.3.)

Straffskalornas utformning föranleder numera att narkotikabrott anses konsumera ocker (BrB 9:5). Ansvar för varusmuggling bör konsumera innehav av narkotika.

16.2.2 Ringa narkotikabrott — NSL § 2

Sedan fängelse införts i straffskalan för ringa brott och böter borttagits från straffskalan för normalbrottet (1985), kan man räkna med att tillämpningsområdet för ringa brott vidgas. Äldre praxis innebär i huvudsak följande. Ringa brott har sällan ansetts föreligga vid annan gärningsform än innehav för eget bruk under kortare tid, säg högst ett dygn. I sådant fall har kanske innehav av cannabis upp till 25 gram och centralstimulantia upp till 5 gram normalt bedömts som ringa brott. Gäller gärningen heroin, LSD, kokain eller andra mycket farliga substanser torde brott aldrig ansetts vara ringa; detsamma gäller innehav i fängelse (även cannabis i de mest obetydliga mängder). Odling av cannabis som växtskydd har bedömts som ringa brott.

16.2.3 Grovt narkotikabrott — NSL § 3

Enligt NSL § 3 st 2 skall vid bedömningen av om narkotikabrott är grovt särskilt beaktas

(a) om det utgjort ett led i en verksamhet, som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt;

(b) om det avsett särskilt stor mängd narkotika (fram till 1981 gällde i praxis följande riktpunkter: 1 kg cannabis eller 100-500 gram amfetamin eller 10-50 gram heroin eller kokain; en viss förskjutning uppåt har sedermera ägt rum); eller

(c) om brottet eljest varit av särskilt farlig eller hänsynslös art; av särskild betydelse är enligt motiven dels narkotikans art och dels mottagarens ålder.

Höga straff skall i första hand ådömas den som i stor skala för egen vinnings skull utnyttjar andras okunnighet, nyfikenhet eller narkotikaberoende. I tidigare praxis skedde gränsdragningen oftast utifrån mängden av narkotika — innehav av större mängder indicerar försäljningssyfte. Även om mängden utgör ett hyggligt kriterium på gärningens farlighet kunde vissa nackdelar med denna praxis förmärkas. Vid 1981 års lagändringar (höjning av maximum för narkotikabrott och av minimum för grovt narkotikabrott samt tillägg av ”särskilt hänsynslös art” som kriterium för grovt brott) åsyftades att tydligare markera det grova narkotikabrottets straffvärde. Vidare skulle rent kvantitativa synpunkter ges mindre vikt än förut vid den helhetsbedömning, som ju alltid skall ske vid en gränsdragning mellan grovt brott och ”normalfall”.

Till bakgrunden hörde att den illegala narkotikahandeln blivit alltmer organiserad och att inslaget av utländska brottssyndikat ökat. Högre straff motiverades med den avskräckande effekt de har för narkotikabrottslingar som kalkylerar med tänkbara straff närmast som en företagsmässig riskfaktor. I motiven betonades att avsikten var att straffen skulle skärpas för grova narkotikabrott, som utgör led i en yrkesmässig hantering som dikteras av vinstintressen. Mer vikt än tidigare skulle läggas vid preparatets farlighet och den hänsynslöshet gärningsmannen ådagalagt. Som exempel nämndes att preparatet är starkt vanebildande (tex heroin) eller livsfarligt genom sin sammansättning (tex uppblandat med farliga ämnen) och att gärningen innefattat systematiskt bedriven överlåtelse till skolelever eller annan ungdom eller intagna på anstalter. HD har konstaterat att kokain är farligare än amfetamin och att heroin är farligare än kokain.

Omvänt var avsikten att vissa gärningar, som tidigare bedömts som grovt narkotikabrott, framdeles skulle bedömas som icke grovt. Ett exempel är att en ung narkotikamissbrukare överlåter eller medverkar till överlåtelse av narkotika främst i syfte att finansiera sitt eget missbruk (såvida det inte är fråga om verkligt kvalificerade gärningar). Andra fall där gärningen numera

kan bedömas som normalbrott, ehuru mängden av narkotika är betydande, är sådana där det är uppenbart att huvudförklaringen till brottet är känslomässigt beroende av en annan person eller där gärningsmannen utan vinstintresse för egen del av en tillfällighet kommit att befatta sig med narkotika som mellanhand vid förmedling mellan olika personer.

Vid 1981 års lagändring tillades satsen ”Bedömningen skall grundas på en sammanvägning av omständigheterna i det särskilda fallet.” Det skedde på inrådan av en majoritet inom lagrådet, som befarade att man inte enbart genom ändring av straffskalorna och tillägg av ”särskilt hänsynslös art” skulle nå den avsedda förändringen att också inskränka tillämpningsområdet för grovt narkotikabrott. Departementschefen ville inte motsätta sig detta tillägg, även om han på goda grunder antydde att det måste anses mindre ändamålsenligt att i ett enstaka lagrum uttrycklingen säga något som allmänt gäller vid svårhetsbedömning av brott (se I.2.2.3). Lagtexten bör uppfattas som liktydig med: ”Bedömningen skall grundas på en (något annorlunda) sammanvägning (än tidigare) av omständigheterna i det särskilda fallet.”

16.2.4 Vårdslöshet med narkotika — NSL § 3a

Brottet består i att av grov oaktsamhet föröva gärning, som sägs i NSL § 1 p 1-5, dvs kriminaliseringen omfattar alla gärningsformer som kan konstituera narkotikabrott, utom innehav. Härigenom är även grovt oaktsam medverkan till narkotikabrott straffbelagd. Eftersom ansvar för framställning eller förvärv enligt NSL § 1 förutsätter särskilda syften, kommer i praktiken NSL § 3a att vid dessa gärningsformer få betydelse endast som grund för ansvar för medhjälpare. (Vid ansvar enligt NSL § 1 p 4 krävs däremot ingen särskild avsikt, utan frånvaro av en viss avsikt; sådan frånvaro kan givetvis föreligga också i oaktsamhetsfall.)

I ringa fall skall inte dömas till ansvar. Ringa fall får normalt anses föreligga, om gärningen ej skulle ha lett till annan påföljd än böter, om uppsåt hade förefunnits.

16.2.5 Brott enligt NSL § 5a

Brottet avser (1) överträdelse av föreskrifter rörande den legala narkotikahandlingen, dvs de som lämnas i eller med stöd av NarkotikaF (se NSL § 8 st 2 och NarkotikaF § 15: socialstyrelsen har kompetens att meddela närmare bestämmelser rörande tillämpningen av NarkotikaF), och (2) lämnande av oriktig uppgift i ärende om tillstånd att enligt NSL § 8 st 2 och NarkotikaF

ta befattning med narkotika för medicinskt eller vetenskapligt ändamål. För ansvar krävs uppsåt eller oaktsamhet. I ringa fall är brott ej förövat.

NSL i övrigt och VSL har företräde. Det bör uppmärksammas, att om den som i och för sig är berättigad till viss hantering med narkotika gör något som ligger helt vid sidan av vad han har rätt att göra, så bör förfarandet anses vara olovligt och ansvar för annat brott i NSL aktualiseras.

16.2.6 Andra brott

I KF 1968:70 med vissa bestämmelser om injektionssprutor och kanyler § 6 mom 2 straffbeläggs (böter eller, om brottet är grovt, fängelse högst 1 år) dels olovlig saluhållning eller överlåtelse av spruta eller kanyl och dels att i ansökan om tillstånd enligt förordningen lämna oriktig uppgift rörande förhållande av betydighet.

Bestämmelserna i Läkemedelsförordning 1962:701 är tillämpliga på narkotiska läkemedel i den mån de inte strider mot vad som är särskilt stadgat om narkotika (§ 1 mom 4 st 2). I sammanhanget kan därför erinras om de i I.7.6.1 och III.3.8.7 ("falska" telefonrecept) berörda straffbestämmelserna i förordningens § 20.

Enligt Lag 1974:203 om kriminalvård i anstalt § 62 st 2 bestraffas med böter eller fängelse högst 6 mån — om inte gärningen eljest i lag är belagd med strängare straff — att åt intagen lämna eller eljest hjälpa honom att komma åt alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel (inklusive narkotika) eller injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen.

16.3 BROTT RÖRANDE ALKOHOL

I Lag 1977:292 om tillverkning av drycker mm §§ 1-6 ges vissa definitioner. "Alkohol" är etylalkohol och "sprit" är vara, som innehåller mer än 1,8 viktprocent alkohol, utom vin eller maltdryck. "Spritdryck" är sprit som är avsedd att förtäras som dryck. "Vin" är dryck som är framställd genom jäsnings av saft från druvor, bär, frukt eller rabarber som innehåller mer än 1,8 viktprocent och högst 22 volymprocent alkohol. Gränsen mellan "lättvin" och "starkvin" går vid 15 volymprocent. "Maltdryck" är jäst, odestillerad dryck som är framställd med torkat eller rostat malt som huvudsakligt extraktgivande ämne. "Lättöl" är maltdryck som innehåller högst 1,8 viktprocent alkohol och är därför enligt en annan definition att anse som "alkoholfri dryck". Gränsen mellan "öl" och "starköl" går vid 2,8 viktprocent alkohol.

16.3.1 Olovlig tillverkning m m

Sprit får inte tillverkas utan tillstånd och endast det sk partihandelsbolaget (dvs Vin- och Spritcentralen) får tillverka spritdrycker. Utan tillstånd, men med vissa begränsningar, får vin, starköl och öl tillverkas i hemmet för eget behov. Se närmare Lag 1977:292 §§ 7-11.

I § 27 straffbeläggs

- (1) att olovligen tillverka sprit (sk hembränning eller lönnbränning);
- (2) att bereda mäske i uppenbart syfte att olovligen tillverka sprit (mäske är en jäsende vätska som blir sprit, om jäsningsen får pågå tills alkoholhalten överstiger 1,8 viktprocent); och
- (3) att forsla, dölja eller förvara sprit, som uppenbarligen är olovligen tillverkad, eller mäske, som uppenbarligen är avsedd för olovlig tillverkning av sprit.

I ringa fall skall inte dömas till ansvar (§ 29). Straffet är böter eller fängelse högst 2 år eller, om brottet är grovt, fängelse i högst 4 år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om sprittillverkningen eller mäskeberedningen har skett i större omfattning eller i försäljningssyfte.

I § 28 straffbeläggs (böter eller fängelse högst 6 mån) olovlig tillverkning av vin, starköl eller öl. Har tillåten alkoholhalt överskridits endast i ringa mån eller är gärningen av annat skäl att anse som ringa skall ansvar ej ådömas (§ 29).

Enligt § 30 bestraffas med böter eller fängelse högst 1 år att obehörigen (se § 18) tillverka, överlåta eller inneha destillationsapparat eller apparatdel.

Enligt § 31 gäller samma straff för överträdelse av § 19 (aktiverat kol får inte överlåtas av den som inser eller bör inse att varan skall komma att användas vid rening eller filtrering av olovligen tillverkad sprit eller vid obehörigt borttagande eller försvagande av denatureringsmedel i sprit eller alkoholhaltigt preparat. — I § 32 kriminaliseras (böter) vissa förseelser avseende hantering av malt- och läskedrycker. — Underlåtenhet att göra viss anmälan straffbeläggs i § 33 med penningböter.

Den illegala sprittillverkningen torde omfatta åtminstone några miljoner liter per år.

16.3.2 Olovlig försäljning m m

Lag 1977:293 om handel med drycker gäller försäljning av alkoholdrycker (spritdrycker, vin, starköl och öl) — se § 1. Drycken kan vara tillverkad lagligen eller olagligen. Med ”försäljning” förstås varje form av tillhandahållande av dryck mot ersättning. Försäljning är förbjuden om rätt därtill inte föreligger

ger enligt vad som sägs i lagen om handel med drycker (§ 3). Det av lagen förutsatta partihandelsbolaget är Vin- och Spritcentralen och detaljhandelsbolaget är Systembolaget.

I § 72 straffbeläggs som *olovlig försäljning av alkoholdrycker* att uppsåtligen eller av oaktsamhet

- (1) sälja alkoholdrycker utan tillstånd eller, om tillstånd ej behövs, utan rätt enligt lagen om handel med drycker; och
- (2) såsom tillståndshavare servera spritdrycker, vin eller utländskt starköl, som ej inköpts hos Systembolaget (se § 49).

I § 74 straffbeläggs såsom *olovligt anskaffande av alkoholdrycker* (s k *langning*) att uppsåtligen eller av oaktsamhet anskaffa alkoholdrycker åt annan i strid med § 12: där sägs att det är förbjudet att

- (1) som ombud eller på därmed jämförligt sätt anskaffa alkoholdryck till den som enligt § 11 ej har rätt att få sådan vara utlämnad till sig (öl och starköl: person under 18 år; övriga alkoholdrycker: person under 20 år; dessutom person som är märkbart påverkad av alkohol eller annat berusningsmedel);
- (2) i större omfattning tillhandagå annan med att anskaffa alkoholdrycker; inköp på uppdrag för visst tillfälle och för en begränsad krets av personer, varvid kostnaderna fördelas lika eller efter konsumtion (s k *samköp*) är inte brottsligt, om uppdraget givits i förväg (i annat fall föreligger olovlig försäljning); eller
- (3) som gåva eller lån överlämna alkoholdryck till den som kan antas inte ha fyllt 20 år eller, såvitt gäller öl (ej starköl), 18 år; detta gäller inte när någon bjuder på dryck för förtäring på stället.

Straffet för brott enligt § 72 eller § 74 är böter eller fängelse högst 2 år eller, om brottet är grovt, fängelse i högst 4 år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om försäljningen utgjort led i en verksamhet som bedrivits yrkesmässigt eller i större omfattning. I ringa fall skall ej dömas till ansvar (§ 78 st 1).

Enligt § 75 döms för *olovligt innehav av alkoholdrycker* (böter eller fängelse högst 1 år) om någon innehar alkoholdrycker i uppenbart syfte att olovligen sälja dem. I ringa fall föreligger ej brott (§ 78 st 1).

Det i § 76 upptagna brottet *olovlig dryckeshantering* (böter eller fängelse högst 6 mån) avser bl a försäljning från Systembolaget till person, som enligt § 11 ej får köpa alkoholdryck, viss olovlig försäljning av alkoholfria drycker och tillåtande av alkoholförtäring i strid mot § 56. I § 56 stadgas förbud att på serveringsställe förtära medhavda alkoholdrycker. Gäst som

på serveringsställe bryter mot § 56 eller mot § 54 (förbud att från serveringsställe medföra serverad eller på annat sätt där utlämnad alkoholdryck) döms enligt § 77 till penningböter. — I ringa fall tillämpas inte § 76 (§ 78 st 1).

16.3.3 Särskilda bestämmelser om teknisk sprit m m

Lag 1961:181 om försäljning av teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat, som i § 1 innehåller vissa definitioner, gäller försäljning för tekniska, industriella, medicinska, vetenskapliga eller liknande ändamål (se även Lag 1977:293 om handel med drycker § 6).

Lagen innehåller straffbestämmelser om

— olovlig försäljning av teknisk sprit (§ 9, som hänvisar till lagen om handel med drycker § 72);

— olovligt förfarande med teknisk sprit (borttagande eller försvagande av denatureringsmedel; § 10 st 1, som hänvisar till lagen om tillverkning av drycker m m § 27);

— försäljning, tillhandagående med att anskaffa, forsla, dölja eller förvara teknisk sprit eller alkoholhaltigt preparat som nämns i § 10 st 1 (§ 10 st 2, som har samma hänvisning som § 9);

— användande av teknisk sprit för obehörigt ändamål (se närmare § 11: böter), förutsatt att ansvar ej ådöms enligt VSL; och

— annan överträdelse av lagen eller med dess stöd meddelad föreskrift (§ 12: penningböter).

16.3.4 Andra brott

Vid offentlig tillställning inomhus eller inom inhägnat område utomhus får sprit, vin och starköl inte drickas annat än i samband med tillåten servering av sådana drycker (polismyndighet kan ge tillstånd, om särskilda omständigheter föreligger); vad som sålunda inte får drickas får inte heller förvaras i lokalen eller på platsen (AOST § 16 st 2). Straffbestämmelser finns i § 29 st 2 (penningböter); annat brott har företräde. Vidare kan föreskrifter om förtäring av sprit, vin och starköl ges i lokal ordningsstadga (AOST § 7), vilka i så fall sanktioneras i § 28 (se III.7.9.5).

Rörande straffbestämmelsen i Lag 1974:203 om kriminalvård i anstalt § 62 st 2 hänvisas till 16.2.6.

16.4 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

NSL § 4 straffbelägger *försök* och *förberedelse* till narkotikabrott, ringa narkotikabrott och grovt narkotikabrott samt *stämpling* till narkotikabrott (ej ringa) och grovt narkotikabrott, förutsatt att gärningen avser annat än innehav av narkotika (dvs gärning som sägs i NSL § 1 p 1-5). Det är således straffbelagt

att försöka ge bort narkotika (tex för att skapa en marknad), att ge någon pengar för att förvärva narkotika (observera att detta kan vara brott enligt NSL § 1 p 5) och att åta sig att smuggla in narkotika på ett fängelse. Stämpling har kriminaliserats främst för att underlätta ingripande mot personer som huvudsakligen verkar i bakgrunden, men ändå verksamt bidrar till att främja den illegala hanteringen.

Lag 1977:293 om handel med drycker § 78 st 2 straffbelägger *försök* till olovlig försäljning av alkoholdrycker (§ 72) och olovligt anskaffande av alkoholdrycker (§ 74).

I Lag 1961:181 om försäljning av teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat § 14 st 1 straffbeläggs *försök* till olovlig försäljning av teknisk sprit (§ 9), olovligt förfarande med teknisk sprit (§ 10 st 1) och brott enligt § 10 st 2.

16.5 SÄRSKILDA ÅTALSREGLER

Allmänt åtal för brott enligt Lag 1961:181 om försäljning av teknisk sprit och alkoholhaltiga preparat § 11 eller § 12 förutsätter medgivande av socialstyrelsen (§ 16).

17 Trafikbrott

17.1 TRAFIKBROTTLAGEN

17.1.1 Brottstyper och straffskalor

(1) grov vårdslöshet i trafik (TBL § 1 st 2)	fängelse högst 2 år
(2) rattfylleri (TBL § 4 mom 1 och 3)	böter, lägst 25 dagsböter, eller fängelse högst 1 år
(3) obehörigt avvikande från trafikolycksplats (s k smitning; TBL § 5)	böter eller fängelse högst 1 år
(4) (grov) olovlig körning (TBL § 3 st 1 och 4)	fängelse högst 6 mån
(5) s k rattonyktighet (TBL § 4 mom 2 och 3)	böter, lägst 10 dagsböter, eller fängelse högst 6 mån
(6) vårdslöshet i trafik (TBL § 1 st 1) (7) brott enligt TBL § 2 (8) olovlig körning (TBL § 3 st 1 och 4) (9) brott enligt TBL § 3 st 2 och 4) (10) brott enligt TBL § 3 st 3 och 4)	böter

I 1951 års TBL har samlats straffbestämmelser av ”mer allmän natur, avsedda att tillgodose trafiksäkerheten”. Förseelser av mer ”polisiär natur” regleras direkt i väg- och terrängtrafiklagstiftningen, som närmast är administrativ och fick sin nuvarande utformning genom en reform 1972. Vägtrafiklagstiftningen bygger på internationellt samarbete, främst inom FN:s ekonomiska kommission för Europa (ECE) och inom den europeiska transportministerkonferensen (CEMT) samt mellan de nordiska länderna (utom Island).

Utformningen av den svenska trafikrätten är i allt väsentligt bunden av internationella överenskommelser.

TBL har ändrats åtskilliga gånger, även om de ursprungliga brottstyperna finns kvar. Särskilt kan nämnas att trafik med spårvagn fördes under TBL år 1975. Från 1982 till tillkomsten av 1985 års järnvägstrafiklag gällde § 4 även för förare av motordrivet spårfordon på järnväg eller tunnelbana. § 4 har vidare ändrats 1957 (den nedre promillegränsen sänktes från 0,8 till 0,5), 1974 (bestämmelsen kom att avse även att viss alkoholhalt uppnås efter färden) och 1978 (promillereglerna kom att gälla vid färd med alla typer av motordrivna fordon). Trafiklagstiftningsreformen 1972 föranledde vissa justeringar i §§ 1 och 5. Dessa lagrum hade tidigare ändrats 1966 (fängelse utgick ur skalan vid vårdslöshet i trafik) respektive 1958 (tillämpningsområdet för grov olovlig körning vidgades).

TBL § 6 tillkom 1980. Bestämmelsen reglerar vilken hänsyn som vid påföljdsbestämningen skall tas till indragning av körkort.

17.1.2 Definitioner

Åtskilliga termer i TBL har "trafikteknisk" karaktär (tex "väg", "vägtrafikant", "motordrivet fordon", "traktor", "motorredskap", "körkortspliktigt fordon"). I trafiklagstiftningen (tex VTK) definieras sådana termer tämligen noggrant, men i TBL finns inga motsvarande definitioner. En domstol är i och för sig inte tvungen att vid tolkningen av TBL följa definitioner i författningar som tillkommit utan riksdagens medverkan. Vid lagstiftningens tillkomst har emellertid förutsatts att då gällande definitioner i trafiklagstiftningen skulle vara vägledande för tolkningen av TBL. Även rättssäkerhetsskäl talar för att begreppsbildningen hålls enhetlig. Skulle en definition ändras utan riksdagens medverkan är dock inte givet att det straffbelagda området vidgas eller inskränks. Men att ge en generell anvisning om hur TBL bör tolkas i sådant fall är inte möjligt.

Tills vidare har vi således att utgå från att trafiklagstiftningens terminologi skall läggas till grund för tillämpningen av TBL. Det finns anledning att redan här uppmärksamma några definitioner.

Väg definieras i VTK § 2 som

(1) *led eller plats som allmänt används för trafik med motorfordon.* Som exempel på led eller plats nämns "väg, gata och torg", dvs områden som särskilt anlagts för sådan trafik. (Med "väg" måste här förstås något annat än det begrepp som definieras i VTK § 2. I Väglag 1971:948 § 2 sägs att till väg hör vägbana och övriga väganordningar, varefter närmare förklaras vad

en väganordning är. I Lag 1939:608 om enskilda vägar § 2 finns en bestämmelse med i praktiken samma innehåll: till väg hör vägbana och därintill liggande områden, som stadigvarande behövs för vägbanans bestånd och underhåll, t ex slänt, bankett, dike och upplagsplats; lika med väg anses till väg ansluten brygga, bro eller färja med färjläge.) Kravet på att leden eller platsen skall vara allmänt brukad för trafik med motorfordon utesluter områden som endast obetydligt trafikeras eller som blott trafikeras av en begränsad enskild grupp personer (t ex avgränsade tävlingsområden eller delar av flygplatser). Inget hindrar att havsstränder, fjällvidder, isar, parkeringshus eller delar av kasernområden eller varuupplag bedöms utgöra väg. Leder som är så obanade att de endast kan användas för färd med traktor, motorredskap eller terrängfordon kan knappast anses vara "allmänt brukade" för trafik med motorfordon. (Sådana leder hänförs till "färdled i terrängen".) Leder som kan trafikeras endast under vintern eller inte kan trafikeras vintertid anses som vägar enbart då de är öppna för trafik. Tillfälliga trafikeringshinder förändrar inte en leds status som väg.

(2) *led som är anordnad för cykeltrafik*. Leden skall medvetet ha iordningställt för cykeltrafik eller genom vägmärke anvisats för sådan trafik; det räcker inte med att den faktiskt används för cykeltrafik.

(3) *gång- eller ridbana invid led eller plats som nämns under (1) eller (2)*. Det förutsätts att total trafikseparering ej skett.

Terräng är område som ej är att anse som väg (VTK § 2, TTK § 3), dvs inte bara område i naturen, utan även t ex åker, gräsmatta och verkstadsgolv.

Vägrafikant är envar som färdas eller uppehåller sig på väg eller i fordon på väg (VTK § 2). Observera att definitionen av *fordon* utesluter anordning som löper på skenor (t ex spårvagn eller tåg). Fordon indelas i motordrivna fordon, släpfordon, terrängsläp, efterfordon, sidvagnar, cyklar, hästfordon och övriga fordon. *Motordrivna fordon* indelas i motorfordon, traktorer, motorredskap och terrängmotorfordon. *Motorfordon* indelas i bilar, motorcyklar och mopeder. För närmare definitioner av alla dessa kategorier av fordon hänvisas till VTK § 2 och TTK § 3.

17.1.3 Förande av fordon

I TBL används termerna "föra", "förande" och "förare". Begreppet definieras inte i någon författning, men av praxis och lagmotiv framgår att ett förande av ett fordon (eller spårfordon) förutsätter

(1) att fordonet sätts i rörelse. Det räcker med en mycket kort sträcka

(kanske en halv meter) och det krävs inte att det är möjligt att med det valda förflyttningssättet föra fordonet från platsen.

(2) att gärningsmannen har uppsåt att fordonet skall förflyttas. När någon av oaktsamhet satt fordonet i rörelse förutsätts att gärningsmannen uppsåtligen inte genast utnyttjar sin förmåga att stanna fordonet. Om gärningsmannen har uppsåt att fordonet skall flyttas spelar det ingen roll om själva igångsättandet skett av oaktsamhet (även om han genast stannar fordonet).

(3) att fordonet manövreras på normalt sätt. En bil måste således manövreras med ratten och det räcker inte med att detta sker av någon som går vid sidan av bilen. Att sitta i bilen och styra innefattar däremot ett förande, även om motorn inte är i gång eller inte är funktionsduglig (tex vid bogsering eller när bilen skjuts av gående eller på grund av utveckling av lägesenergi rullar i en nerförsbacke). På motsvarande sätt kan det inte vara ett förande att leda en motorcykel, medan det innefattar ett förande att manövrera en motorcykel sittande på den, oberoende av om motorn är i gång. I fråga om mopeder gäller enligt fast praxis den avvikelser att om en moped, vars motor inte är funktionsduglig vid tillfället, framförs genom trampning eller på annat sätt, så föreligger inget förande av motordrivet fordon (utan av cykel). Denna gränsdragning kan på goda grunder motiveras genom hänvisning till den föga uttalade farlighet som kännetecknar sådant handlande.

Mer än en person kan vara förare under en körning. En passagerare, som egenmäktigt eller med den normale förarens tillstånd övertar styrningen av en bil, blir därigenom förare. Detsamma torde gälla om någon biträder med annan del av manövreringen (tex sköter pedalerna).

Vid formellt korrekt övningskörning, som ej sker i gymnasieskolan eller polisväsendet, är den instruktör som har uppsikt över körningen att anse som förare (Körkortsförordning 1977:722 § 81). Också eleven är nog att anse som förare. Därmed är inte givet att denne alltid ådrar sig ansvar för en felaktig manövrering. Omvänt kan instruktören undgå ansvar, tex när eleven avsiktligt bryter mot trafikregler eller instruktioner eller eljest oväntat vidtar felaktiga åtgärder, mot vilka han inte rimligen kunnat ingripa och som inte heller beror på bristande instruktioner.

Sker övningskörning utan att kraven i körkortsförordningen §§ 72-80 är uppfyllda, får det självständigt bedömas om instruktören ingripit i manövreringen i sådan mån att han är att anse som förare. Är så inte fallet föreligger ofta möjlighet att döma till ansvar för medverkan till brott enligt TBL (se V.4.1.3 och V.4.2.4-5).

Den begreppsbildning, som nu antytts, har främst utvecklats i praxis i an-

slutning till bedömning av brott enligt TBL §§ 3 och 4. Viss tveksamhet råder om förandebegreppet bör vara annorlunda vid tillämpning av §§ 1 och 5. Man kan tex tänka sig att det finns ett kriminalpolitiskt behov av att göra §§ 1 och 5 tillämpliga på den som i terräng manövrerar tex en bil gående vid sidan av den. Tills vidare har vi dock att utgå från att förandebegreppet är enhetligt i TBL.

17.2 OLOVLIG KÖRNING ODYL

17.2.1 Olovlig körning — TBL § 3 st 1 och 4

Enligt Körkortslag 1977:477 § 2 är bil, terrängvagn och motorcykel körkortspliktiga fordon. Vidare får enligt § 4 traktor, som är försedd med gummihjul, eller motorredskap i regel föras på väg endast av den som har körkort eller traktorkort. Innebörden av de nämnda termerna förklaras i Körkortsförordning 1977:722 § 4. Tex "bil" är ett motorfordon, som är försett med tre eller flera hjul eller medar eller med band och som ej är att anse som motorcykel eller moped. Bilar indelas i personbilar, lastbilar och bussar. Denna definition kan preciseras genom att insätta definitioner av "motorfordon", "motorcykel", "moped", "personbil", "lastbil" och "buss". Dessa bygger i sin tur på andra definitioner.

Olovlig körning består i att *på väg eller i terräng föra körkortspliktigt fordon utan att var berättigad därtill*. Enligt TBL § 3 st 4 skall st 1 äga motsvarande tillämpning på *förare av traktor, motorredskap eller spårvagn*. Behörigheten att föra spårvagn regleras i Förordning 1967:604 om enskilda järnvägar, tunnelbanor och spårvägar §§ 20 och 26.

Bortser vi från sistnämnda reglering straffbeläggs såsom olovlig körning överträdelse av reglerna om förarbehörighet i körkortslagen §§ 1-5 (se undantagen i § 2 st 2 och 3, § 3 st 3 och § 4 st 2) i kombination med reglerna i körkortslagen § 15 och § 31 om när körkort eller traktorkort inte gäller. Särskilt är att uppmärksamma att körkort eller traktorkort inte gäller förrän det lämnats ut. (Av reglerna om återkallande framgår för övrigt att körkort inte bara är ett kompetensbevis, utan även till del ett förtroendebevis.) De nämnda reglerna kompletteras av undantagsregler

(a) i körkortslagen § 6 (bl a rörande övningskörning, som närmare regleras i körkortsförordningen §§ 72-81, förarprov — se körkortslagen §§ 13-14 och körkortsförordningen §§ 16-20 — samt körning inom inhägnat järnvägs-, fabriks- eller tävlingsområde); och

(b) nämnda i körkortsförordningen § 3, nämligen dels rörande trafik inom försvaret och civilförsvaret (Militär vägtrafikkungörelse 1974:97 och Vägtrafikkungörelse 1974:98 för civilförsvaret) och dels rörande innehav av utländskt körkort (Förordning 1981:96 om godkännande och utbyte av utländska körkort och ett flertal kungörelser och förordningar grundade på överenskommelser med främmande makter).

Ansvar för olovlig körning förutsätter uppsåt både vad gäller att fordonet kräver innehav av körkort eller traktorkort och vad gäller att föraren ej var behörig att föra fordonet.

Vissa undersökningar ger vid handen att åtminstone var hundra förare inte är berättigad att föra ifrågavarande fordon och att minst hälften av dem som fått körkort återkallat gör sig skyldiga till brott.

17.2.2 Grov olovlig körning — TBL § 3 st 1 och 4

Olovlig körning får bedömas som grovt brott om

(a) gärningsmannen har innehaft körkort som blivit återkallat. Vi har således den något egendomliga situationen att den som en gång bevisat sig kunna föra fordonet i fråga bedöms strängare än den som aldrig haft körkort. Regleringen kan förklaras med att behovet av ett kraftigt straffhot anses vara större för den grupp av personer som haft körkort, men fått det återkallat (frestelsen att köra är större för dem och de har regelmässigt ådagalagt hänsynslöshet på något sätt).

(b) brottet har skett vanemässigt, vilket förutsätter olovlig körning vid upprepade tillfällen (varje olovlig körning är dock ett särskilt brott).

(c) olovlig körning eljest är att anse som grov. Som exempel härpå nämns i förarbetena att någon för motorfordon efter att ha vägrats körkort på grund av uppenbar olämplighet, att körkortstillstånd eller rätt till förnyelse återkallats eller att olovlig körning sker i större omfattning (men ej vanemässigt). Vidare anges återfall kunna föranleda att ett brott bedöms som grovt. En sådan bedömning står emellertid i strid med de principer som gäller för svårhetsbedömning vid brott enligt BrB (se I.2.2.3) och det finns därför anledning att förbigå detta motivuttalande.

Enligt ett annat motivuttalande bör för grovt brott alltid krävas att gärningen avser förande av bil eller motorcykel.

17.2.3 Åsidosättande av föreskrift — TBL § 3 st 2 och 4

Brottet består i att föra körkortspliktigt fordon, traktor, motorredskap eller spårvagn under åsidosättande av föreskrift som meddelats i fråga om rätten

att föra sådant fordon. Regler om sådana föreskrifter finns i körkortslagen §§ 8 och 27 och körkortsförordningen §§ 12 och 55. Villkor kan föreskrivas av medicinska skäl och kan avse tex skyldighet att bära glasögon eller köra automatväxlad bil.

17.2.4 Tillåtande av olovlig körning — TBL § 3 st 3 och 4

Brottet innefattar viss medverkan till vad som är olovlig körning (men inte brott enligt TBL § 3 st 2). Härav får e contrario anses följa att vanliga regler om medverkan inte är analogiskt tillämpliga vid brott enligt TBL § 3 (se V.4.1.3).

Det som straffbeläggs är att någon

(1) ”anställer och brukar” någon som förare, som inte är behörig att föra fordonet i fråga (i st 4 står ”anställer eller brukar”, men denna avvikelse får ingen saklig betydelse eftersom kravet i st 3 alltid måste vara uppfyllt);

(2) eller eljest tillåter att någon som ej är berättigad därtill för fordonet i fråga. Endast den som är ägare eller — lagligen eller olagligen (tex efter stöld) — disponerar över fordonet kan ”tillåta” att annan för det och denne andre får inte vara ägaren (samägare har dock ansetts kunna ”tillåta” annan samägare att köra).

I praxis har tillåtande av olovlig körning utvecklats till ett oaktsamhetsbrott i vad avser att föraren saknar behörighet. Det räcker således med att gärningsmannen haft skälig anledning anta att den andre inte var behörig. Sådan oaktsamhet föreligger regelmässigt, om gärningsmannen inte kontrollerat körkortsinnehav och inte heller haft särskild anledning att tro att den andre innehar körkort (tex därför att han känner denne och vet att han regelbundet kör bil). I fråga om ett fordons egenskap av att vara körkortspliktigt krävs uppsåt.

17.2.5 Brott mot körkortslagen mm

Andra former av olovlig körning än som avses i TBL § 3 straffbeläggs i Körkortslag 1977:477. I §§ 35-36 regleras (böter) motsvarigheter till olovlig körning och tillåtande därav, när föraren inte saknar behörighet att föra fordonet, men väl saknar behörighet att föra fordonet i yrkesmässig trafik (se § 5), dvs trafik varpå bestämmelserna i Yrkestrafiklag 1979:559 tillämpas (se därom även III.14.3.2). Vid sidan av tillåtande av sådan olovlig körning straffbeläggs att överlämna åt annan att köra (tex en långtradarchaufför låter en

passagerare köra). Vidare straffbeläggs (böter) i § 33 att någon för terrängskoter (se körkortsförordningen § 4) innan han fyllt 16 år (se körkortslagen § 3 st 2).

Moped får föras endast av den som fyllt 15 år (körkortslagen § 3 st 1). Den som olovligen för moped kan således ej ådömas påföljd för brott (BrB 33:1). Motsvarande gäller den som kör terrängskoter och inte fyllt 15 år. Vad gäller förande av andra ej körkortspliktiga fordon än terrängskoter och moped har inga åldersgränser uppställts. Även den som är under 15 år får således köra traktor (om körkort eller traktorkort ej krävs enligt § 4).

För att stävja olovlig körning med moped eller terrängskoter ålägger § 34 vårdnadshavare och — beträffande körning i anställningsförhållande — arbetsgivare att vid bötesansvar göra vad som ankommer på honom för att förhindra förseelsen. Även annat tillåtande av att barn under 15 år för moped eller terrängskoter har straffbelagts, men ej tillåtande av att den som fyllt 15 med ej 16 år för terrängskoter. — Angående andra fall av vårdnadshavaransvar, se I.8.6.

Förordning 1979:873 om biluthyrning 9:1 straffbelägger med böter att i uthyrningsrörelse utlämna fordon till annan som förare än den som kan visa att han har behörighet att föra fordonet. Brotten enligt TBL har företräde.

17.2.6 Brotten mot terrängkörningslagen

Terrängkörningslag 1975:1313 ger huvudreglerna för körning i terräng, dvs på annat än väg (se TTK § 3), med terrängfordon och motorfordon. I princip är körning förbjuden på barmark och på snötäckt mark med plant- eller ungskog, om det ej är uppenbart att körningen kan ske utan risk för skada på skogen (§ 1 st 1). Lagen ger dock möjlighet till undantag och utvidgningar. Sålunda kan tex förbud eller särskilda föreskrifter meddelas för färd med motordrivet fordon (alltså dessutom traktorer och motorredskap) på visst område (§ 1 st 2, § 2 och § 3). Närmare föreskrifter och förbud har meddelats i Terrängkörningsförordning 1978:594, som också bemyndigar länsstyrelserna att föreskriva ytterligare undantag enligt § 2 och förbud eller föreskrifter enligt § 3 i lagen.

I § 4 straffbeläggs med böter att uppsåtligen eller av oaktsamhet bryta mot lagen eller förbud eller föreskrift som meddelats med stöd av lagen, förutsatt att gärningen ej är ringa.

17.3 TRAFIKFÖRSEELSER ODYL

17.3.1 Brott mot VTK

VTK gäller trafik på väg (§ 1). Undantag från kungörelsen finns i Militär vägtrafikkungörelse 1974:97 och Vägtrafikkungörelse 1974:98 för civilförsvaret. Dessutom finns bestämmelser om spårvägstrafik i Förordning 1967:604 om enskilda järnvägar, tunnelbanor och spårvägar.

VTK innehåller trafikregler och bestämmelser om utfärdande av lokala trafikföreskrifter m m (se § 154 om vissa tillfälliga regler). I § 163 (böter) och § 164 (penningböter) straffbeläggs i betydande utsträckning överträdelse av sådana regler och föreskrifter. I § 167 st 1 sägs att till ansvar skall inte dömas om straff kan ådömas enligt BrB eller TBL. Formuleringen — som härrör från 1985 — innebär att VTK kan tillämpas t ex då brott förövats enligt BrB, men regler om åtal spärrar tillämpningen därav.

Såvitt gäller överträdelse av lokal trafikföreskrift, trafiksäkerhetsverkets föreskrift om hastighetsbegränsning (§ 64 st 3) och föreskrift enligt § 154 kan enligt § 167 st 2 ansvar ådömas blott om föreskriften utmärkts enligt bestämmelserna i Vägmärkesförordning 1978:1101 och i övrigt kungjorts i enlighet med § 152 (regler om hur föreskrifter skall intas i liggare, införas i ortstidning och kungöras i författningssamling).

Ägaransvar ådöms enligt § 163 st 1 p 4, 6 och 8 (förande av för tungt fordon). Ägaren undgår ansvar, om han kan visa att förseelsen berott på omständighet varöver han inte kunnat råda (omkastad bevisbörda). Enligt st 2 träder i ägarens ställe den, som brukar annans fordon utan lov, och den, som innehar fordon med nyttjanderätt och har befogenhet att bestämma om förare av fordonet eller anlita annan förare än ägaren har utsett. Även föraren döms, om han kände till eller bort känna till hindret för fordonets brukande.

Vid överträdelse av § 163 st 1 p 6 uttas administrativt överlastavgift enligt Lag 1972:435 om överlastavgift.

Även i § 164 förekommer visst ägaransvar (se st 2: överträdelser av vissa regler om förbud att stanna eller parkera). I detta fall förutsätts, att det inte är utrett vem som förde fordonet och att omständigheterna inte gör sannolikt att fordonet var frånhänt ägaren genom brott. Här är ansvaret närmast att beteckna som strikt.

I § 165 sägs vidare att reglerna om ansvar för ägare i stället gäller innehavaren, om denna innehar fordonet på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt eller med nyttjanderätt för bestämd tid av minst ett år.

I § 166 regleras vem som bär ägaransvaret, när ägaren eller brukaren är en juridisk person.

Det skall observeras att § 164 endast i begränsad omfattning kriminaliserar överträdelse av regler om stannande och parkering och att överträdelse av lokal trafikföreskrift härom inte kan föranleda straffrättsligt ansvar.

I stället uttas avgift enligt Lag 1976:206 om felparkeringsavgift och Förordning 1976:1128 om felparkeringsavgift.

Det åligger vägtrafikant att lyda polismans anvisning för trafiken (se närmare § 8). Underlåtenhet bedöms enligt § 163 (annan än gående) eller § 164 (gående). Ytterligare må uppmärksammas att § 164 straffbelägger att vägtrafikant underlåter att följa anvisning för trafiken som meddelats genom vägmärke, vägmarkering eller trafiksignal (sådan anvisning har företräde framför trafikregel); se närmare § 7. § 163 straffbelägger att förare av motordrivet fordon underlåter att stanna på tecken av den som av myndighet förordnats kontrollera fordon eller förare (se §§ 8 och 10).

I § 164 kriminaliseras hastighetsöverträdelse såvitt gäller dels särskilda hastighetsgränser (§ 64) och maximihastigheter för vissa fordon (§§ 66-67) och dels de mindre preciserade anvisningarna i § 61 (särskilda yttre förhållanden), § 62 (överdrivet låg hastighet, plötslig inbromsning) och § 63 (smutsigt väglag). Överträdelse av den allmänna bestämmelsen om anpassning av hastigheten till vad trafiksäkerheten kräver i § 60 är inte särskilt straffbelagd.

Angående körning med terrängfordon på väg, se VTK §§ 118-123. Huvudregeln är förbud. Straffbestämmelse finns i § 164.

Vid tävling på väg gäller VTK §§ 105 och 163.

17.3.2 Brott enligt TBL § 2

Brottet kan begås av vägtrafikant eller förare av spårvagn och består i att onödigtvis i väsentlig mån hindra eller störa trafiken på väg. (VTK § 5 ålägger vägtrafikant att ej onödigtvis hindra eller störa trafiken.) Att åtgärden sker onödigtvis torde innebära att den inte rimligen kan motiveras på grund av trafikförhållandena eller eljest ursäktas. Oaktsamhet torde räcka för ansvar.

Innebär gärningen brott enligt TBL § 1 tillämpas inte TBL § 2. I allvarligare fall förövas sabotage enligt BrB 13:4 p 2.

Subsidiaritetsförhållandet och de relativt starka krav som nämns i brottsbeskrivningen ("onödigtvis" och "väsentlig mån") gör att i praktiken är utrymmet för tillämpning av TBL § 2 mycket begränsat. Viktigare är kanske straffbestämmelsen i VTK § 164 avseende överträdelse av § 70 (fordon får

inte stannas eller parkeras på sådant sätt att fara uppstår eller trafiken onödigtvis hindras eller störs); se även VTK § 74 st 1 p 1 och 3 (och § 164).

Eftersom det begränsade utrymmet för trafik just på väg givit anledning till straffbestämmelsen i TBL § 2, saknas behov av någon motsvarighet avseende trafiken i terräng.

17.3.3 Brott mot väglagen

Enligt Väglag 1971:948 § 41 kan länsstyrelse i vissa fall när enskild väg är ansluten till allmän väg för den enskilda vägen meddela trafikföreskrift varigenom trafik med motordrivet fordon på vägen eller del därav förbjuds eller inskränks. Överträdelse föranleder böter (§ 71 st 2).

17.3.4 Vissa brott mot TTK

Trafikregler för körning i terräng finns i TTK §§ 36-56; §§ 57-63 reglerar lokala trafikföreskrifter. Straffbestämmelser finns i § 70 st 1 p 6 (jämför §§ 37, 40 och 41) och i § 71 p 5 (en rad trafikförseelser inklusive överträdelse av lokal trafikföreskrift). Straffet är böter respektive penningböter.

Ägaransvar åläggs enligt § 70 st 2 vid överträdelse av bestämmelser om maximilast (ägaren går fri om han visar att förseelsen berott på omständighet varöver han ej kunnat råda) och § 71 p 6 vid överträdelse av förbud enligt § 66 att förse terrängfordon med trafikfarlig anordning (ägaren går fri enligt § 72 om han gjort vad som ankommer på honom för att hindra att fordonet brukades; se även ansvarsfrihetsregeln i § 77). Förarens ansvar regleras i § 73: här krävs ”vetskap”, vilket bör förstås som ”uppsåt”. § 74 reglerar när brukare träder i ägares ställe och i § 75 anges vem som bär ansvaret när ägare eller brukare är en juridisk person.

Vid trafik inom inhägnat järnvägs-, fabriks- eller tävlingsområde tillämpas inte lokala trafikföreskrifter eller en stor del av TTK:s trafikregler (se TTK §§ 56 och 57 st 1).

Brott enligt TBL eller BrB har företräde framför brott enligt TTK (§ 78).

17.3.5 Brott mot körkortsförordningen

Ansvarsbestämmelserna i Körkortsförordning 1977:722 §§ 103-104 (böter) gäller lämnande av oriktig uppgift i ansökan e dyl (brott enligt BrB har företräde) och otillåtet drivande av trafikskola. I § 105 straffbeläggs (penningböter) andra förseelser: otillåten övningskörning på motorväg eller motortrafikled, övningskörning utan föreskriven skylt, underlåtenhet att överlämna eller i visst fall förnya körkort eller traktorkort samt underlåtenhet att medföra eller uppvisa körkort o dyl enligt § 8 (se undantagsregler i § 105 st 2).

17.3.6 Brott mot fordonskungörelsen m m

Fordonskungörelse 1972:595 gäller fordons beskaffenhet och utrustning samt kontroll av fordon. Angående dess tillämpningsområde, se §§ 1-2. Definitioner finns i § 3. Att bruka ett fordon i strid med kungörelsens bestämmelser och att hindra eller försvåra kontroll straffbeläggs i betydande utsträckning i § 105 (böter) och § 106 (penningböter); se även § 111. Brott enligt BrB eller TBL har företräde (§ 113).

I åtskilliga fall stadgas ägaransvar; har föraren vetskap (uppsåt) om hindret döms också han (§ 108). Ägaren undgår ansvar endast om han gjort vad på honom ankommit för att hindra att fordonet brukades (§ 107). Enligt § 109 döms den som brukar fordon utan lov och viss nyttjanderätts-havare i stället för ägare. § 112 reglerar vem som är ansvarig för fordon som ägs eller brukas av en juridisk person.

I fråga om terrängfordon finns motsvarande regler i TTK. Angående kungörelsens tillämpningsområde, se §§ 1-2. Definitioner finns i § 3. Ansvarsbestämmelserna i §§ 70-78 följer i hithörande delar samma mönster som fordonskungörelsens §§ 105-113.

Straffbestämmelser avseende bristfälligheter hos bilar finns även i Bilav-gaskungörelse 1972:596 §§ 10-15 (penningböter).

17.3.7 Brott mot bilregisterkungörelsen m m

Bilregisterkungörelse 1972:599 gäller bl a registrering av motordrivna fordon, släpfordon och terrängsläp i ett för landet gemensamt bilregister (se närmare §§ 1 och 3). Definitioner finns i § 4.

Enligt § 87 döms (böter) ägare, om fordon brukas i strid mot bestämmelserna om registreringsplikt, användning av registreringsskylt, provisorisk registreringsskylt eller saluvagnsskylt, brukande av avställt fordon eller särskilda bestämmelser om rätt att i landet bruka utomlands registrerat fordon. Även förare döms, om han kände till eller borde ha känt till hindret för fordonets brukande. Ägare går fri från ansvar om han gjort vad på honom ankommit för att hindra att fordonet brukades. Enligt § 88 träder den som brukar fordon utan lov och viss nyttjanderätts-havare i ägares ställe. § 92 reglerar vem som är ansvarig, när ägaren är en juridisk person.

Andra straffbestämmelser finns i § 89 (böter vid uppsåtligt eller oaktsamt lämnande av oriktig uppgift i ansökan eller anmälan; brott enligt BrB har företräde) och § 90 (penningböter): tex underlåtenhet att medföra eller uppvisa registreringsbevis, anbringa kontrollmärke, anmäla övergång av äganderätt, nytt namn eller ny adress samt att hålla registreringsskylt lätt avläsbar under färd.

KK 1973:766 om interimslicens för fordon innehåller liknande straffbestämmelser i §§ 13-15. Detsamma gäller Turistvagnskungörelse 1972:601 §§ 12-14. En olikhet är att ägare döms enligt § 13 respektive § 12, om han ej visar att förseelsen berott på omständighet varöver han ej kunnat råda (jämför formuleringen i bilregisterkungörelsen § 87).

Ytterligare straffbestämmelser finns i KK 1964:39 med vissa bestämmelser om personbil som för tillfälligt brukande i riket här förvärfvas av utomlands bosatt person (exportvagnskungörelse) § 12 (oriktig uppgift i ansökan eller försäkran; brott enligt BrB har företräde) och § 13 (förseelser rörande exportvagnsskyltar, bevis om exportvagnsregistrering, m m). Straffet är böter respektive penningböter.

17.3.8 Andra brott

I KK 1972:602 om arbetstid vid vägtransport, m m § 16 straffbeläggs (böter) att förare bryter mot bestämmelser om arbetstid och vilotid samt om anteckningar för kontroll därav. Även arbetsgivaren döms, om han inte visar att förseelsen berott på omständighet varöver han ej kunnat råda. Dessutom kan arbetsgivare dömas för överträdelse av till honom särskilt riktade bestämmelser rörande kontroll av arbets- och vilotid. För liknande lagstiftning, se I.7.6.4.

Enligt Trafikskadelag 1975:1410 § 33 döms den försäkringspliktige till böter, när motordrivet fordon, som inte är registrerat i bilregistret eller som är avställt, brukas i trafik i Sverige av honom eller av annan med hans tillstånd, om föreskriven trafikförsäkring saknas. (Enligt st 2 bestäms brottsenheten enligt konstruktionen kollektivdelikt. Se V.11.2.4.) I fråga om registrerade, ej avställda fordon används ej straffhot, utan enbart vitesföreläggande enligt § 32.

Trafikskadelagen § 34 st 1 föreskriver, att förare av moped skall under färd i Sverige medföra bevis om att mopeden är trafikförsäkrad och på anmodan visa detta för trafikinspektör, bilinspektör eller polisman. I st 2 straffbeläggs överträdelse av dessa bestämmelser (penningböter). Om omständigheterna ger vid handen, att förseelsen berott på tillfälligt förbiseende, är gärningsmannen fri från ansvar, om han senast tredje vardagen efter förseelsen hos polismyndighet styrker att han hade bevis om försäkring vid tiden för förseelsen.

Straffbestämmelser finns även i

- Containerlag 1980:152 § 10 (böter eller fängelse högst 1 år);
- Lag 1976:357 om motortävlingsförsäkring § 11 (böter);
- Militär vägtrafikkungörelse 1974:97 § 54;
- Vägtrafikkungörelse 1974:98 för civilförsvaret § 18; och
- Förordning 1967:604 om enskilda järnvägar, tunnelbanor och spårvägar § 29. Vid vissa förseelser döms med motsvarande tillämpning av VTK § 163 eller § 164. Vid andra förseelser ådöms penningböter. Brott enligt BrB eller TBL har företräde.

Se slutligen även

- AOSt, särskilt §§ 2, 7, 9, 12, 22, 28 och 29 (se III.7.2.4 och III.7.9.5);
- lagstiftning om yrkesmässig transport m m (se III.14.3.2); och
- lagstiftning om vägtrafikskatt o dyl (se ovan 10.5.4).

17.4 TRAFIKNYKTERHETSBROTT

17.4.1 Inledning

I VTK § 19 och TTK § 37 sägs, att fordon inte får föras av den som på grund av sjukdom, uttrötning eller påverkan av starka drycker eller andra stimulerande eller bedövande ämnen eller av annat skäl inte kan föra fordonet på betryggande sätt. Överträdelse av denna regel kriminaliseras inte i VTK eller TTK, men i vissa fall kommer ansvar enligt TBL § 1 eller § 4 i fråga.

Särskilda straffbestämmelser om förande av motorfordon under påverkan av alkohol har funnits sedan mitten av 1920-talet. Ansvar för förande med viss halt alkohol i blodet infördes 1941. Den undre promillegränsen var då 0,8. Påverkan av annat berusningsmedel likställdes med påverkan av alkohol genom TBL 1951. 1957 sänktes den nedre promillegränsen till 0,5. I samband därmed uttalade departementsschefen, att numera borde en mera allmän anslutning kunna vinnas kring en ändring som innebar att strängare nykterhetskrav ställdes på motorförarna; tiden syntes vara mogen för att i lagstiftningen ge uttryck för att alkoholförtäring och förande av motorfordon i princip är oförenliga med varandra. Denna princip har därefter snarast vunnit i styrka.

Både för fackmän och den stora allmänheten har det kommit att framstå som allt klarare, att förande av motorfordon under påverkan av berusningsmedel innebär att tillföra trafiken ett osäkerhetselement som inte kan tolereras.

För att slippa en del besvärliga tillbakaräkningsproblem utsträcktes ansvaret 1974 så att det numera räcker om promillegränsen uppnås efter färden; alkoholen måste dock fortfarande ha förtärts innan färden avslutats.

I många länder finns lagstiftning som påminner om den svenska. Det förekommer att den rättsliga bedömningen är strängare än i Sverige (tex i Norge).

17.4.2 Rattfylleri (I) — TBL § 4 mom 1 st 1 och 2

Den ena varianten av rattfylleri förövas av den som vid förande av motordrivet fordon eller spårvagn varit så påverkad av starka drycker eller annat berusningsmedel, att han inte på betryggande sätt kunnat föra fordonet eller spårvagnen.

Såsom framgår av VTK § 2 är *motordrivet fordon* motorfordon, traktor, motorredskap eller terrängfordon. Bil och motorcykel förblir motorfordon, även om motorn (tillfälligt) är obrukbar. Frågan om detsamma gäller moped (som tidigare betecknades "cykel med hjälpmotor") behöver man inte ta

ställning till, eftersom det i vart fall inte föreligger något ”förande av motorfordon” (se ovan 17.1.3).

Inga begränsningar har gjorts i fråga om *platsen* för förandet. Brottet kan sålunda förövas på väg eller i terräng (inklusive ett garage).

Påverkansmedel är ”starka drycker” (dvs drycker med mätbar alkoholkoncentration) eller annat *berusningsmedel* (dvs ett medel som påverkar körskicklighet, omdöme och sinnesnärvaro på ungefär samma negativa sätt som alkohol). I praktiken spelar rattfylleri på grund av berusning av annat än alkohol en tämligen underordnad roll, även om en tilltagande del av dem som misstänks för rattfylleri missbrukar läkemedel eller narkotika.

I förarbetena förklaras inte närmare vad som avses med ”annat berusningsmedel”. Ofta låter domstolarna socialstyrelsen yttra sig över frågan om ett läkemedel är att anse som annat berusningsmedel. Tolkningssvårigheter föreligger bl a på grund av att olika preparats inverkan — psykiskt och fysiskt — på körförmågan är i betydande omfattning okänd och att den varierar med olika doseringar, olika kombinationer av läkemedel och olika personer.

Exempel på medel som kan utgöra ”annat berusningsmedel” är:

(1) Läkemedel: sömnmedel (hypnotika; innehåller i regel barbitursyra), lugnande medel (sedativa), psykofarmaka (tex valium, librium, meprobamat), psykostimulantia, medel mot epilepsi, åksjuka eller allergi, smärtstillande medel (narkotika eller tex salicylsyrepreparat) samt blodtryckssänkande och aptitnedsättande medel. (Enligt anvisningar till läkare skall dessa vid receptutskrivning varna patienten för medlens eventuella verkningar. Även på förpackningar av läkemedel brukar varningar finnas. I många fall kan en överdos, men ej föreskriven dos, göra vederbörande olämplig som bilförare.)

(2) Övrig narkotika.

(3) Lösningsmedel (thinner, trikloretylen, m fl).

(4) Eter.

På vilket sätt ett berusningsmedel intas — genom förtäring, inandning, insprutning i blodet, osv — är givetvis utan betydelse. En kombination av alkohol och annat berusningsmedel kan leda till oproportionerligt förstärkta berusningseffekter.

Erforderlig *påverkansgrad* är ”att det kan antagas att han icke på betryggande sätt kunnat föra fordonet eller spårvagnen”. Gärningsmannen skall med andra ord vara så berusad, att han vid en objektiv bedömning framstår som olämplig som förare (dvs är så trafikfarlig att han inte bör tillåtas föra fordonet; se även I.5.7.3). Beror olämpligheten på något annat än berusningen

(tex brist på sömn) är lagens krav ej uppfyllt. Uttrycket ”kan antagas” innebär en försvagning av vanliga beviskrav. Inte sällan är det ändå svårt att visa, att föraren varit så berusad att han varit olämplig som förare under körningen. Läkarundersökningar kan i regel komma till stånd först någon eller några timmar därefter. Kan spritlukt, dålig balans, hög ansiktsfärg, raglande gång, sluddrigt tal, ”simmiga” ögon, e dyl konstateras under eller omedelbart efter körning finns naturligtvis starka skäl att tro att föraren kört i berusad tillstånd.

Om föraren varit påverkad av berusningsmedel och kört osäkert är det ofta lätt att komma fram till att lagens krav är uppfyllt. Teoretiskt kan man tänka sig att någon är berusad, kör illa enbart av orsaker som inte har med berusningen att göra och ändå är så berusad att han är olämplig som förare. Men i praktiken får man nog utgå från att om egendomliga manövrer inte står i orsakssamband med berusning, så är det omöjligt att styrka rattfylleri, om man inte har annat stöd därför än att berusningsmedel intagits. Och det går naturligtvis inte heller att från egendomliga manövrer alltid dra slutsatsen, att föraren är berusad.

Att berusningsmedel överhuvudtaget intagits går lättast att bevisa vid alkohol-förtäring (genom blodprov eller urinprov).

Rattfylleri är ett *dolusbrott*, ehuru vad som skall omfattas av uppsåtet är underkastat vissa begränsningar: ansvaret är strikt i fråga om själva graden av påverkan och körförmågan. Det räcker således med att föraren förstår att han förtärt alkohol i viss mängd (förutsatt att denna mängd varit tillräckligt rusgivande). Beträffande annat berusningsmedel krävs att han förstått att medlet i den intagna dosen var rusgivande. Vid samtidigt bruk av alkohol och annat medel måste han förstå, att kombinationen i intagen dos är rusgivande (förutsatt att ansvar inte kan ådömas redan på grund av intagande av endera medlet). I fråga om fortskaffningsmedlets klassificering som motor-drivet fordon, osv gäller vanliga uppsåtsregler. Vad som förstås med uppsåtligt förande har berörts i 17.3.1.

17.4.3 Rattfylleri (II) — TBL § 4 mom 1 st 3

TBL § 4 mom 1 st 3 är lagtekniskt utformad som en ovederläggbar bevispresumption om att föraren varit så påverkad av alkohol som sägs i st 1. Avgörande är om föraren under eller efter färden haft en blodalkoholhalt av 1,5 promille till följd av att han förtärt alkohol innan färden avslutades.

Syftet med st 3 är givetvis att underlätta bevisning om att någon gjort sig skyldig till gärning som sägs i st 1. Metoden att använda ett ”automatiskt”, objektivt bevis är försvarbar därför att det behövs intag av relativt stora alko-

holmängder för att någon skall nå 1,5 promille (se nedan 17.4.6). Den som inte är mycket van vid alkoholförtäring kan helt enkelt inte köra bil med så mycket alkohol i kroppen. (Detta är en del av förklaringen till att så många rattfyllerister är personer med kroniska alkoholproblem.) I praktiken är rattfylleri (II) den överlägset mest betydelsefulla varianten.

Det skall observeras, att regleringen innebär att en förare kan dömas för rattfylleri, även om han är fullt kapabel att föra fordonet på ett betryggande sätt (eller om hans bristande lämplighet beror på annat än alkoholberusning). Något tillspetsat kan sägas, att även den som är alldeles nykter, men har erforderlig blodalkoholhalt, kan dömas för rattfylleri (eller rattonykterhet). Många har erfarit att den som "sover ruset av sig" inte nödvändigtvis sover bort alkoholen ur blodet (se nedan 17.4.6).

Att även blodalkoholhalten efter färden är relevant motiveras till del med att kurvan för blodalkoholhalt så att säga släpar efter i förhållande till graden av berusning (alkoholpåverkan). Att en förare når promillegränsen först efter färden behöver alltså inte betyda att han var mindre farlig under körningen. (Samtidigt väcker detta tvivel om det rättfärdiga i att låta promillehalten under körning vara avgörande för ansvarsfrågan, när blodalkoholkurvan är nedåtgående; berusningseffekten kan då vara borta.) Med nuvarande reglering undviker man vidare en del bevissvårigheter förknippade med omräkning av blodalkoholhalten vid provtagningen till blodalkoholhalten vid körningen. Tas två blodprov och passerar blott det senare gränsen, finns inget hinder mot fällande dom. (Enligt motiven bör dock påföljden mildras.)

Tillbakaräkning kan dock inte helt undvikas. Den måste tillgripas när föraren vid provtagningen inte når promillegränsen, men kan beräknas ha gjort det vid en tidigare tidpunkt (enligt motiven skall tillbakaräkning ske i detta fall, blott om det framstår som uppenbart att promillegränsen nåtts under eller efter färden). Tillbakaräkning måste också tillgripas, när föraren förtärt alkohol också efter körningen, men före provtagningen. (Ett kommittéförslag om kriminalisering av alkoholförtäring i sådana situationer har man inte försökt genomföra.) Det skall betonas, att en säker utvärdering av maximal blodalkoholhalt är praktiskt taget omöjlig att göra. (Sakkunnigutlåtande bör alltid inhämtas.)

Enligt TBL § 4 mom 3 kan rattfylleri (II) inte förövas av förare av motordrivet fordon, som är avsett att föras av gående (tex gräsklippningsmaskiner, snöplogar och jordfräsar). Undantaget motiveras av att påtaglig fara för person eller egendom så sällan uppkommer vid förande av sådana fordon, att det räcker med att kunna utkräva ansvar för rattfylleri (I).

17.4.4 Mildrande omständigheter

Är omständigheterna vid rattfylleri mildrande tillämpas en särskild straffskala (böter, lägst 25 dagsböter; eljest skall dömas till fängelse högst 1 år). Någon särskild brottstyp föreligger dock inte. Omständigheterna anses inte vara mildrande redan därför att ingen trafikolycka skett eller ingen konkret trafikfarlighet uppkommit. I praxis läggs avgörande vikt vid om faran för trafiksäkerheten varit ringa, främst med beaktande av körsträckans längd, trafikintensiteten och påverkansgraden. Är gärningsmannen märkbart påverkad av berusningsmedel torde omständigheterna sällan bedömas som mildrande. Med denna reservation kan följande typfall urskiljas:

- alkoholhalt strax över 1,5 promille, anmärkningsfri körning;
- gränsfall av förande, obetydlig fara för trafikolycka;
- omparkering utan fara för trafiksäkerheten;
- intressekollision som ej medför ansvarsfrihet;
- förande av motorcykel utan funktionsduglig motor; och
- förande av moped, mindre traktor, vissa motorredskap.

17.4.5 Sk rattonykterhet — TBL § 4 mom 2

Brottet i mom 2 (se även mom 3) är identiskt med rattfylleri (II), utom däri att blodalkoholhalten skall vara lägst 0,5 promille och inte uppgå till 1,5 promille. Lagtekniskt är promillehalten här utformad som brottsrekvisit. (Detta hade givetvis också varit möjligt i mom 1. Den där valda lösningen leder dock sakligt till samma resultat.)

17.4.6 Blodalkoholhalt

Förekomsten av en viss andel alkohol i blodet vid en viss tidpunkt kan med tillräcklig säkerhet i allmänhet konstateras endast med hjälp av blodprov. Det är dock inte uteslutet att enbart annan bevisning är tillräcklig. Så småningom kommer sannolikt sk alкотester (alkoholutandningsprov) att bli så tillförlitliga att ytterligare bevisning blir överflödiga.

Blodprov tas med stöd av RB 28:12-13. Samtidigt tas urinprov och företas klinisk undersökning av alkohelpåverkan. Beträffande tagande av alkoholutandningsprov, se Lag 1976:1090 om alkoholutandningsprov; enligt § 4 kan den som vägrar att medverka tvångsmässigt underkastas blodprovstagnation och läkarundersökning.

Vid varje blodprov görs ett avdrag om 0,14 promille för att neutralisera de med analysen förenade felmöjligheterna.

Den sk blodalkoholkurvans utseende är en funktion av uppsugningen i blodet, fördelningen från blod till andra vävnader, förbränningshastig-

heten, kroppsvikten, vattenhalten, mängden alkohol, tidsperioden för intag, samtidig förtäring av mat och individuella variationer.

Blodalkoholkurvan når sitt maximum först en viss tid efter intaget av alkohol. Uppsugningen går långsammare när alkohol förtärs tillsammans med mat. Vattenhalten är lägre hos kvinnor än hos män, vilket gör att kvinnor får högre promillehalt. Men de individuella variationerna är stora vad gäller uppsugnings- och förbränningsförmåga och man kan i praktiken aldrig vara säker på om en beräkning är riktig. Härav följer också att resultatet av en tillbakaräkning från ett blodprovstillfälle (se 17.4.3) är tämligen osäkert, även om man känner till vederbörandes kroppsvikt, alkoholförtäring (art och mängd) och omständigheterna kring denna (tidpunkt, tidsperiod, intag av mat) och om man har tillgång till flera blodprov tagna vid olika tidpunkter och flera urinprov tagna vid olika tidpunkter.

Är alkoholhalten i urinen högre än alkoholhalten i blodet, så är blodalkoholkurvan nedåtgående.

Även om man inte kan vara säker på läget i det enskilda fallet kan man generellt använda följande formel för beräkning av blodalkoholhalt. Formeln förutsätter att all intagen alkohol uppsugs i blodet.

K (förtärd mängd — förbränd mängd)

kroppsvikt i kg

Konstanten K ersätts med 1,2 för en mycket mager person, 1,4 för en relativt normal person och 1,6 för en relativt fet person. Förtärd och förbränd mängd anges i gram ren alkohol. 10 gram ren alkohol motsvarar ungefär 55 cl lättöl eller 35 cl folköl eller 25 cl starköl eller 10 cl lättvin eller 7 cl starkvin eller 3 cl starksprit (40 %). En normalkonsument förbränner minst 7 gram per timme, medan en missbrukare förbränner minst 10 gram per timme.

Exempel I. En man som väger 80 kg och kör bil på morgonen 9 timmar efter avslutad konsumtion (viss mängd jämt fördelad under 3 timmar) kommer enligt formeln (utan avräkning med 0,14) att få värdet 0,5 promille efter intag av 113 gram ren alkohol (tex 75 cl vin och 13 cl starksprit eller 38 cl starksprit) och värdet 1,5 promille efter intag av 169 gram ren alkohol (tex 75 cl vin och 31 cl starksprit eller 56 cl starksprit).

Exempel II. Statistiska beräkningar ger följande resultat (något förenklat) vid alkoholförtäring kl 20-23 och blodprov kl 01.30. 0,5 promille nås av en person som väger 50 kg efter intag av 57 cl lättvin eller 18 cl starksprit och av en person som väger 80 kg efter intag av 67 cl lättvin eller 22 cl starksprit. 1,5 promille nås av en person som väger 50 kg efter intag av 92 cl lättvin eller 22 cl starksprit och av en person som väger 80 kg efter 124 cl lättvin eller 41 cl starksprit. För att samma halt skall finnas i blodet 6 1/2 timmar senare måste dosen ökas med ungefär 16 cl starksprit (eller motsvarande).

Av exemplen framgår tydligt att det är tämligen svårt att komma upp i 0,5 promille, att det är lättare att därifrån komma till 1,5 promille och

att det vid högre alkoholintag tar förvånansvärt lång tid att bli av med alkoholen.

Såsom dödlig dos räknas 4-5 promille alkohol i blodet, men dödsfall har inträffat vid 2,6 promille. Den högsta halt som någon veterligen har överlevt är 15,1 promille (en 24-årig amerikansk kvinna som druckit en helflaska starksprit dagligen under 9 månader); den näst högsta är 11,3 promille (en 59-årig dansk man, som druckit närmare 2 liter starksprit i ett sammanhang). Få personer kan stå på benen vid 3 promille.

17.5 SMITNING MM

17.5.1 Inledning

VTK § 14 st 1 förskriver, att vägtrafikanter, som med eller utan egen skuld haft del i trafikolycka, skall

(a) stanna och i mån av förmåga lämna hjälp åt skadade samt i övrigt medverka till de åtgärder vartill olyckan skäligen föranleder; och

(b) på anfordran av annan, som haft del i olyckan, eller av någon vars egendom skadats vid olyckan uppge namn och hemvist samt lämna upplysningar om händelsen.

I TTK § 44 st 1 finner man samma regel, begränsad till att gälla förare av motordrivet fordon, vilken med eller utan skuld haft del i trafikolycka.

ITBL § 5 straffsanktioneras dessa förhållningsregler i följande omfattning: Vägtrafikanter, förare av spårvagn och den som annorstädes än på väg för motordrivet fordon, och som med eller utan skuld haft del i trafikolycka, får inte

(i) genom att avlägsna sig från olycksplatsen undandra sig att i mån av förmåga medverka till de åtgärder, vartill olyckan skäligen kan föranleda; eller

(ii) undandra sig att uppge namn och hemvist eller lämna upplysningar om händelsen.

Brott enligt TBL § 5 brukar betecknas som *obehörigt avvikande från trafikolycksplats*; i mindre officiella sammanhang talas dock vanligen om "smitning". Det senare språkbruket följs här, främst av bekvämlighetsskäl.

Som synes kriminaliseras inte att någon undandrar sig att i mån av förmåga medverka till de åtgärder, vartill olyckan skäligen kan föranleda, när det sker utan att han avlägsnar sig från platsen. Den *första formen* av brottet kan därför svårligen motiveras med intresset att det skall sörjas för personer som skadats vid olyckan (även om just detta syfte åberopas i lagmotiven). Straffbudet kan i denna del blott sägas vara tillkommet för att tillgodose "trafiksä-

kerheten” genom att hålla vederbörande kvar på platsen, när det är motiverat t ex från utredningssynpunkt. Intresset att det skall sörjas för skadade personer får vanligen betydelse på det sättet att det blir tillåtet att avlägsna sig med den skadade eller för att hämta hjälp. Se vidare I.8.5 om möjligheterna att döma till ansvar enligt BrB kap 3 när någon, som stannar kvar på en olycksplats, inte gör något för att hjälpa en skadad person.

Den *andra formen* av brottet — att undandra sig att lämna vissa uppgifter — korresponderar inte heller med motsvarande reglering i VTK och TTK. Som närmare berörs nedan används TBL § 5 här på motsatt sätt: kriminaliseringen är vidare än vad en straffsanktionering av VTK och TTK skulle kräva. Syftet med kriminaliseringen i denna del kan anses ligga dels i allmänna ordningssynpunkter (det är ett samhällsintresse att utredning sker) och dels i behovet att tillgodose skadelidandes och försäkringsbolags ekonomiska intressen. Det senare är skäl som normalt inte är tillräckligt starka för att motivera kriminalisering. På motortrafikens område är emellertid förhållandena speciella: olycksfall är vanliga och de rör ofta på ett eller annat sätt stora ekonomiska värden. Att under straffhot tvingas medverka i utredningsarbetet kan kanske ha en preventiv verkan och främja trafiksäkerheten.

Smitning är praktiskt taget den enda viktigare brottstyp vid vilken tryckt praxis inte ens hjälpligt låter sig förena med en sammanhängande och någorlunda vettig brottskonception. Förarbetena är otillfredsställande. Det följande försöket att beskriva gällande rätt bygger på att en straffrättslig reglering måste vara konsekvent och kriminalpolitiskt motiverad samt att största vikt bör läggas vid HD:s senare avgöranden.

Smitning är ett *uppsåtsbrott*. Någon särskild avsikt att undgå upptäckt eller att undkomma de rättsliga följderna av olyckan erfordras inte (även om det i en del rättsfall finns formuleringar som tyder på att domstolarna lagt vikt härvid).

Den omständigheten att annan person ingripit och verkställt den åtgärd som kan vara befogad innebär inte att någon handlingspliktig undandragit sig att medverka. Även om man normalt inte genom avtal kan avlasta sig från straffrättsligt ansvar, synes det i hithörande fall vara fullt möjligt att uppfylla sina skyldigheter genom att uppdra åt annan att fullgöra dem. Det viktiga är att åtgärder vidtas och uppgifter lämnas. I varje särskilt fall är dock att pröva, om den handlingspliktige genom sitt agerande ”undandragit” sig sina plikter eller ej.

Försök att avlägsna sig från en trafikolycksplats är inte brottsligt.

17.5.2 Trafikolycka

I äldre lagstiftning användes uttrycket "sammanstötning, påkörning eller annan därmed jämförlig händelse", vilket torde ha haft samma innebörd som "trafikolycka". Klart är att en trafikolycka i regel föreligger om till följd av trafik någon skada på person eller egendom (eller djur, som inte är någons egendom) uppkommit, låt vara att denna kan vara obetydlig (t.ex. ett stukat finger eller ett färgavskrap eller en rispa i lackeringen på en bil). Vidare har orsakande av nedsmutsning (särskilt smutsstänk från bilar) bedömts som trafikolycka, trots att man här knappast kan tala om "skada". Att någon kör av vägen behöver ej heller medföra skada, men en dikeskörning bör rimligtvis betecknas som en trafikolycka. En sammanstötning, som inte leder till någon av nu nämnda följder, är inte en trafikolycka. Skulle vid en singelolycka skada drabba endast gärningsmannen själv eller ett fordon, som han äger eller har hyrt eller lånat, så har visserligen en trafikolycka inträffat, men TBL § 5 blir inte att tillämpa, därför att det inte finns någon plikt han kan undandra sig genom att avlägsna sig (eller genom att avstå från att underrätta fordonets ägare).

Det är oklart i vilken omfattning *uppsåtlig skadegörelse* skall bedömas som trafikolycka. När någon på en väg med sin bil uppsåtligt kör på och skadar en mötande eller parkerad bil är det väl inte alldeles främmande att tala om trafikolycka. Men om en gående uppsåtligt tillfogar skador på mötande eller parkerade bilar är ett sådant språkbruk mindre naturligt. Helt orimligt blir det att tala om trafikolycka, när en gående misshandlar en annan gångtrafikanter eller uppsåtligt sliter sönder dennes kläder. Vid gränsdragningen synes avgörande vikt böra läggas vid att en skada (e dyl) har uppkommit till följd av "trafik". Åtminstone såvitt gäller fotgängare och cyklister är det regelmässigt främmande att förknippa uppsåtligt orsakande av skada med trafik, medan det låter sig sägas att en trafikolycka ägt rum t.ex. när en cyklist råkar köra på en fotgängare eller en parkerad bil eller när två fotgängare råkar stöta ihop på en trottoar. Läger man härtill synpunkten att straffansvar för underlåten självangivelse för brott inte är förenlig med svensk rättstradition finns skäl att utesluta alla fall av uppsåtligt tillfogande av skada från området för "trafikolycka".

17.5.3 Gärningsman

För ansvar för smitning krävs för det första att gärningsmannen är vägtrafikanter, förare av spårvagn eller förare av motordrivet fordon på annat än väg. Beträffande innebörden av dessa termer hänvisas till 17.1.2.

För det andra krävs att vederbörande, med eller utan egen skuld, haft del

i trafikolyckan. Härmed avses att han på något sätt — såsom ett i olyckan direkt deltagande trafikelement — medverkat till händelsen, på annat sätt än som ett helt passivt offer. Smitning kan alltså inte förövas av den som blott är vittne, kommer till platsen efter händelsen eller skadats som passagerare i en bil, men väl t ex av den som parkerat sin bil på olämpligt sätt eller promenerat så att en bil tvingats köra av vägen. Klart är att en fotgängare, som genom sitt beteende medverkat till trafikolyckan, kan föröva brottet; oklart är däremot om detsamma gäller en fotgängare, som inte medverkat på annat sätt än att vara offer för en påkörning.

Vissa gränsdragningsproblem uppkommer när det skall avgöras om någon är passagerare i spårvagn och således ej vägtrafikant (en spårvagn är ju inget "fordon"). VTK § 17 (straffbestämmelse finns i VTK § 164) föreskriver att när fordon eller spårvagn är i rörelse, får på- eller avstigning ej ske. Ej heller får någon färdas på fotsteg eller liknande anordning, om den ej är särskilt inrättad för detta. Regleringen synes innebära, att vägtrafikant upphör att vara vägtrafikant först när han kommit innanför spårvagnens dörrar.

17.5.4 Överträdelse av VTK § 14 st 3

Lagrummet föreskriver att vägtrafikant, som med eller utan egen skuld haft del i en trafikolycka, skall se till att fordon omedelbart flyttas till lämplig plats, om dess placering efter olyckan kan vara till fara eller hinder för trafiken. Har någon dött eller svårt skadats, får sådan flyttning ske blott om fordonets placering är till fara för trafiken. I sådant fall får han ej heller i övrigt utplåna spår, som kan vara av betydelse för utredningen om olyckan eller på annat sätt ändra förhållandena på olycksplatsen. Han måste även söka tillse att annan ej vidtar sådan åtgärd. Överträdelse av VTK § 14 st 3 straffbeläggs i § 164 (penningböter). Som vanligt skall i första hand BrB (t ex 15:8, 17:11) eller TBL tillämpas. TBL § 5 kan i allmänhet användas när någon bryter mot VTK § 14 st 3 genom att lämna olycksplatsen. — TTK innehåller inga motsvarande bestämmelser.

17.5.5 Första ledet av TBL § 5 (åtgärdsskyldighet)

Brottet består i att någon, genom att avlägsna sig, undandrar sig att i mån av förmåga medverka till de åtgärder, vartill olyckan skäligen kan föranleda. Sådant avlägsnande kan givetvis vara särskilt lockande för den som gjort sig skyldig till trafikbrott (vårdslöshet i trafik, olovlig körning eller — och fram-

förrallt — rattfylleri eller rattonykterhet, där bevismöjligheterna undanröjs genom smitning).

Exempel på åtgärder som kan bära vidtas ges i VTK § 14 st 1 (lämna hjälp åt skadade; se även TTK § 44 st 1) och st 3 (flytta fordon). Ytterligare exempel är att varna andra fordonsförare, så att de kan sänka hastigheten till undvikande av ytterligare olyckor och att ta hand om eller avliva skadade tamdjur.

Enligt JaktSt § 24 mom 2 är föraren skyldig att snarast möjligt låta underätta närmaste polismyndighet, om dovvilt, kronvilt, rådjur eller älg dödats eller skadats vid sammanstötning med motorfordon. Straffbestämelse finns i § 32 mom 4 (böter); brott enligt TBL har företräde.

När ett barn är inblandat i en olycka bör man på platsen försöka utröna dess identitet. Möjligen bör man vidare vid en allvarligare olycka stanna kvar redan för att stå till polismans förfogande (i vart fall när man underrättat polis och uppmanats stanna kvar). Därmed är inte sagt, att man måste stanna kvar för att ge polisen upplysningar om sin egen medverkan. Se även 17.5.8 nedan.

Att avlägsna sig utan att undersöka huruvida skada (eller någon annan händelse som konstituerar trafikolycka) inträffat är däremot inte brottsligt i sig; det krävs dels att trafikolycka faktiskt föreligger och dels att gärningsmannen har åtminstone eventuellt uppsåt i förhållande därtill.

Eftersom gärningen skall innebära att gärningsmannen *genom* att avlägsna sig undandrar sig att medverka till vissa åtgärder är ansvar uteslutet i följande fall, oberoende av om skälig åtgärd sedermera vidtas eller ej:

— de åtgärder som bör vidtas kan inte företas på platsen (t ex hjälp bör hämtas, skadad bör föras till läkare);

— de åtgärder som bör vidtas kan lika väl företas på annan plats; och

— det finns eljest anledning att vederbörande avlägsnar sig (sålunda kan trafikförhållandena vara sådana att det är olämpligt att stanna kvar).

I ett fall där en åtgärd skäligen bort vidtas på platsen (t ex flytta fordon) och en annan skälig åtgärd består i att avlägsna sig (t ex föra en skadad till sjukhus) kan givetvis brott vara förövat, när någon avlägsnar sig utan att ha företagit den förstnämnda åtgärden. (I en del fall föranleder tillämpning av nödreglerna i BrB 24:4 ansvarsfrihet.)

17.5.6 Överträdelse av VTK § 14 st 2 och TTK § 44 st 2

Lagrummen ålägger vägtrafikant respektive förare av motordrivet fordon i terräng att under hot om penningböter (VTK § 164 respektive TTK § 71)

lämna viss underrättelse, förutsatt att vederbörande med eller utan egen skuld haft del i en trafikolycka. Vid skada på egendom skall underrättelse snarast möjligt lämnas till polis eller till den skadelidande, om ingen är närvarande som kan motta uppgifter och upplysningar. Vid ej obetydlig skada på annan person skall alltid polis underrättas snarast möjligt.

Genom denna reglering kommer man nästan till det läget att den som förövat brott är skyldig att ge sig själv till känna. I vart fall krävs att vederbörande i en del fall aktivt ställer sig till polisens förfogande (en anonym underrättelse torde inte vara tillräcklig).

17.5.7 Andra ledet av TBL § 5 (upplysningsskyldighet)

Denna form av smitning består i att någon undandrar sig att uppge namn och hemvist eller att lämna upplysningar om händelsen. Den här åsyftade upplysningsskyldigheten sammanfaller innehållsmässigt delvis med den som föreskrivs i VTK § 14 st 2 och TTK § 44 st 2. Dock skall observeras, att endast i TBL § 5 talas om skyldighet att uppge namn och adress och att TBL § 5 aldrig kräver att upplysningar lämnas till polis (vid skada på person måste ju enligt VTK § 14 och TTK § 44 polis underrättas).

Att undandra sig att lämna upplysningar kan naturligtvis ske på olika sätt. Den grundläggande förhållningsregeln finns i VTK § 14 st 1 (och TTK § 44 st 1): vederbörande skall på anfordran av annan som haft del i olyckan eller av någon vars egendom skadats vid olyckan uppge namn och hemvist samt lämna upplysningar om händelsen. Ser vi först till den situationen att *annan inblandad finns på trafikolycksplatsen* kan undandragandet där ske genom (a) att vägra lämna upplysningar; (b) att lämna felaktiga upplysningar; eller (c) att inte ge den andre tillfälle att begära upplysningar (i detta fall kan således brottet förövas helt enkelt genom att gärningsmannen avlägsnar sig).

Medan den första typen av smitning kan förövas enbart vid en trafikolycksplats, kan emellertid den andra typen förövas även på *andra ställen*. Det enda som krävs är att gärningsmannen undandrar sig att lämna upplysningar och detta kan — på alla de tre nämnda sätten — ske vid en senare tidpunkt på annan plats (t ex efter gemensam förflyttning från olycksplatsen eller vid besök hos eller vid telefonsamtal med ägaren till skadad egendom).

Ansvar enligt andra ledet är uteslutet, om fullgörande av upplysningsskyldighet i det enskilda fallet är obehövligt, t ex därför att den upplysningsskyldige är känd till namn och hemvist (det räcker dock inte med att registreringsnumret på hans fordon är känt).

Ansvar borde även vara uteslutet, när en upplysningsberättigad har fått rimligt tillfälle att begära upplysning, men ändå inte gjort det. Det är knappast möjligt att i en sådan situation hävda, att den upplysningsskyldige "undandrar" sig att lämna upplysningar. HD synes emellertid trots detta anse att brott enligt andra ledet förövas av den som på en trafikolycksplats eller eljest i anslutning till olyckan underlåter att till en närvarande upplysningsberättigad självant lämna upplysningar om sig själv och olyckan. Motivet till denna rättstillämpning anges vara, att den som lider skada i regel har behov av att få reda på vem eller vilka som haft del i olyckan (bl a med hänsyn till ersättningsfrågan). Ansvaret begränsas möjligen av en tidsfrist ("i anslutning till olyckan"), så att skyldighet att självant lämna upplysningar inte föreligger vid en senare konfrontation med en skadelidande.

Vi övergår nu till fall där på *trafikolycksplatsen ingen finns som har rätt att få upplysningar*.

Här bortses från fall där en senare konfrontation med en upplysningsberättigad äger rum: vid allvarliga olyckor är det ofta så att den enda möjligheten att undgå ansvar enligt första ledet är att stanna kvar på platsen, varvid möjlighet till kontakt med någon upplysningsberättigad ofta finns.

När annans egendom skadas finns som nämnts skyldighet enligt VTK och TTK att snarast möjligt underrätta den skadelidande (eller polis). I praxis ställs emellertid högre krav: när "behov" därför föreligger tillämpas i stället TBL § 5. Ansvar för smitning ådöms regelmässigt, när någon i samband med biltrafik skadar annans egendom och underlåter att utan dröjsmål (i så nära anslutning till olyckan som rimligen kan begäras) självant ta kontakt med den skadelidande och lämna upplysningar.

Inte nog härmed. Ansvar för smitning har ofta ådömts, när någon har skadat annans fordon och har avlägsnat sig utan att på fordonet ha fäst ett korrekt meddelande om namn och adress. (Det förutsätts att den skadelidande inte finns i närheten.) Anledningen till att en sådan upplysningsskyldighet skulle föreligga anses vara att fordonet inom kort kan komma att föras från platsen och den skadelidandes behov av att snabbt få kontakt med den som haft del i trafikolyckan kan enklast tillgodoses genom det angivna förfarings-sättet. Motiveringen ger vid handen, att principen gäller inte bara vid skada på fordon, utan även vid skada på andra saker som blott tillfälligt befinner sig på olycksplatsen. Att här tala om "undandragande" kan vara alldeles främmande: det kan ju finnas bättre sätt att omedelbart ta kontakt med den skadelidande. Det finns dock vissa skäl att även i dessa fall utgå från att fråga

är om tillämpning av andra och inte första ledet (se nästa avsnitt).

(Vad nu skisserats måste innebära att tillämpningsområdet för straffbestämmelserna i VTK och TTK i motsvarande mån inskränks: med "snarast möjligt" kan knappast avses någon kortare tidsfrist än den inom vilken man måste agera för att undgå ansvar för smitning.)

17.5.8 Förhållandet mellan första och andra ledet

I en del rättsfall syns en benägenhet att så långt som möjligt se skyldigheten enligt andra ledet som en skyldighet enligt första ledet. Dvs när någon undandrar sig att lämna upplysningar genom att avlägsna sig från trafikolycksplatsen vore egentligen fråga om att genom att avlägsna sig undandra sig att i mån av förmåga medverka till de åtgärder, vartill olyckan skäligen kan föranleda. En sådan brottskonception medför emellertid inga fördelar och bidrar endast till den förvirring, som råder beträffande tolkningen av TBL § 5.

Under vissa förutsättningar kunde dock en mindre långtgående konstruktion efter dessa linjer vara klagörande. Som nämnts i föregående avsnitt döms ibland för smitning, ehuru det är svårt att finna andra ledets rekvisit vara uppfyllda. Om i dessa fall första ledet kunde tillämpas, skulle rättstillämpningen bättre gå ihop med legalitetsprincipen. Men som framgått torde skyldighet att självmant lämna upplysningar föreligga inte enbart på olycksplatsen, utan även eljest i anslutning till olyckan. Därtill kommer att den ibland förefintliga skyldigheten att självmant ta kontakt med en skadelidande, som inte är närvarande, inte låter sig konstruera som en skyldighet enligt första ledet.

Slutsatsen blir därför att inget står att vinna i klarhet genom att betrakta upplysningsskyldighet enligt andra ledet som en åtgärdsskyldighet enligt första ledet. Samtidigt skall betonas att en sådan konception framstår som den mest rättvisande i de fall där ansvar för smitning ådöms när någon lämnar en trafikolycksplats utan att lämna skriftlig meddelande om namn och adress på (främst) ett skadat fordon: passusen "i mån av förmåga" kan bidra till en något mer sansad praxis.

17.6 VÅRDSLÖSHET I TRAFIK

17.6.1 Vårdslöshet i trafik — TBL § 1 st 1

VTK § 5 st 1 föreskriver bl a att vägtrafikant skall iaktta den omsorg och varsamhet som till förekommande av trafikolycka betingas av omständigheterna. För förare av motordrivet fordon i terräng ges motsvarande regel i TTK § 38 st 2. Överträdelse av dessa förhållningsregler är jämte motsvarande beteende

av förare av spårvagn straffbelagt i TBL § 1 st 1 som vårdslöshet i trafik, förut-satt att oaktsamheten ej är ringa.

Rörande vad som avses med ”vägtrafikant”, ”väg” och ”motordrivet for-don” hänvisas till 17.1.2 ovan. Brottet kan sålunda förövas t ex vid förande av en skördetröska på en åker, en självgående motorgräsklippare på en gräs-matta i en park, en lasttruck på ett verkstadsgolv eller i skogen med ett terrängfordon.

17.6.2 Trafikolycka

I fråga om begreppet trafikolycka kan till en början hänvisas till vad som sagts i 17.5.2. Det skall emellertid märkas att medan ”trafikolycka” i TBL § 5 ersat-te uttrycket ”sammanstötning, påkörning eller annan därmed jämförlig händelse” i äldre lagstiftning, kom ”trafikolycka” i TBL § 1 i stället för ”olycksfall”. Det förefaller också rimligt att tolka ”trafikolycka” i TBL § 1 något snävare än ”trafikolycka” i TBL § 5, så att en händelse som inte på något sätt innebär skada inte är att anse som en trafikolycka. Av förarbetena kan möjligen utläsas, att nedsmutsning av en annan vägtrafikant (t ex genom att köra bil med för hög hastighet i smutsigt väglag) inte bör bedömas som trafikolycka enligt TBL § 1 (det omvända gäller vid tillämpning av TBL § 5). Förfarandet är särskilt straffbelagt i VTK § 164 (jämförd med § 63). (En an-nan tolkning av förarbetena går ut på att i nedsmutsningsfall finge oaktsam-heten anses vara ringa. En sådan bedömning kan knappast alltid vidhållas.)

Ansvar förutsätter inte att någon trafikolycka inträffat eller att konkret fara därför förelegat. Detta innebär att definitionsfrågan blir mindre viktig för 1 §:s vidkommande, eftersom — med undantag för nedsmutsningsfall — risker för enbart något gränsfall av trafikolycka är sällsynta.

17.6.3 Kriminalpolitisk bakgrund

Ett typexempel på vårdslöshet i trafik är att någon kör på fel sida av vägen i en skymd kurva. Förfarandet är brottsligt oberoende av om någon person eller något fordon finns i närheten. Det har från allmänpreventiv synpunkt befunnits olämpligt att i trafiken göra skillnad på fall, där skada eller fara för skada uppkommit, och fall, där ej ens fara för skada uppkommit, när gärningsmannen inte själv råder över händelseförloppet. Omvänt skall en inträffad skada i och för sig inte påverka frågan om brott föreligger eller hur svårt brottet är. I praktiken är det dock svårt att undvika att förledas till slut-

satsen, att gärningsmannen är ansvarig för den höggradiga risk som föregått uppkomsten av skada. En sådan slutsats kan givetvis vara grundlös.

En annan sak är att i praktiken ansvar sällan aktualiseras om inte en trafikolycka eller åtminstone konkret fara uppkommit. Att så är fallet är givetvis inte särskilt tillfredsställande, och det kan starkt betvivlas om den nuvarande lagstiftningen är ändamålsenlig. I SOU 1963:27 föreslog trafikmålskommittén en betydande avkriminalisering av gärningar som teoretiskt skall medföra straff enligt TBL § 1. Kriminaliseringen borde bli av folkpedagogiska skäl inriktas på en särbehandling av de verkligt allvarliga fallen i stället för att mer eller mindre rutinmässigt, onyanserat och därmed slumpartat träffa dem som råkat ut för en trafikolycka. I sammanhanget återopades det beteendevetenskapligt väl kända förhållandet att den mänskliga prestations- och uppmärksamhetsförmågan inte räcker för att klara av alla svåra lägen som kan uppstå i trafiken och all den information som under körning riktas till en förare. Vidare nämndes bli att den som är ekonomiskt mer välsituerad har bättre möjligheter att vid olyckor göra upp utan polisens inblandning och att hot om bötesstraff spelar ringa roll som påverkansfaktor: av större vikt vore t ex självbevarelsenstriften, risken för skador på fordonet och risken för återkallelse av körkortet.

Av kriminalstatistiken synes framgå att trafikmålskommitténs synpunkter, som alltså inte föranlett ändrad lagstiftning, i någon mån påverkat domstolarna. Om kraven för ansvar sålunda något skärpts, har äldre tryckt praxis förlorat en del av sitt värde som rättskälla. Redan det förhållandet att fråga är om bedömning av om erforderlig aktsamhet åsidosatts i speciella situationer manar till försiktighet vid tolkning av rättsfall. Dessutom bör beaktas att 1972 års reform av trafiklagstiftningen innebar att vissa trafikregler ändrades och att högertrafik infördes den 3 september 1967. Vad slutligen gäller praxis före TBL synes bedömningen då ha varit ännu strängare: i ett betänkande från 1940 jämfördes rättstillämpningen med 1600-talets häx- och trolldomsprocesser och i åtskilliga sammanhang påpekades att man på bilförare ställde helt andra krav än på andra människor i samband med culpabedömningar.

Å andra sidan kan hävdas att mot bakgrunden av de ofantliga mängderna dödade och skadade — under 1900-talet har motorfordonstrafiken skördat fler offer än kriget — så är det i själva verket en märklig tolerans som statsmakterna visar enskilda medborgare, när det överhuvudtaget är tillåtet för andra än professionella förare att använda motorfordon. De ekonomiska satsningarna på bilindustri, vägnät, osv har emellertid sådana dimensioner att det inte är politiskt realistiskt att på annat än mycket lång sikt räkna med en radikal förändring av trafikformerna.

17.6.4 Culpabedömning

Vårdslöshet i trafik består i otillåtet tagande av en risk för trafikolycka. Vad som förstås med otillåtet risktagande har närmare beskrivits i I.9.2. Vad som sägs där förutsätts vara känt. Sammanfattningsvis kan följande sägas:

- (1) (a) Risktagande kan ske genom kontrollerad handling, antingen så att själva handlandet innebär ett otillåtet risktagande (t ex köra bil med sådan hastighet att föraren inte kan stanna på en rimlig sträcka): se I.9.2.1; eller så att själva handlandet är tillåtet (t ex att köra bil), men en samtidig underlåtenhet (t ex försummelse att signalera) gör att handlandet innebär ett otillåtet risktagande; se I.9.2.3.
(b) Risktagande kan också ske genom ren underlåtenhet att utföra en viss handling (t ex en instruktör vid övningskörning underlåter att ingripa till förhindrande av en olycka); se I.9.2.2.
- (2) Domstolarna försöker normalt uppställa standarder för godtagbart (akt-samt) beteende i olika sammanhang; se I.9.2.4. När det gäller trafik är situationen något speciell i och med att VTK, TTK och lokala trafikföreskrifter innehåller en mängd detaljerade trafikregler, som uppenbarligen har tillkommit för att begränsa antalet trafikolyckor och som därför uppträder som standardkandidater. Detsamma gäller t ex åtskilliga regler om fordons utrustning i fordonskungörelsen och TTK.
- (3) Sker en överträdelse av en trafikregel eller annan säkerhetsföreskrift råder visserligen en presumtion för att det föreligger ett otillåtet risktagande. Domstolen är emellertid inte tvungen att finna att så skett. En gärning kan vara tillräckligt aktsam trots att en detaljföreskrift överträtts; den kan också bedömas som oaktsam trots att ingen trafik- eller säkerhetsregel har överträtts. Vidare är att beakta att oaktsamhet, som blott är ringa, inte föranleder ansvar enligt TBL § 1.

Överträdelse av en trafikregel är i många fall särskilt straffbelagd. Härav kan man dock inte dra den slutsatsen att en sådan allmän bestämmelse som TBL § 1 är obehövlig. Även om alla trafikregler särskilt straffsanktionerades — vilket inte är fallet — är det omöjligt att i detaljbestämmelser fånga alla sätt varpå en vägtrafikant kan vara trafikfarlig; för att lagstiftningen inte skall bli alldeles oöverskådlig måste dessutom antalet trafikregler begränsas.

- (4) Bedömningen modifieras slutligen genom hänsynstagande till särskilda omständigheter:

(a) rörande gärningsmannen (se I.9.2.5); särskilt är den sk övertagande-grundsatsen att beakta;

(b) rörande gärningssituationen (se I.9.2.6); och

(c) rörande andra personers beteende (se I.9.2.7); här tillämpas den sk förtroendegrundsatsen: en vägtrafikanter får lita på att en medtrafikanter i huvudsak följer trafikreglerna, om det ej finns särskild anledning att tro annat (tex på grund av vederbörandes ålder eller berusade tillstånd); i sammanhanget bör noteras att i VTK § 81 sägs, att förare skall visa särskild hänsyn mot barn, åldringar och skolpatruller samt personer som enligt vad som framgår av särskilt kännetecken eller annan omständighet lider av nedsatt syn eller hörsel eller annat handikapp eller sjukdom som är till men för dem i trafiken.

- (5) Angående gradering av oaktsamhet hänvisas till I.9.4; särskilt att beakta är graden av avvikelse från godtagbart beteende och de tagna riskernas karaktär (en tänkbar trafikolyckas svårhet och graden av plausibilitet hos ett händelseförlopp — allt bedömt från gärningsmannens synpunkt).

I propositionen till TBL uttalade departementschefen följande:

”En vägtrafikanter kan stundom ha del i uppkomsten av en trafikolycka, oaktat han gjort allt vad i hans förmåga stått för att undvika olycksfallet. I dylika fall har med hittillsvarande praxis ej sällan dömts till ansvar för ovarsamhet, även då situationen varit sådan, att för dess bemästrande skulle ha erfordrats en alldeles exceptionell kvicktänkthet och kallblodighet. Enligt min mening är det ej riktigt att åt stadgandet om ansvar för ovarsamhet i vägtrafik giva en så vidsträckt innebörd. Detta skulle nämligen innebära, att man i trafikmål skärpte de principiella krav, vilka ställas i andra mål om ansvar för oaktsamhet. Man lär icke av en vägtrafikanter kräva mer, än att han innehar de kvalifikationer, som rimligen kunna förväntas hos en normalt skicklig trafikant inom den grupp, varom fråga är, och att han gör vad i hans förmåga står för att undvika olycksfall.”

Härav kan man dra följande slutsatser:

– Culpatröskeln skall ligga högre än i tidigare praxis. Om en olycka kan undvikas endast genom ovanlig skicklighet eller kallblodighet skall ansvar ej ådömas (om det inte föreligger en relevant oaktsamhet på ett tidigare stadi-um).

– Kraven ställs olika högt för olika grupper av vägtrafikanter. Av en bilist krävs mer än av en cyklist eller fotgängare, därför att han generellt är mycket farligare för andra. Även bland cyklister och fotgängare varierar kraven så att persongrupper, som nämns i VTK § 81, i någon mån särbehandlas.

– Talet om en ”normalt skicklig vägtrafikanter” innebär att övertagande-grundsatsen får ganska stort spelrum. Vägtrafikanten får ta ansvar för att han ger sig in i trafiken eller vissa trafiksituationer utan att vara tillräckligt kompetent. En fordonsförare kan inte till sitt försvar åberopa bristande rutin. Härav skulle följa att den som gör så gott han kan — utifrån sina personliga förutsättningar — ofta skulle anses vårdslös därför att han bort avhålla sig från att ge sig in i trafiken eller en viss trafiksituation. För att resultaten inte skall bli orimliga bör resonemangets giltighet i stort sett begränsas till att avse fordonsförare. Även för mycket handikappade eller oskickliga vägtrafikanter måste det finnas utrymme att åtminstone få uppträda som fotgängare.

Den form av oaktsamhet, som behandlas här, är vad som i I.9.1.3 kallas *gärningsculpa*. Ansvar för vårdslöshet i trafik förutsätter att gärningsmannen också uppfyller kraven för personligt ansvar; bl.a. skall han ha ådagalagt *personlig culpa* (se I.9.1.2 och VI.2.3). I praktiken är domstolarnas culpabedömningar ofta tämligen summariska. Det är svårt att se om alla relevanta frågor har ställts. Prövningen av om personlig culpa föreligger underlättas dock av att man av varje fordonsförare kan kräva ständig uppsikt och att han känner till trafikreglerna.

17.6.5 Närmare om gränsdragningen mellan ringa och ej ringa oaktsamhet

Ansvar för vårdslöshet i trafik förutsätter att oaktsamheten ej är ringa. Detta innebär med säkerhet dock inte mer än att ansvar inte alltid skall ådömas när gärningen kan sägas vara oaktsam. Detta gäller emellertid även för straffbestämmelser, där undantag ej gjorts för ringa oaktsamhet. Den praktiska betydelsen av undantaget torde ligga i en erinran om att en överträdelse av en trafik- eller säkerhetsregel inte automatiskt innefattar vårdslöshet i trafik.

Tryckt praxis rörande TBL § 1 är mycket omfattande, men svåröverskådlig och svårtolkad. Att här försöka ge en analys därav skulle ta alltför stort utrymme i anspråk. Det är emellertid av intresse att notera, att flertalet rättsfall kan placeras under ett fåtal rubriker.

(I) Tillbud och kollisioner i vägkorsningar

VTK innehåller bl.a. trafikregler rörande fordons plats före och i vägkorsning (§§ 30-35), väjningsplikt (§§ 36-41), omkörning (§ 50), hastighet (§ 61) och signalering (§§ 86-87). Se även VTK § 13 (trafik i korsning med järnväg eller spårväg) och TTK § 43 (korsning med järnväg). Observera att VTK § 13 st 1 och § 36 samt TTK § 43 inte är särskilt straffsanktionerade. — Envar måste räkna med trafik på, till och från korsande vägar.

(II) *Andra fall av för hög hastighet och felmanövrering*

Trafikregler rörande anpassning av hastighet till de yttre omständigheterna och fordonets art finns i VTK §§ 60-67 och 83 samt TTK § 48. Vidare må erinras om trafikreglerna i VTK rörande fordons plats på väg (§§ 22-29), möte (§§ 42-44), omkörning (§§ 45-54), vändning, backning, m m (§§ 55-59) samt om signaler och tecken (§§ 86-88). Se även TTK:s regler om möte och omkörning (§§ 45-46), väjningsplikt (§ 47) och signaler och tecken (§§ 49-50). Här är således fråga om dels fall där man bort köra saktare (eller stannat) och dels fall där man borde ha kört på annan "linje". Vid tex otillåten omkörning syndar gärningsmannen ofta i båda hänseendena.

Av särskilt intresse är de inte särskilt straffsanktionerade reglerna i VTK § 60 och TTK § 48: fordons hastighet skall anpassas till vad trafiksäkerheten kräver med beaktande av väg(terräng)-, väderleks- och siktförhållandena, fordonets skick och belastning samt trafikförhållandena i övrigt. Hastigheten får aldrig vara högre än att föraren behåller kontrollen över fordonet och kan stanna det på den del av den framförvarande körbanan (terrängen) som han kan överblicka och framför varje förutsebart hinder.

Dessa stadganden innebär bl a en kodifiering av en tidigare praxis av innehåll att när en bil framförs i mörker skall hastigheten hållas så låg, att föraren har förmåga att stanna bilen inom det överblickbara området. Vid avbländning skall hastigheten anpassas till de nya siktförhållandena. Vid körning i mörker måste föraren alltid räkna med att personer befinner sig på vägen utan att var utrustade med lykta e dyl.

(III) *Körning med bristfälliga fordon o dyl*

De viktigaste säkerhetsföreskrifterna finns i fordonskungörelsen och TTK. I sammanhanget skall även uppmärksammas reglerna om belysning (VTK §§ 90-99, TTK § 51) och fordons last (VTK §§ 100-104, TTK §§ 52-55).

(IV) *Körning av trötta, sjuka, mfl förare*

Innehållet i de ej särskilt straffsanktionerade bestämmelserna i VTK § 19 och TTK § 37 har redovisats ovan i 17.4.1. Regleringen kan ses som en precisering av övertagandegrundsatsen, dvs hänsyn tas inte till personens speciella tillstånd eller bristande skicklighet. Det är t o m culpöst att börja köra i ifrågasvarande tillstånd, oberoende av att det (ännu) inte kan anmärkas på själva körsättet.

(V) *Övriga fall*

Av betydelse är reglerna om stannande och parkering i VTK §§ 69-79. En del rättsfall gäller brott av instruktör vid övningskörning.

För säkerhets skull skall anmärkas att de gjorda hänvisningarna till trafikregler i VTK och TTK inte är uttömmande (sålunda finns i VTK §§ 106-137 särskilda regler för trafik med motorfordon, med terrängfordon, med cykel eller moped och för gående samt i §§ 139-146 för trafik på motorväg och motortrafikled).

17.6.6 Grov vårdslöshet i trafik — TBL § 1 st 2

Brottet kan begås endast av förare av motordrivet fordon eller spårvagn och innebär att denne vid vårdslöshet i trafik

(a) ådagalägger grov oaksamhet, eller

(b) visar uppenbar likgiltighet för andra människors liv eller egendom.

Vad som anges under (b) är knappast något alternativ till (a), eftersom det är svårt att föreställa sig att oaksamheten inte är grov i den angivna situationen (som för övrigt regelmässigt torde innefatta medveten culpa).

Typexempel på grov vårdslöshet i trafik är fortsatt vådlig framfart trots inträffade olyckor eller tillbud, medveten körning mot rött ljus i de flesta fall och medveten körning på fel sida av vägen före en kurva.

I praktiken spelar det nog en roll att en svår skada — t ex dödsfall — har inträffat. Och nog kan ett risktagande vara grovt därför att risken för att en svår skada skall inträffa är påtaglig. Men redan det faktum att en svår skada inträffat får i och för sig inte leda till slutsatsen att oaksamheten var grov (se också ovan 17.6.3). Omvänt bör en stor risk för en relativt obetydlig följd inte kunna medföra att en vårdslöshet i trafik klassificeras som grov.

17.6.7 Vissa konkurrensfrågor

Vid logisk konkurrens mellan TBL § 1 och brott mot trafikförfattningarna har TBL § 1 företräde (se VTK § 167 st 1, TTK § 78, fordonskungörelsen § 113). Därmed är givetvis inte uteslutet att den som gör sig skyldig till vårdslöshet i trafik också kan föröva ett brott mot en trafikförfattning vilket inte har något direkt att göra med den gärning som föranleder ansvar enligt TBL § 1.

Brott enligt TBL § 2 är uttryckligen subsidiärt till vårdslöshet i trafik. Ansvar enligt TBL § 1 ådöms ofta i brottskonkurrens med ansvar enligt TBL §§ 3-5. Ansvar enligt § 4 konsumerar dock sådan oaksamhet som konstitueras av att överhuvudtaget föra fordonet i berusat tillstånd.

Skadegörelse (BrB 12:1-3) konsumerar vårdslöshet i trafik i den mån skadegörelsen så att säga uttömmar vårdslösheten (t ex vid avsiktlig påkörning av

en bil med en annan). Innebär skadegörelsen ett risktagande i relation till en annan trafikolycka konsumeras alltså inte brott enligt TBL § 1. (Se även 17.5.2 beträffande huruvida "trafikolycka" överhuvudtaget kan utgöras av skadegörelse.) Motsvarande gäller brott enligt BrB kap 13, utom allmänfarlig vårdslöshet (BrB 13:6).

Vad som sagts om konkurrens med skadegörelse gäller på motsvarande sätt för konkurrens med brott enligt BrB 3:1-6. Vad gäller konkurrens med framkallande av fara för annan (BrB 3:9) är läget oklart, men enklast är att låta vårdslöshet i trafik konsumera framkallande av fara för annan.

I praktiken vanligast är konkurrens mellan TBL § 1 och vållande till annans död (BrB 3:7) eller vållande till kroppsskada (BrB 3:8). I dessa fall döms för båda brotten. Det otillåtna risktagande som konstituerar vårdslöshet i trafik är normalt ett risktagande som är relevant — på sätt som förklaras i I.9.3 — för den orsakade följden (död, kroppsskada eller eventuellt sjukdom).

En särskild komplikation uppkommer av att i BrB 3:7 och 8 straffbeläggs all oaktsamhet, medan i TBL § 1 ringa oaktsamhet är undantagen. Det är därför teoretiskt möjligt att döma för tex vållande till annans död och samtidigt frikänna från vårdslöshet i trafik, därför att oaktsamheten blott är ringa. Den allmänna uppfattningen torde numera vara, att denna möjlighet inte bör utnyttjas och praxis synes ha orienterat sig mot ståndpunkten att frikännande från vårdslöshet i trafik automatiskt skall leda till frikännande från brott enligt BrB 3:7-8.

Det är inget egendomligt med att culpatröskeln — gränsen mellan culpa och ej culpa — ligger högre vid brott enligt BrB än vid specialstraffrättsliga brott (se I.9.4). Vad särskilt gäller TBL § 1 gör existensen av detaljerade trafikregler det enkelt att som oaktsamhet beteckna varje överträdelse av någon regel, som avser att främja trafiksäkerheten (se ovan 17.6.5). Vid en jämförelse med "culpanivån" vid andra typer av orsakande av död eller kroppsskada än som sker i trafik framstår samtidigt som klart, att den sistnämnda typen av fall skulle diskrimineras om den, som genom sådan oaktsamhet, som består i överträdelse av en trafikregel (men som inte utgör brott enligt TBL § 1, därför att oaktsamheten är ringa), orsakar dödsfall eller kroppsskada, skulle kunna dömas enligt BrB 3:7 eller 3:8. Den lösning som är sakligt och praktiskt mest lämplig består i att förlägga nedre gränsen för oaktsamhet i BrB 3:7-8 på samma nivå som gränsen mellan ringa och ej ringa oaktsamhet enligt TBL § 1. (Möjligheten att låta blott "grövre" fall av ringa oaktsamhet enligt TBL § 1 innefatta oaktsamhet enligt BrB 3:7-8 är opraktisk.)

17.7 TRAFIKBROTT FÖRÖVADE UTOMLANDS

Lag 1971:965 om straff för trafikbrott som förövats utomlands — som bygger på 1964 års europeiska konvention om straff för vägtrafikbrott — innehåller följande reglering:

(1) Enligt § 1 är brott enligt TBL brott mot svensk lag även om gärningen förövas utomlands. Beträffande olovlig körning är gärningslandets behörighetskrav avgörande. Det är således möjligt att döma för utomlands förövad olovlig körning, ehuru gärningen inte skulle utgöra brott i Sverige, t ex därför att fordonet här inte är körkortspliktigt eller föraren har körkort, som gör honom behörig att köra i Sverige, men inte i gärningslandet. Vid bedömande av om en gärning innefattar vårdslöshet i trafik är trafikreglerna på gärningsorten att beakta.

(2) § 2 räknar upp en rad straffbestämmelser för tillämpning i fråga om gärning, varigenom någon utomlands har överträtt motsvarande föreskrift som gällde på gärningsorten (se I.3.2.3(5)). Denna reglering gäller inte t ex straffbestämmelserna i väglagen § 71 st 2, trafikskadelagen § 34 och terrängkörningslagen § 4. — En föreskrift kan vara motsvarande utan att identitet föreligger. T ex regler om hastighetsbegränsning motsvarar de svenska, även om gränserna inte är desamma. Det har ingen betydelse om vänster- eller högertrafik råder.

Detta innebär naturligtvis att t ex VTK kanske kan tillämpas på en viss sorts gärning inom landet, men inte på samma sorts gärning utom landet, men också det motsatta, dvs att en typ av gärning kan vara brottslig, om den företas utomlands, men tillåten i Sverige. Det får dock antas, att om en föreskrift avviker påtagligt, så är kravet på att den skall vara ”motsvarande” inte uppfyllt (i stället blir §§ 3-4 tillämpliga).

(3) I §§ 3 och 4, i förening med KK 1972:477 om tillämpning av 3 § lagen (1971:965) om straff för trafikbrott som begåtts utomlands, görs till svenska brott vissa förseelser, som inte kan beivras enligt § 1 och § 2 och som förövats i annat nordisk land eller i stat som tillträtt 1964 års konvention. För det fall sådana gärningar förövas i Sverige finns ingen tillämplig straffbestämmelse.

Observera att tillämpligheten av BrB kap 2 inte påverkas av 1971 års lag. Det måste särskilt prövas om svensk domstol är behörig att döma till ansvar för ett utomlands förövat trafikbrott.

17.8 JÄRNVÄGSTRAFIKBROTT

Järnvägstrafiklag 1975:192 6:2 innehåller en motsvarighet till TBL § 4 (straffskalorna innehåller dock inte förhöjda bötesminima) för den som för maskindrivet spårfordon på järnväg eller tunnelbana. Enligt st 4 gäller st 1 (som svarar mot TBL § 4 mom 1 st 1 och 2) också den som i annat fall vid järnväg eller tunnelbana fullgör tjänst, i vilken ingår uppgifter av väsentlig betydelse för säkerheten, och därvid är så påverkad av berusningsmedel att det måste antas att han inte kan utföra dessa uppgifter på ett betryggande sätt.

En järnväg är en spåranläggning, som kan användas för en inte obetydlig förflyttning av passagerare och gods (jämför anläggningar längs vilka lyftkranar, traverser, o dyl förflyttar sig). I regel krävs att en längs spåret rörlig kraftkälla utnyttjas, men en spårbunden bergbana, som drivs från en fast kraftkälla, är också en järnväg. Utanför begreppet faller spårbundna anläggningar på nöjesfält (tex en berg- och dalbana) samt transportanordningar inom ett fabriksområde, som inte är anknutna till ett järnvägsnät utanför området. En museijärnväg är en järnväg.

Vilka anläggningar som bör räknas som spårvägar (TBL gäller ju förare av spårvagn) är i regel att avgöra med ledning av den koncession som gäller för anläggningen. Såsom tunnelbana anses dock anläggning för lokal trafik med koncession som spårväg, om trafiken i sin helhet går på egen, från annan trafik väl avskild banvall och anläggningen inte har någon korsning med annan trafik i samma plan.

Spårfordon är varje fortskaffningsmedel, som trafikerar någon del av en spåranläggning, även tex växellok och reparationståg. Spårfordon är inte fordon enligt VTK § 2.

Angående järnvägstrafiklagen 6:1 hänvisas till III.7.10.2.

17.9 SJÖTRAFIKBROTT

17.9.1 Brott mot Sjöl

(1)

Vårdslöshet i sjötrafik (Sjöl § 324) förövar den som brister i gott sjömanskap till förekommande av sjöolycka. Oaktsamhet räcker för ansvar. Straffet är böter eller fängelse högst 6 mån eller, om brottet är grovt, fängelse i högst 2 år. Termen "sjöolycka" bör tolkas vidsträckt; sålunda innesluts även vad som händer i en hamn (inte bara vid ankring eller förtöjning, utan även tex vid förhalning eller rundkörning av maskineri). Bestämmelsen gäller ej bara navigering och manövrering, utan all verksamhet ombord av betydelse för säkerheten till sjöss: maskintjänst, radiotjänst, lasthantering, osv. Det kan

användas när en befälhavare äventyrar säkerheten genom att gå till sjöss under alltför ogynnsamma väderleksförhållanden eller med allvarliga brister i fartygets behöriga skick (även i nöjessjöfart, t ex när det finns fler personer ombord än som är försvarligt med hänsyn till stabilitet, bärighet och väderleksförhållanden). Vid yrkesmässig bärgning eller marina övningar kan det vara berättigat att ta större risker än eljest.

(2)

”Onykterhet i sjötrafik” (Sjöl § 325) består i att vara så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel, att det måste antas att man inte på betryggande sätt kan utföra vad som åligger en. Brottet kan utföras av den som framför fartyg eller på fartyg fullgör uppgift av väsentlig betydelse för säkerheten till sjöss (t ex befälhavare, lots, maskinchef, styrman, maskinist, rorgångare, utkiksman, radiotelegrafist).

Uppsåt krävs. Straffet är böter eller fängelse i högst 1 år.

Stora krav ställs särskilt på befälhavare i handelsflottan, som till sjöss ofta får vara i tjänst hela dygnet (de måste ständigt kunna träda till det omedelbara kommandot). — Inga promillegränser har uppställts (det kan vara svårt att fastställa en viss gräns för en viss syssla och ett fartyg är ju ofta också bostad). Behov av promillegränser kan möjligen föreligga vid förande av snabbgående fritidsbåtar och passagerarfartyg i svensk kustfart.

(3)

Angående Sjöl § 327 hänvisas till I.7.6.5.

(4)

Sjöl § 328 straffbelägger (böter eller fängelse högst 1 år) ”smitning i sjötrafik”. Brott enligt Sjöl § 327 har företräde.

Brottet innefattar att någon, som med eller utan skuld haft del i uppkomsten av sjöolycka, undandrar sig att vidta de åtgärder, som skäligen kan krävas av honom (såsom att omhänderta nödställd eller skadad person), genom att lämna olycksplatsen utan tvingande skäl eller på annat sätt, *eller* undandrar sig att uppge namn och hemvist eller lämna upplysningar om händelsen (befälhavare på fartyg som är infört i fartygsregister får i stället för sitt namn och hemvist uppge fartygets namn och hemort).

(5)

Befälhavare eller den som trätt i dennes ställe (se § 333) kan föröva brott enligt

— § 323 st 1 (försumma att tillse att fartyg är i behörigt skick; oaktsamhet räcker; böter eller fängelse högst 6 mån);

— § 326 st 1 (avvika ur tjänsten eller överge fartyget; böter eller fängelse högst 1 år);

— § 326 st 2 (försumma vad som åligger honom såsom god sjöman när fartyget är i fara; oaktsamhet räcker; böter eller fängelse högst 2 år);

— § 330 st 1 (vissa förseelser; oaktsamhet räcker; böter); och

— § 330 st 2 (försumma att göra anmälan om sjöförklaring eller föranleda att sjöförklaring otillbörligen uppskjuts; oaktsamhet räcker; böter).

Se även III.3.8.7 (SjöL § 331).

(6)

Redare eller den som i dennes ställe haft befattning med fartyget, t ex en tidsbefraktare eller linjeagent (se § 333) kan föröva brott enligt

— § 323 st 2 (försumma att avhjälpa fel eller brist i fartygs behöriga skick; oaktsamhet räcker; böter eller fängelse högst 6 mån);

— § 323 st 3 (underlåta att så vitt möjligt hindra att fartyg går till sjöss när förestående resa på grund av fel eller brist i fartygets behöriga skick kan bli förenad med allvarlig fara för de ombordvarande (oaktsamhet torde räcka; böter eller fängelse högst 2 år); och

— § 330 st 2 (se under (5)).

(7)

Enligt SjöL § 334 st 2 har brott enligt BrB företräde, om det är belagt med strängare straff. SjöL § 324 ”inkräktar” på t ex BrB kap 3, kap 12 och 13:6. I förhållande till andra sjörättsliga författningar är SjöL primär.

17.9.2 Andra brott

Straffbestämmelser finns även i

— Sjötrafikförordning 1986:300;

— Förordning 1983:744 om trafiken på Göta kanal;

— Svärfartsförordning 1986:305;

— Förordning 1982:569 om lotsning m m;

— Lag 1973:1198 om ansvarighet för oljeskada till sjöss (åsidosättande av försäkringsplikt m m);

— Lag 1983:293 om inrättande, utvidgning och avlysning av allmän farled och allmän hamn; och

— Lag 1983:294 om inrättande, utvidgning och avlysning av allmän flottled.

Se även I.7.6.4 och II.3.3.6.

17.10 LUFTTRAFIKBROTT

Straffbestämmelser finns i Luftfartslag 1957:297 kap 13 och Luftfartsförordning 1986:171 § 136. Brott enligt BrB har företräde.

17.11 OSJÄLVSTÄNDIGA BROTTSFORMER

Bestämmelserna om medverkan i BrB kap 23 tillämpas analogiskt vid brott enligt TBL § 1, 4 och 5. Se V.4.1.3.

VTK § 163 st 3 straffbelägger medverkan till förande av för tungt fordon. Medverkansansvar förekommer eljest inte vid trafikförseelser.

SjöL § 334 st 1 straffbelägger medverkan till brott enligt SjöL §§ 323-329.

Litteratur

- Prop 1960:115 med förslag till lag om straff för varusmuggling m m.
- Prop 1968:7 med förslag till narkotikastrafflag m m.
- Prop 1971:10 med förslag till skattebrottslag m m.
- Prop 1971:114 med förslag till lag om trafikbrott som begåtts utomlands m m.
- Prop 1972:110 med förslag till tulllag och till lag om ändring i varusmuggningslagen m m.
- Prop 1980/81:76 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m m.
- Prop 1982/83:141 om ändringar i narkotikastrafflagen (1968:64).
- Prop 1984/85:21 om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, m m (trafiknykterhetsbrotten)
- SOU 1959:24. Förslag till lag om varusmuggling m m.
- SOU 1963:27. Trafikmål.
- SOU 1969:42. Skattebrotten.
- SOU 1970:61. Trafiknykterhetsbrott.
- SOU 1976:37. Smugglingsbrott och tulltillägg.
- SOU 1980:51. Valutareglering och ekonomisk politik.
- SOU 1984:13. Samordnad narkotikapolitik.
- SOU 1985:52. Översyn av valutaregleringen.
- Brottsförebyggande rådet. PM 1982:2. Narkotikabrott.
- Brottsförebyggande rådet. PM 1983:6. Uppbördsbrott. Åtgärder mot det likvida fusket.
- Brottsförebyggande rådet. Rapport 1981:2. Ekonomisk brottslighet vid import och export. Av Dan Magnusson.
- Hoflund, Olle, *Vårdslöshet i trafik*. Historisk utveckling. Lagkommentar. Stockholm 1980.
- Hoflund, Olle, *Trafikbrottslagen*. Andra upplagan. Stockholm 1983.
- Jungefors, Stig & Walberg, E, *Smugglingslagstiftningen*. Kommentar till lagen om straff för varusmuggling m m. Stockholm 1961.

Klette, Hans, *Trafiknykterhetsbrotten*. Stockholm 1975.

Lindquist, Ulf, *Rattfylleri*. Studie i högsta domstolens och hovrätternas val mellan fängelse och icke frihetsberövande påföljd i mål om rattfylleri. Stockholm 1979.

Lyhagen, Carsten, *Oriktig uppgift vid skattebrott, skattetillägg och eftertaxering*. Malmö 1986.

Machnow, Roland, *Specialstraffrätt*. Om trafik-, smugglings-, narkotika- och skattebrott. Stockholm 1976.

Thornstedt, Hans & Eklund, Erik, *Skattebrott och skattetillägg*. Femte upplagan. Stockholm 1986.

Örnemark Hansen, Helén, *Om valutabrotten*. Lund 1985.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

- 1. [illegible]
- 2. [illegible]
- 3. [illegible]
- 4. [illegible]
- 5. [illegible]
- 6. [illegible]
- 7. [illegible]
- 8. [illegible]
- 9. [illegible]
- 10. [illegible]

11. [illegible]

12. [illegible]

13. [illegible]

SKRIFTER FRÅN JURIDISKA FAKULTETEN I UPPSALA

1. Ulf Göranson	Ogiltighet i sakrätten
2. Skuld och ansvar	Straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson
3. Staffan Myrdal	Motköpsavtalet i öst-västhandeln
4. Mats Gustafsson	Jordabalkens tillbehörsreglering
5. Gabriel Michanek	Den svenska miljörättens uppbyggnad
6. Ulf Göranson	Traditionsprincipen
7. Gustav Svensson	Medbestämmande och politisk demokrati
8. G. Bramstång
(red.)	Offentligrättsliga perspektiv på organisationer-
nas verksamhet
9. Sören Johansson	Rättegången i marknadsdomstolen
10. Martin Wittrock	Föreskriftsmakten
11. Bengt Lindell	Sakfrågor och rättsfrågor

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

16000

001759256